

К.У.М.
03
М-13

Турусбек Мадыхбай

Ҳетмен-Төбө

ЭНЦИКЛОПЕДИЯ

I

*Биз гүлзарды сактай алар бекенбиз,
Жыпар дүйнө, жаркып турган миң бир түс?
Биз аздектеп асыроого мүмкүнбү
Табияттын перзенттерин баа жеткис?*

*Биз гүлбакты сактай алар бекенбиз,
Төгүл дүйнө мөмөлөрү эсепсиз?
Турар бекен жемиш төккөн ушул бак
Кылым санап мезгил сүрүп этексиз?*

*Гүл дүйнөнү сактай алар бекенбиз,
Ааламдын бир аралчасы теңдешсиз?
Түтөр бекен таштандыга, ууларга
Жаннаат сымал жандуу килем көөнөргүс?*

Нотиев Рахатбек

*Апам Насирдин кызы
Турдуканга арнаймын*

ТУРУСБЕК МАДЫЛБАЙ

КЕТМЕН-ТӨБӨ

ЭНЦИКЛОПЕДИЯ

I

2002

кири.
03

М13 ББК 93
М-13

(22)

РЕДАКЦИЯЛЫК КОЛЛЕГИЯ:

Керимбаев К., Мадылбаев Ө., Мадылбаев Т.,
Насыров Г., Сартов Ш., Токтогулов И., Чотурова Б.

РЕДАКЦИЯЛЫК КЕҢЕШ:

Акышов Т., Аскарлов К., Ботбаев И., Бөкөнбаев К.,
Бөкөшов Ж., Исраилов А., Керимбаев Ш., Шабданов Ү.

Мадылбай Турусбек

М-13 «Кетмен-Төбө» энциклопедиясы. – Б.: Айат, 2002 – 232 б.

ISBN 9976 - 403 - 55-1

«Кетмен-Төбө» энциклопедиялык маалыматтама китеби Кетмен-Төбө өрөөнүнүн өткөндөгү жана азыркы турмушу жөнүндө кеңири баяндайт. Китептин биринчи бөлүмүндө өрөөндүн табигый-климаттык шарттары, тарыхы жана экономикасы, саламаттык сактоосу, билими жана маданияты ж.б. жөнүндө жалпы маалымат берген назарий макалалар орун алган. Экинчи бөлүмү тарыхый окуялар, өнөр жай ишканалары, маданий-агартуу мекемелери, окуу жайлар, акимдик-аймактык жана жергиликтүү башкаруу мекемелери, эң маанилүү тарыхый жана маданий эстеликтер тууралуу маалыматты камтып, алфавиттик тартипте жайгаштырылган макалалардан турат.

М 5001000000-02

ISBN 9967 - 403 - 55 - 1

ББК 92

© Турусбек Мадылбай, 2002-ж.

655722

КИРИШ СӨЗ

«Кетмен-Төбө» энциклопедиялык маалымат китеби өзүнө Токтогул району, Кара-Көл шаарын камтыган байыркы Кетмен-Төбө өрөөнүнүн өткөндөгү жана азыркы турмушун ар тараптан чагылдырган көп кырдуу басылма катары болжонгон.

Китеп эки бөлүмдөн турат. Биринчи бөлүмүндө өрөөндүн табигый шарттары, калкы, тарыхы, экономикасы, илими жана маданиятына назар салган макалалар орун алган. Назарий макалалар белгилүү бир тармак боюнча жалпы маалымат берүү менен катар китептин кийинки – маалымый бөлүмүндөгү макалаларга карата багыттамадан да милдетин аткарып, алардын биримдигин, бир бүтүндүүлүгүн камсыз кылат. Маалымый бөлүм алфавиттик тартипте жайгашкан 400гө жакын макаланы камтыйт. Аларда эң маанилүү тарыхый окуялар, географиялык, акимдик-аймактык бирдиктер, өндүрүштүк ишканалар, унаалык, саламаттык сактоо мекемелери, тарыхый эстеликтер, белгилүү инсандар жана башкалар жөнүндө маалымат топтолгон.

Алфавиттик бөлүмдөгү инсандар, мекемелер, уюмдар жана башкалар жөнүндөгү макалаларды атоодо көп учурда орун алмаштыруу (инверсия) колдонулуп, биринчи орунга мааниси боюнча негизги, аныктоочу сөз чыгарылган. Андай учурда макаланын атынан (мисалы, БЕКНАЗАР КУУДУЛ) кийин баяндалып жаткандын толук аты (Бекназар Арзымат уулу) келтирилет. Айрым учурларда кээ бир мекемелердин жана ишканалардын толук аталышынан (мисалы, КЕТМЕН-ТӨБӨ АКЦИОНЕРДИК КООМУ) кийин кошумча түрдө алардын кеңири белгилүү орусча же кыска аттары да жазылды (мисалы, автобаза).

Бир өңчөй нерселердин тобу жөнүндөгү маалыматтарды камтыган макалалардын аты көптүк түрүндө берилди (мисалы, МЕЧИТТЕР). Алардын бир кыйла маанилүүлөрүнө өз-өзүнчө макала арналган. Шилтем берилип жат

кан макалалардын аттары *курсив ариптер* менен берилди. Өзгөрүлүп туруучу сандык маалыматтардын тушуна тийиштүү жылы көрсөтүлдү.

Албетте, бир китепке Кетмен-Төбө жөнүндө маалыматтын баарын камтуу өтө татаал иш, ошондуктан, балким, буйруса, энциклопедиянын экинчи тому дагы талап кылынат. Мисалы, Кетмен-Төбөдө жашаган уруулардын санжырасы, жер-суулардын аттары тууралу уламыштар бул басылманын алкагынан четте калды. Токтогул району жана Кара-Көл шаары жөнүндө маалыматтар 1999-жылдагы Кыргызстандагы Биринчи Улуттук Каттонун негизинде берилди, демек, алар деле өзгөрүлүп жаткандыгына байланыштуу толуктоолорго муктаж. Анын үстүнө, бул китепке кирген Кетмен-Төбө инсандары тууралу баяндамаларда дагы бардык татыктуу адамдардын ысмын атаганга басылманын көлөмү чектелип калгандыктан мүмкүнчүлүк болгон жок. Бул жерде айта кетүүчү нерсе: редакциялык коллегия менен редакциялык кеңеш андай маалыматты жалпы эле энциклопедиялык басылмаларга таандык критерийге таянып тандады. Ал критерийлер негизинен төмөндөгүдөй:

Бардык тармак боюнча элдик же (жана) эмгек сиңирген кызматкерлер;

Ар кандай илимдердин докторлору;

Бирден кем эмес китеби чыккан белгилүү жазуучу-акындар;

Кыргыз мамлекетинин жана мурунку СССРдин ар кыл мезгилдеги Жогорку Кеңештеринин депутаттары;

Кетмен-Төбө өрөөнүнөн чыккан, ар кайсы жерде иштеген райкомдун биринчи катчылары.

Кыргызстан боюнча таанымал өнөрпоздор (манасчы, акын, ырчы, куудул ж.б.);

Кетмен-Төбөдөн чыккан Кыргызстандын атактуу спорт чеберлери;

Мурунку СССР же (жана) Кыргызстандын Социалисттик Эмгегинин Баатырлары, бир нече орден-медалдардын

же (жана) башка мамлекеттик (өкмөттүк) сыйлыктардын ээлери;

Эрдиги үчүн көрүнүктүү сыйлыктары бар аскер жана милиция жоокерлери;

Кетмен-Төбөнүн саясий, социалдык, экономикалык, маданий жана башка тармактар боюнча турмушундагы зор салымдары үчүн эл алдында кадыр-барктуу ишмер-инсандар;

Өтө олуттуу же өзгөчө өнөрлөрү, иштери менен даңазаланган кызыктуу адамдар; ж.б.

Китептин маалиби (автору) энциклопедияны даярдоодо маалымат жана кеңештери менен жардам берген Шекербек Сартов, Гутман Насыров, Исабек Токтогулов, Качкынбай Керимбаев, Болотбек Таштаналиевдерге, кол кабыштык кылып, ушул басылманын окурмандарга тезирээк жетүүсүнө көмөк көрсөткөн Өмүрбек Мадылбаев, Кубан Абдрашитов, Зуурабү, Бүбүгүл жана Нурсултан Насыровдорго терең ыраазылыгын билдирет. Ошондой эле жалпы окурмандардан бул китептин кайра басылышын жана экинчи томунун чыгышын жакшыртууга жардам берүүчү өз сын-пикирлерин, толуктоолорун жиберүүсүн өтүнөт.

Биздин дарек:

720040 Бишкек ш.,

Абдумомунов көч., 193, каб. №49;

Ш. Сартовго

715400 Токтогул ш-сы,

Момункулов көч., 12.

К. Керимбаевге

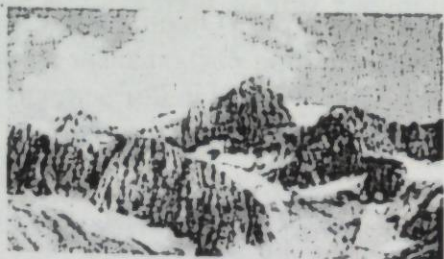
ЖАЛПЫ МААЛЫМАТ

Акимдик-аймактык жайгашуусу

Кетмен-Төбө өрөөнүнө акимдик-аймактык жактан Жалал-Абад облусуна караштуу Токтогул району жана Кара-Көл шаары кирет.

Географиялык абалы

Жалпы аянты 8170 чарчы чакырымга барабар Кетмен-Төбө өрөөнү Түштүк - Батыш Тянь-Шандын чыгыш бөлүгүндө орун алып, Ички Тянь-Шандын райондору менен чектелип турат. Өрөөндүн географиялык координаттары: $72^{\circ} 30'$ жана 74° чыгыш узундукта, $41^{\circ} 40'$ жана 42° түндүк кеңдикте жайгашкан. Өрөөн чыгыштан батышка карай 65 чакырымга созулат. Анын таманынын эң жазы жери 6 чакырымга жетет.

ТАБИЯТЫ

Рельефи

Кетмен-Төбө бийик тоолуу Ички Тянь-Шан аймагындагы тектоникалык өрөөн. Ал түндүгүнөн Талас жана Суусамыр, батыш жана түштүк-батышынан Узун - Акмат, Ат - Ойнок тоолору, түштүгүнөн Фергана, түштүк-чыгышынан Көк-Ийрим кырка тоолору менен курчалат. Алардын көпчүлүгүнүн бийиктиги 2700-2900 м. Эң бийик жери (4165 м) жайгашкан чоку Талас Ала-Тоосунда, таманыныкы 500 – 850 м бийиктик тилкесинде жатат. Өрөөндүн капталдары менен таманын Нарын дарыясынын куймалары тилмелеп турат. Андагы майда суулардын, кууш өзөндөрдүн, сайлардын, кокту-колоттордун терендиги 5-10 мге жетет. Өрөөндүн чыгыш тарабында Нарын дарыясына жарыш багытта, капталдары салаа : салаа кыр болуп Шамшыкал тоолору жатат. Эң бийик чокусу деңиз деңгээлинен 1263 мге жогору болгон бул тоо бирине бири жармашкан үч кыркадан түзүлгөн. Бул үч тепкичтүү Суусамыр кырка тоолорунун биринчи тепкичи болуп саналат.

Өрөөндүн таманы жалпысынан батышты карай бир аз жантайыңкы келип, шиленди конустарын пролювий, делювий

түздүктөрү жана тектирчелери түзөт. Ойдундун үстү түзөң келип, тектирленген. Айрыкча Нарын дарыясынын оң тарабында жайгашкан бөлүгүндө агын суунун таасиринен пайда болгон тектир даана байкалат. Биринчи тектир дарыя деңгээлинен 5-8 м, экинчи тектир 10-15 м, үчүнчү тектир 30-40 м, төртүнчү тектир 60-70 м бийиктикте жатат.

Суусамыр кырка тоосу 150 чакырымга созулуп, чокулары түбөлүк мөңгү жана кар басып турат. Анын түштүк капталы лес катмары менен капталган. Бул жерде таманы

тегиз Толук, Сары-Сөгөт, Торкен сыяктуу чакан өрөөндөр орун алган. Ойдундардын кендиги 6 чакырым, узундугу бир нече ондогон чакырымга созулган бул өрөөндөр түндүгүнөн Суусамыр кырка тоосу, түштүгүнөн Толук палеозойдук платосу жана Ой-Тал граниттик массиви менен чектешет (Попов, 1935)

Өрөөндүн түндүк тарабында Талас Ала-Тоосу орун алган. Ал Суусамыр кырка тоосу менен Ала-Бел ашуусу (деңиз деңгээлинен 3100 м бийиктикте) аркылуу биригип турат. Ала-Бел дарыясынын алабында анча чоң эмес Үч-Чат өрөөнү жайгашкан.

Кетмен-Төбө өрөөнүнүн түндүк-батышы жана түндүк чектеринен Талас Ала-Тоосунун түштүк этеги башталат. Ал Чаткал дарыясынын жогорку бөлүгүнөн Өтмөк ашуусуна чейин болжолдуу түрдө 90 чакырымга созулат (Мурзаев, 1935). Деңиз деңгээлинен 4000 м бийиктикте жайгашкан Муз-Төр, Беш-Таш, Коргон-Шанек ашуулары бири-бирине жакын жатып, Узун-Акмат жана Талас дарыяларынын сол куймаларынын башаттарын бириктирет. Муз-Төр ашуусунун аймагында бир топ майда мөңгүлөр көрүнүп турат.

Талас Ала-Тоосунун түштүк капталын Суусамыр кырка тоосунукундай эле Жерге-Тал, Мазар-Суу, Кушчу-Суу, Сө-

гөт, Кара-Күнгөй, Беш-Таш, Шанек өрөөндөрү тилмелеп турат. Бул суулар Талас Ала-Тоосунун кырларынан башталып, өрөөндөн меридиандык багытта агып, Узун-Акмат суусуна кошулат.

Кетмен-Төбө өрөөнүнүн түндүк-батышында бири-бирине жарыша узундугу 60-70 чакырым Ат-Ойнок жана Узун-Акмат тоолору жайгашкан. Узун-Акмат кырка тоосу геологдор тарабынан 1930-жылы изилденген. Анын түндүк-батыш бети өтө тик келип, Кара-Кулжа дарыясынын өрөөнүн беттеп жатат.

Ат-Ойнок кырка тоосунун чокуларынын көпчүлүгү анын түндүк-батыш бөлүгүнөн 3800-3900 м бийиктикте орун алган. Түндүк-чыгышты карай ал деңиз деңгээлинен 2600 м бийиктикке чейин төмөндөйт (Неуструев, 1913). Ат-Ойнок тоо кыркасынын анча узун эмес, өтө тилмеленген түштүк-батыш капталы Кара-Кулжа өрөөнүн беттеп жатат. Өрөөндүн түштүк тарабында жаткан тоо тармактары ашуу, бел, кырлар аркылуу Фергана кырка тоо тутуму менен биригет. Өрөөндү аталган тоо кыркаларынан башка Куду, Кочкор-Төбө, Кетмен-Төбө тоолору, Такталык, чыгышынан Көк-Ийрим кырка тоолору курчап жатат.

Бабаш-Ата түйүнүнүн эң бийик жери Бабаш-Ата чокусу деңиз деңгээлинен 4500 м бийиктикте (Огнев, 1937). Ал Бабаш-Ата түйүнүнүн эң узун бөлүгү болуп саналат да, Чабак-Тоо жана Калем-Ата тоолоруна 40 чакырымга чейин сүңгүп жайланышат.

Бийиктиги 4000 мге чейин жеткен Кара-Көл тоо кыркасы өрөөндүн чегинен тышкары Кара-Көл жана Кайыңды сууларынын алаптарын бөлүп жатат. Меридиандык багытта созулган бул тоо кыркасы Кичикан көлүнөн түндүгүрөөк жайгашып, Ыспы тоолоруна өтүп кетет. Алар түндүктө экиге

бөлүнүп, Кара-Суу дарыясынын агымынын багытында төмөн карай созулат. Бир кыйла түштүгүрөөк жайгашкан үчүнчү бөлүгү аркылуу Кең-Кол ашуусу менен Фергана кырка тоолоруна өтүп кетет. Бул аймактагы Фергана кырка тоолорунун кээ бир бөлүктөрү өз алдынча аттарга ээ: Ак-Зоо, Миң-Теке, Бел-Мончок, Чечекти, Кырк-Күчүк-Тоо, Үрүм-Башы жана башкалар. Булар бири-биринен морфологиялык жактан гана айырмаланышканы болбосо, бийиктиктери бирдей 3500 м (Огнев, 1937).

Көк-Ийрим-Тоолору Фергана тоо кыркасынын түндүк-чыгыш бөлүгүнөн башталат. Бийик, учтуу чокуларга бай бул тоо кыркасынын кырларын жайы-кышы түбөлүк муздар каптап жатат. Көк-Ийрим кырка тоолорунун капталдарынан башат алган өздөрдөр көпчүлүк учурда эриген карлардан куралат. Төмөн бөлүгүндө алар жапыз жана орто бийиктиктеги тоо системаларына өтүп, узундугу 10 чакырымга чейин жетет.

Көк-Ийрим-Тоонун батыштагы уландысы узун жана ничке Такталык кырлары болуп, ал чыгыш Кара-Суу жана Нарын дарыяларынын алаптарын бөлүп турат. Кырлардын эн бийик жери 4000 мге жетип, Кара-Кыр тоосунда жайгашкан. Ортоңку бөлүгүндө бийиктиги 1500-1200 мге чейин төмөндөп, батышты карай 2500-2600 мге чейин жогорулайт. Такталык кырларынын түндүк бети өтө тилмеленген, анын түндүк жана түндүк-батыш беттери Кочкор-Төбө жана Куду тоолоруна өтүп кетет. Нарын дарыясынын сол жээгинде Орток-Тоо жана Чабар бөксө тоосу созулуп жатат. Түштүк беттери Ничке, Коңур-Өгүз, Саргата дарыясынын өрөөндөрүнө чейин төмөндөп келет. Такталыктын, Орток-Тоо, Чабар тоолорунун ортосунда анча чоң эмес, бийиктиги деңиз деңгээлинен 1200-1800 мге жогору болгон Жетиген ойдуңчасы жайгашкан. Анын таманы төртүнчүлүк шилендилер менен толгон (Пасашников, 1953; Исаев, 1959).

Геологиялык түзүлүшү

Кетмен-Төбө өрөөнү палеозой мезгилинде жер астындагы тектоникалык кыймылдардын артынан жаралган (Мурзаев, 1935, 1938; Попов 1935). Мезозойдон үчүнчүлүк мезгилдин башталышына чейин өрөөндү батамам суу каптап турган. Кийин Нарын дарыясынын нугу өрөөндүн түштүк-батышынан жарып чыкканда, ал табигый көл курчоо тоолордон агып чыгып кеткен. Анын натыйжасында тоолордун арасы кургак өрөөнгө айланган.

Кетмен-Төбө өрөөнүнүн байыркы алкагы герцин орогенезинде, азыркы чек арасы төртүнчүлүк доордо түзүлгөн. Өрөөндүн таманы негизинен батышты карай азыраак жантайыңкы келип, шиленди конустарын түзүүчү пролювий, делювий түздүктөрүнөн жана тектирчелерден турат.

Өрөөн тектоникалык түзүлүшү боюнча кеңдик багытындагы ассимметриялуу мегосинклиналь. Ал неоген мезгилиндеги бүктөлүүдө Талас-Фергана тектоникалык жаракасын бойлой кысымдын күчөшүнөн пайда болгон.

Өрөөндүн түндүк жана түндүк-батыш бөлүктөрүн Талас Ала-Тоосунун түштүк капталы курчайт. Төмөнкү бөлүгү палеозой мезгилинде пайда болгон каттамалардан турат, ал эми жогорку бөлүгүндө граниттер бар (Татеева, 1930).

Суусамыр кырка тоосу өрөөндүн түндүк жана түндүк-чыгыш бөлүгүн курчайт. Суусамыр кырка тоосунун кырла-

ры граниттерден, ал эми төмөнкү бөлүгү Кыргыз жана Талас Ала-Тоолорундагыдай палеозой мезгилиндеги каттамалардан турат (Мурзаев, 1935).

Өрөөндүн түштүк жана түштүк-чыгыш жагында Фергана кырка тоосу жайгашкан, алардын жогорку бөлүктөрү негизинен палеозой мезгилиндеги каттама, аки таш, аралашма, кумдактар, ал эми төмөнкү бөлүктөрү жаш мезозой чөкмө тектер, каттамалардан турат. Узун-Акмат жана Ат-Ойнок кырка тоолору палеозой мезгилинде пайда болгон каттама, кристаллдык каттамалардан жана аки таштардан куралган.

Өрөөн Тянь-Шан үчүн мүнөздүү болгон неоген кум-мергел катмары менен капталып, Ханкай тобунда пайда болгон көлдөрдүн чөкмөлөрү менен жыш толгон. Аларга натрий тузу, ганч, кумдак жана башка үчүнчүлүк чөкмө тектер кирет (Попов, 1935; Огнев, 1937). Суусамыр кырка тоосунун тутумундагы Шамшыкал тоосу неогендик көл чөкмөлөрүндөгү таш туз катмарынан турат. Өрөөн майда агын суу аккан өздөрдөр, сайлар, кокту-колоттор (терендиги 5-10 м) менен өтө жыш тилмеленген. Ойдундун үстү түзөң келип тектирленген. Нарын дарыясынын нугунан ар кандай бийиктикте жайгашкан сегиз дарыя тектирин жолуктурабыз. Изилдөөлөр көрсөткөндөй, байыркы төртүнчүлүк мезгилге таандык 8-тектир 350-450 м; ортоңку төртүнчүлүк мезгилге таандык 7-тектир 270-320 м; 6-тектир 130-160 м; 5-тектир 90-110 м; 4-тектир 60-70 м; жогорку төртүнчүлүк мезгилге таандык 3-тектир 30-40 м; 2-тектир 10-15 м; азыркы мезгилге таандык 1-тектир дарыя нугунан 5-8 м бийиктикте жайгашкандыгы аныкталган. Тектирлердин өлчөмдөрү ар түрдүү. Жапыз тектирлер аз кездешет, алардын туурасы 50-80 м, кеңдиги 50 мге чейин созулат (Нарын ГЭСинин баяндамасынан, 1986).

Климаты

Өрөөндүн климаты суук мезгилдин температуралык шарты боюнча Борбордук Тянь-Шанга, ал эми жайкысы Фергана аймагына жакын. Өрөөн тоолор менен курчалгандыктан, суук мезгилде муздак абанын көпкө чейин туруп калышы байкалат. Ошол себептен декабрда жана февралда орточо эн жогорку температура Түштүк Кыргызстандын башка жергелерине салыштырмалуу 5-6 градуска төмөн. Бирок март жана апрель ичинде температура тез жогорулап, апрелде температуралык фон башка жерлерден аз гана айырмаланып калат.

Абанын температурасы улам бийиктеген сайын аз болсо да өзгөрүлүп, климаттын бийиктик тилкесин түзөт.

Сутка ичинде өрөөндүн бийик тоолуу бөлүгүндө температура кескин айырмаланып турат. Мисалы, өрөөндүү жерлерде жайында +20 градус болсо, жогорку бийиктикте түнкүсүн чыкыроон болот.

Жылуу мезгил Кетмен-Төбөдө март айынан башталат. Жылдын эң жылуу айлары июль, август болуп, орточо айлык температура +24,5 градус. Январь эң суук ай болуп, орточо айлык температура -15,2 градус.

Жаз айларында акыркы тоңголок (үшүк) апрелде аяктап, биринчи күзгү тоң сентябрдын аяк ченинде башталат. Үшүксүз мезгил 180-190 күнгө созулат.

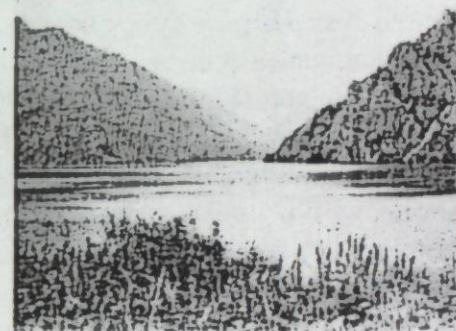
Шамал режими орографиялык шарттар менен тыгыз байланыштуу. Ошондуктан региондо сутка ичинде багытын өзгөртүп турган тоолуу өрөөндө согуучу шамал басымдуулук кылат.

Өрөөндү курчап турган тоо кыркалары аба массасын токтотот жана шамалдын ылдамдыгынын күчүн азайтат. Шамалдын катуу ылдамдыгы көбүнчө бийиктеп, айрыкча ашууларда жана кууш өрөөндөрдө байкалат.

Өрөөндүн таманында абанын салыштырмалуу нымдуулугу 55 %дан (август-сентябрь) 82 %га чейин (ноябрь-декабрь) өзгөрөт. Жалпысынан алганда жай мезгилине салыштырмалуу нымдуулук төмөндөйт да, анын жетишсиздиги жайында, башкача айтканда, июль, август айларында, ал эми эң төмөнкүсү кышында, башкача айтканда, январь, февраль айларында байкалат.

Түштүк Кыргызстандын башка тоолуу райондоруна салыштырмалуу Кетмен-Төбө өрөөнүндө жаан-чачындын саны бир аз азыраак экендиги байкалат. Өрөөндө жаан-чачындын көпчүлүгү жазында жана жайында болот. Күзгү аба ырайы кургак жана асман ачык турат. Жаан-чачындын жыл ичинде болушу мындайча мүнөздөлөт: апрель жана май айларында жаан-чачын эң көп болуп, июлда анын саны кыскара баштайт да, август, сентябрь айларында төмөнкү чегине жетет.

Дарыялары жана көлдөрү

Өрөөндөгү суулардын бардыгы Нарынга куят. Чоң суулардын көпчүлүгү оң жак капталында жайгашкан. Алар Узун-Акмат, Чычкан, Кара-Кулжа, Торкен, Толук жана башкалар. Ал эми сол жак капталынан Конур-Өгүз, Кара-Суу, Саргата, Камбар-Ата жана башкалар.

Узун-Акмат суу башатын Талас Ала-Тоосунан алат. Ал жогору жагынан тоолорду кесип, капчыгай аркылуу сагаса (ийне жалбырактуу) токойду аралап өтөт. Төмөн жагы түндүккө чыгып, жай агат.

Узун-Акмат суусунун чоң куймасы Кара-Кулжа. Ал адам өтө алгыс аска-зоолорду аралап агат. Суусунун түбү таштуу, кумдуу, шагылдуу келет.

Чычкан суусу Талас Ала-Тоосунан башталган Ала-Бел жана Итагар сууларынын кошулушунан пайда болот. Анын негизги куймалары - Бала-Чычкан, Арым, Кичи-Арым жана башкалар.

Нарын дарыясынын оң куймаларынын бири - Торкен суусу. Ортоңку бөлүгүндө кендиги 3 чакырымга жеткен өрөөнгө чыгат. Башатын Суусамыр кырка тоосунан агат. Негизги куймалары: Бордуу-Кыя, Бел-Алды, Кишен, Сары-Сөгөт.

Толук дарыясы райондун түндүк - чыгышында жайгашкан. Анын көпчүлүк бөлүгү тоо капчыгайы аркылуу агат.

655422

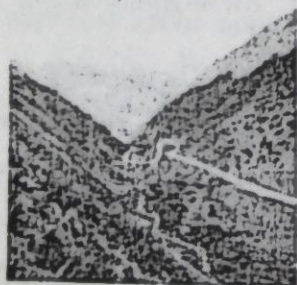
Негизги куймалары: Туздуу-Суу, Зындан, Алмалуу, Чаар-Таш, Кашка-Суу, Мазар-Суу.

Нарын дарыясынын сол куймаларынын ичинен суусу мол негизги куймасы - Чыгыш Кара-Суу. Башкы башаты болуп Чечекти суусу менен Көк-Ийрим суусу эсептелет. Кара-Суу Нарын дарыясына жанаша ничке жана түз кеткен өрөөндө агат. Кара-Суунун алабы деңиз деңгээлинен 2000-2300 м бийиктикте. Бул жерде эки көл пайда болгон. Биринчисинин узундугу 7,6 чакырым, экинчисиники 3 чакырым. Туурасы 1-1,5 чакырым. Кара-Суунун куймалары - Кайыңды, Чакыр-Корум, Шылдырак, Уй-Үңкүр-Суу, Кара-Көл, Туяк-Тор, Кашка-Суу. Мындан сырткары Нарындын сол куймаларына Саргата, Конур-Өгүз, Камбар-Ата, Баш-Түндүк, Турук, Жаа-Терек, Кайыңды суулары кирет.

Кетмен-Төбө өрөөнүнүн аймагында жогоруда аталган эки көлдөн башка дагы мореналык мүнөзгө ээ үч көл бар. Бирөө Ат-Ойнок тоо кыркасында, деңиз деңгээлинен 2600 м бийиктикте жайгашкан, узундугу 1,5 чакырым, туурасы 1 чакырым. Булардан кичирээк эки көл Талас Ала-Тоосунда деңиз деңгээлинен 2500-2900 м бийиктикте жайгашкан.

Топурак, өсүмдүктөрү

Кетмен-Төбө өрөөнүнүн жеринин бетинин түзүлүшүнө, литологиялык составына жана климаттык шарттарына байланыштуу топурак кыртыштары, өсүмдүктөрү ар түрдүү келип, ар кандай типтерден турат. Топурак, өсүмдүктөрдүн түздүктөрдөн тартып тоолор-

дун кырларына чейин таралышы бийиктик зоналдуулугуна баш ийет. Рельеф өзгөрүлүп, улам бийиктеген сайын топурак, өсүмдүктөрү алмашылат.

Кетмен-Төбө өрөөнүнүн түздүктүү бөлүгү Орто Азиянын башка жерлериндей эле сугат жерлерге кирип кетет. Ал жердин топурагы интенсивдүү суугарылгандан бери өзгөрүп, табигый топурактан ажырап калган.

Өрөөндө топурактын бир нече типтерин кездештирүүгө болот. Аларга боз топурак, жука скелеттүү ганчталган боз топурак, шордуу боз топурак, тоолуу ачык күрөң топурак, күңүрт күрөң топурак, тоолуу кара топурак, саздуу-шалбаалуу жана тоолуу-шалбаалуу чым көң сымал топурактар кирет.

Өрөөндүн өсүмдүктөр дүйнөсү ар түрдүү келет. Ар түрдүү факторлордун (климат, топурак, деңиз деңгээлинен бийиктиги, тоо капталдарынын экспозициясы, адамдардын иш аракеттери жана башкалар) таасиринде болот. Мында какыраган жарым чөл, кургак талаа, орто тоолуу-бадалдуу талаа, арча-карагай токойлору, субальп жана альп өсүмдүктөрү бийиктик тилке боюнча таралган. Булардын ичинен аянты боюнча орто жана бийик тоолуу шалбаа жана орто тоолуу-бадалдуу талаа өсүмдүктөрү басымдуулук кылат. Суу өрөөндөрүнүн жээктериндеги жайылмаларда жыгач-бадалдуу тугай токойлору жайланышкан. Мында терек, тал, кайың, чычырканак, ит мурун, бөрү карагат, жылгын жана башкалар басымдуулук кылат. Булардын жыш өсүшүнө суу жээктериндеги нымдуулуктун көптүгү жана борпоң аллювий тектери ыңгайлуу шарт түзөт, ал эми жер алдындагы суунун жакын жатышы да шалбаа чөптөрүнүн жакшы өсүшүнө чоң таасирин тийгизет. Суунун нугуна жакын көлөкөлүү жерлерде өлөң чөптөр, ал эми суу жээктеринин көтөрүңкү жерлеринде дан аралаш шиберлер өсөт. Тектирлерде болсо жарым чөл жана кургак талаа өсүмдүктөрү басымдуулук кылат.

Жаныбарлар дүйнөсү

Кетмен-Төбө өрөөнүнүн ландшафттары ар кыл болгондуктан, андагы жаныбарлар дүйнөсүндө дагы ар түрдүү жаратылыш комплекстеринин болушу аларды мекен кылган жаныбарлар дүйнөсүнүн көп сандаган түрлөрүнүн жашоосуна ыңгайлуу шартты түзөт. Ошондуктан өрөөндөгү айбанаттар дүйнөсү жаратылыш чөйрөсүнүн башка компоненттериндей эле ар түрдүүлүгү менен айырмаланат. Бул жерде териси баалуу айбанаттар, кемирүүчүлөр, сойлоп жүрүүчүлөр, канаттуулар, курт-кумурскалар, балыктар жана башкалар кезигет. Жарым чөлдүү жана кургак талаалуу тилкелерде мурдагы мезгилдин жапайы айбандары азыр өтө аз сакталып, көбүнчө майда жаныбарлардын калганын байкоого болот. Ошондуктан чөл жана талаа тилкелеринде жашоочу жаныбарлардын түрлөрү салыштырмалуу жарды. Мүнөздүү болгон жаныбарлары: түлкү, кашкулак, момолой чычкан, арыс чычкан. Канаттуулардан: кулаалы, торгой, кекилик, бактек, таранчы, сасык үпүп, көгүчкөндөр. Сойлоп жүрүүчүлөрдөн: ар түрдүү жыландар (ок жылан, кара чаар жылан, чаар жылан жана башкалар), кескелдириктер, курт-кумурскалар жана башкалар жашайт.

Суу жээгиндеги токойлор жаныбарлар дүйнөсүнө алда канча бай. Бул жерлерде токой чычкандары, коёндор, түлкү,

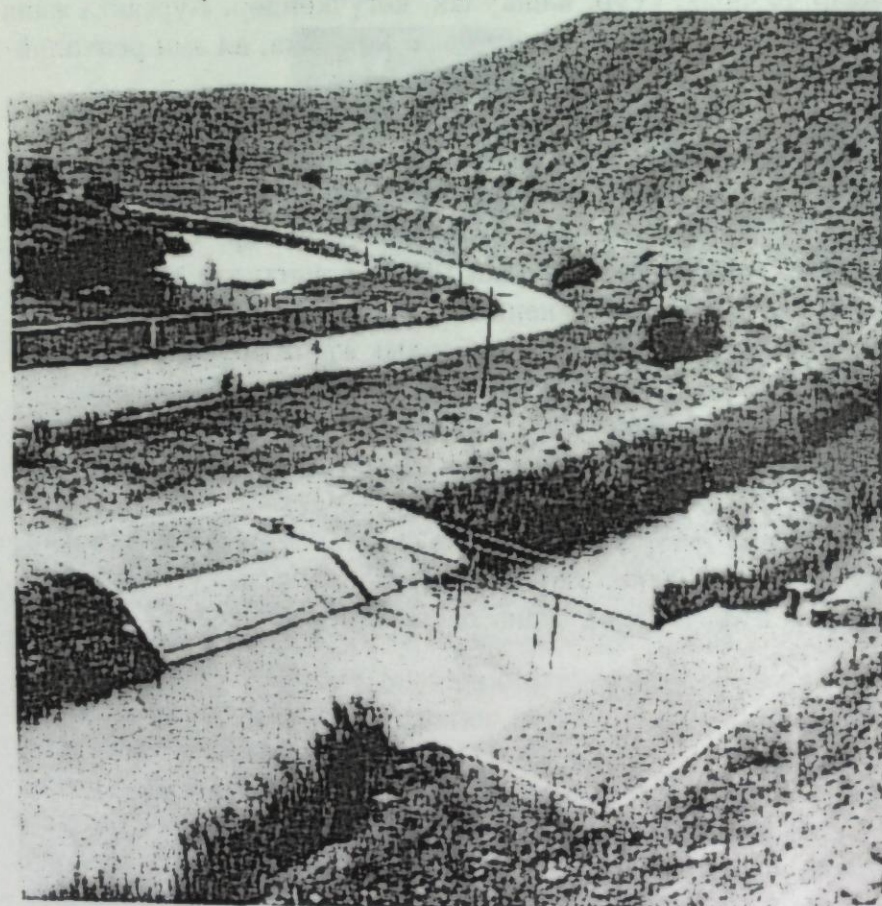
бөдөнө, кара карга, ала карга, сагызган, алагүү, чөкө таан, чаар чымчык, суур, кашкулак, көгүчкөндөр. Кургакта жана сууда жашоочулардан кур бака, көк бака, ал эми рептилийлерден суу жыланды учуратууга болот.

Токтогул суу сактагычында, көлдөрдө жана агын сууларда негизинен кара балык (маринка), алабуга (форель), чабак, жоон тумшук (толстолоб), ак чабак (белый амур), сазан, көк чаар балык жана башкалар бар. Ошондой эле өрдөк, чулдук жана башка майда канаттуулар менен сууда сүзүп жүрүүчүлөр мекендешет.

Токойлор жана бадалдар бардык жаныбарлардын түрлөрү үчүн эң сонун корук катары кызмат кылат. Мында айбанаттардан: элик, кашкулак, түлкү, суусар, каман, карышкыр; канаттуулардан: бактек, күкүк, алагүү, сагызган жана башкалар бар.

Бийик тоолордо өтө кеңири тараган жаныбарлар: аркар, кулжа, эчки, теке, элик; канаттуулардан: бүркүт, турумтай, күйкө, ителги, улар жана башкалар мекендешет.

Айыл чарбасы

Жамааттык системадан жеке фермердик чарбага акырындык менен өтүүдө жана жерди пайдаланууга багытталган агрардык жер реформасы 958ден ашуун ферма, дыйкан чарбаларын жана 18ден ашуун бирикмелерди, кооперативдерди, үрөөндүк жана асыл тукум чарбаларын түзүүгө алып келди.

Токтогул району боюнча акимдик жактан 11 айыл жана 1 шаарча өкмөтү түзүлгөн. Алардын карамагына 45 айыл-кыштак жана 1 шаарча кирет. Бул боюнча 1- таблицаны келтирүүгө болот.

1-таблица

№ п.п.	Айыл өкмөттөрү	Аянты (га, менен)	Калктын саны (кнши)	Калктуу ко-нуш	Борбору
1.	Жаңы-Жол	11666	10974	6	Жаңы-Жол айылы
2.	Кетмен-Дөбө	77093	7308	4	Терек-Суу айылы
3.	Чолпон-Ата	82284	5960	6	Чолпон-Ата айылы
4.	Сүйөркулов А.	72617	7884	3	Торкен айылы
5.	Толук	46621	2892	4	Толук айылы
6.	Бел-Алды	36685	3266	3	Совет айылы
7.	Сары-Камыш	45530	1366	2	Сары-Камыш айылы
8.	Ничке-Сай	52459	2970	2	Ничке-Сай айылы
9.	Кызыл-Өзгөрүш	67717	9290	11	Өзгөрүш айылы
10.	Үч-Терек	72759	9298	4	Үч-Терек айылы
11.	Жазы-Кечүү	67179	1547	3	Жазы-Кечүү айылы

Жаңы-Жол, Кетмен-Төбө, Торкен ошондой эле Үч-Терек өрөөнүнүн айыл өкмөттөрүндө дан, жашылча, тамеки өстүрүү басымдуулук кылат. Ал эми Чолпон Ата, Толук, Бел-Алды айыл өкмөттөрүндө картошка өстүрүү, мал чарбасы климаттын шартына байланыштуу жакшы өнүккөн. Бул боюнча 2-таблицаны келтиребиз. (карагыла: 24-бет)

Азыркы мезгилде райондо жалпы айыл чарба жерлери 443 800 гектарды ээлейт. Анын ичинен: 17973 га айдоо аянты, 10826 га чөп чабынды, 414895 га жайыт жана 206 ганы көп жылдык бактар түзөт.

Талаачылык айыл чарба продукциясын өндүрүүдө өтө көп кыйынчылыктарды пайда кылат. Себеби, 7548 га сугат жерлер негизинен шарттуу сугат жерлери деп эсептелинет, анткени бул жерлердин көпчүлүгү насостук станциялар, суу каналдары менен сугарылат. Алар 1992-жылдагы болгон зил-залада көп зыянга учураган жана ири суммадагы акча каражаттуу ремонтторду талап кылат. Ал эми 10262 га кайрак жерлерге эгин өндүрүү табигый кургакчыл шарттардын негизинде ишке ашырылат.

2-таблица

Байлык дан	Сары- Камыш	Толук	Бел- Алды	Торкөн	Жаңы- Жола	Көтөн- Дөбө	Чолпон- Ата	Токтогуз	Нарын- Сай	Өзгөрүш	Үч-Терен	Жаңы- Көчүү
1997 факт	153	420	774	1416	324	1251	1402	.	766	2798	3358	433
1998 план	180	951	710	4003	4305	1756	1153	.	930	2573	3329	316
1998 факт	180	810	971	4021	4979	1682	1232	.	1196	3156	4750	415
% 1997-ж.	116,1	193	125,5	125,5	153	150,1	82,6	.	156,1	123,5	133,5	91,6
Тамеки	.	.	2	386	40	30	24	.	.	.	.	.
1997 факт	.	.	100	393	368	160	140	.	.	3	22	.
1998 план	.	.	82,7	393	294	162	119	.	12	.	.	.
1998 факт	.	.	41,9	393	7,3	5,4	4,9	.	.	.	.	.
% 1997-ж.	.	.	41,9	393	7,3	5,4	4,9	.	.	.	.	.
Картошка	310	203	353	272	308	636	.	112	332	665	20	36
1997 факт	430	220	320	270	390	560	.	130	930	621	14	24
1998 план	464	270	218	210	490	396	.	167	312	630	36	16
1998 факт	90,9	133	70,3	77,2	159	62,3	.	128,5	93,9	94,7	180	44
% 1997-ж.	.	.	70,3	77,2	159	62,3	.	.	68	114	332	36
Жаңылыч	.	.	.	466	516	371	225	.	77	129	310	24
1997 факт	.	.	.	80	332	66	66	.	39	18	267	16
1998 план	.	.	.	62	330	66	100	.	50,6	13,9	75,8	44
1998 факт	.	.	.	14,8	64,1	17,8	41,4	.	.	.	.	.
% 1997-ж.	.	.	.	14,8	64,1	17,8	41,4	.	.	.	.	.
Сүт	367	829	739	1440	1911	1123	1374	522	375	1988	1740	207
1997 факт	380	835	746	1445	1950	1130	1380	506	666	2001	1700	282
1998 план	369	850	676	1470	1965	1206	1205	604	380	1990	1740	310
1998 факт	100,5	101,8	91,5	102,1	102,8	107,4	87,7	115	101,3	101	100	101
% 1997-ж.	.	.	91,5	102,1	102,8	107,4	87,7	.	.	.	.	.
Эт	648	669	634	745	749	762	751	373	325	853	771	146
1997 факт	620	610	610	732	720	730	720	206	312	887	751	145
1998 план	180	243	255	450	480	380	370	142	325	856	773	146
1998 факт	27,8	36,3	40,2	60,4	64,1	50	49,3	36,1	100	100,4	100,2	100
% 1997-ж.	.	.	40,2	60,4	64,1	50	49,3	.	.	.	.	.
Жүн	4,9	10,9	6,0	17,7	16,1	13,4	17,4	4,7	17	60	53	10
1997 факт	4,9	10,2	6,0	17,7	16,1	13,4	17,4	4,1	17	60	52	11
1998 план	5,1	71,2	7,1	18,3	17,0	14,0	17,1	4,2	17	60	53	10
1998 факт	104,1	109,8	118,3	103,4	104,5	104,5	89,4	103,2	100	100	100	100
% 1997-ж.	.	.	118,3	103,4	104,5	104,5	89,4	.	.	.	.	.

Ошондой эле мал чарба продукциясын өндүрүүдө райондогу 13 совхоз реорганизация болгондон кийин малдын башынын кескин кыскаргандыгынын кесепетинен мурунку эт, жүн өндүрүү деңгээлине жетүүгө реалдуу мүмкүнчүлүктөр жок.

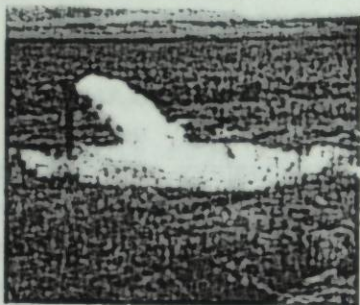
Ошондой болсо да талаачылык айыл чарба азык-түлүктөрүн өндүрүүнүн өсүшү негизинен базар мамилелерин өнүктүрүүнүн, атандашуу чөйрөсүн түзүүнүн, өндүрүшчүлөрдүн жеке кызыгуусун арттыруунун, жеке сектору жана дыйкан чарбаларын мамлекеттик колдоого алуунун эсебинен 1995-жылга салыштырганда төмөндөгү 3-таблицадагы өсүүлөр байкалган.

3-таблица

№	Аталышы	1995-жыл факт	1998-жыл факт	1995-ж-га карата өсүш % менен
1.	Дан эгиндер анын ичинен кылкандуу дан дандык жүтөрү	9231,0	27598	3,9
2.	Тамеки	4369,0	12271	2,3
3.	Картошка	477,6	52102,8	17,4
4.	Жашылча жемини	69,1	1200	2,8
5.	Май өсүмдүктөрү	2126,0	5858	1,75
		564,0	2744	3,7
		64,0	235	

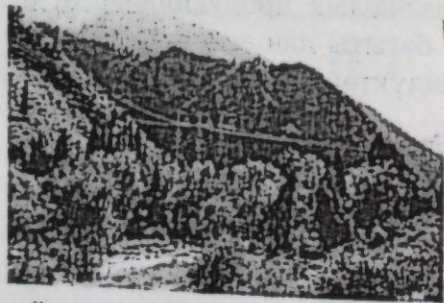
Райондун талаачылык продукцияларын өндүрүүнүн негизги максаттуу багыты дан эгиндерин, тамеки жана башка техникалык өсүмдүктөрүн көбөйтүү болуп саналат.

Суу чарбасы.

Райондук суу чарба бирикмеси райондун айыл өкмөттөрүн жана башка чарбаларын суу менен камсыздандырат. Райондо бардыгы болуп 9339 га сугат аянт бар. Анын 1786 га жери насостук станциялар менен сугарылат. Районду сугат суу менен камсыз кылууда 655 даана суу курулуштары, 60 даана суу ченөөчү жайлар, 10 насостук станция жана 609 чакырым каналдар иштейт. Каналдардын 157,4 чакырымы лоток, 172,2 чакырымы жабык түтүктөр аркылуу өтөт. Каналдардын 550,6 чакырымы кичи чарбалык, 92,4 чакырымы чарба аралык болуп эсептелет.

Токой чарбасы

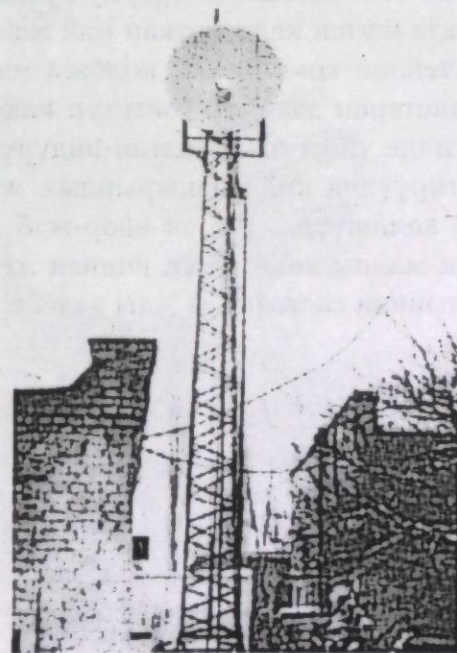

Токтогул токой чарбасы Кыргыз Республикасынын Министрлер кабинетинин 1997-жылдын 23-июнундагы №772 токтомунун негизинде уюшулган.

Район боюнча мамлекеттик токой фондусунун жери 133810 ганы ээлейт. Анын ичинен токой менен капталганы 24617 га. Токойчулук жалпы мамлекеттик токой фондунун жеринин 18 %ын түзүп, райондун аймагынын 3,5 %ын ээлейт. Анын ичинен Үч-Терек токой чарбасынын токой фондусунун жери 28489 ганы түзөт.

Токой чарбасы 7 токой бөлүмдөрүнөн турат. Аларга «Ала-Тай», «Узун-Акмат», «Чычкан», «Токтогул», «Сан», «Кара-Суу» жана «Беке-Чал» бөлүмдөрү кирет.

Байланыш коммуникациясы

«Кыргыз Телеком» акционердик коомунун Жалал-Абад облусундагы филиалынын Токтогулдагы бөлүмү Токтогул районунда электр байланыш кызматын көрсөтөт. Токтогул райондук Телеком бөлүмүнө 12 автоматтык телефон станцияла-

ры кирет. Анын ичинен 9 айылдык станциясы, 1 шаардык автоматтык телефон станциясы. Жалпы көлөмү 3650 номер болуп, анын ичинен 2631 номер пайдаланылат.

Өнөр-жай тармагы

Өнөр-жай тармагында райондо азыркы учурда «Май заводу» акционердик коому, «Ай-Пери», «Терме» чакан ишканасы жана «Таш-Рабат» кыш чыгаруучу жоопкерчилиги чектелген коомдор иштешүүдө. Бирок өнөр-жай тармагында 1992-93-жылдарда экономикалык кризис башталганда, өндүрүштүк деңгээлдери бир топ төмөндөп кеткен. Анткени чийки заттардын жетишсиздигинен, каражаттардын жоктугунан жана төлөм системасынын бузулушунан мурунку толук кубаттуулукта иштеп келе жаткан май заводу, нан заводу, тиричилик тейлөө комбинаты, колбаса чыгаруучу цехтер өздөрүнүн иштерин дээрлик токтотуп коюшкан.

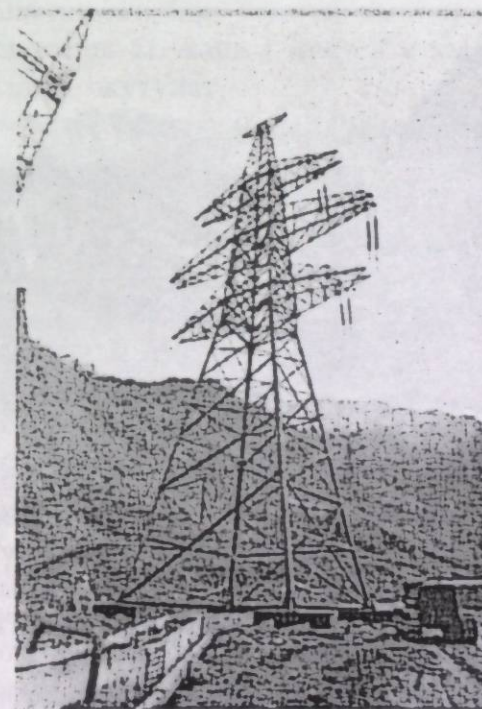
Азыркы мезгилде ушул аты аталган өндүрүштүк мекемелер менчиктештирүүдөн кийин акырындык менен өз иштерин жандантып келишүүдө. Бирок өнөр-жай продукцияларын чыгаруунун жалпы көлөмүнүн ичинен жеке ишкерлердин иш аракеттеринин салымы 50 %ды ээлейт.

Керектүү рыногу, кызмат көрсөтүү

Чекене соода жүгүртүүнүн индикативдик планы район боюнча 100 %ка аткарылып, же 47711,4 миң сомду түзгөн. Чекене товар жүгүртүүнүн жалпы көлөмүндө мамлекеттик эмес секторлордун үлүшү 95,7 %га жетти. Ал эми калган 4,3 %ын мамлекеттик жана кооперативдик менчиктеги ишканалар ээлейт. Мурунку чекене сооданын эң басымдуу көлөмүн ээлеген керек-жарак кооперациясы экономикалык кризиске байланыштуу өз иш-аракеттерин дээрлик токтоткон. Азыркы мезгилде керек-жарак кооперациясынын жана коомдук

уюмунун соода аянттары жеке адамдарга ижарага берилип кеткен. Бирок чекене соода жүгүртүүнүн индикативдик пландары аткарылып келүүдө. Калкка көрсөтүлгөн акы төлөнүүчү кызматтардын көлөмү жылдан жылга өсүүдө жана 1998-жылы 2520,6 миң сомду түздү же пландан ашык 96,2 миң сомго аткарылды. Бул көрсөткүчтүн өсүшү турак жайы, жүргүнчү транспорту, тиричилик, байланыш сыяктуу эң көрүнүктүү кызматтарга байланыштуу кыйла өскөндүгү менен түшүндүрүлөт.

Электр менен жабдуу

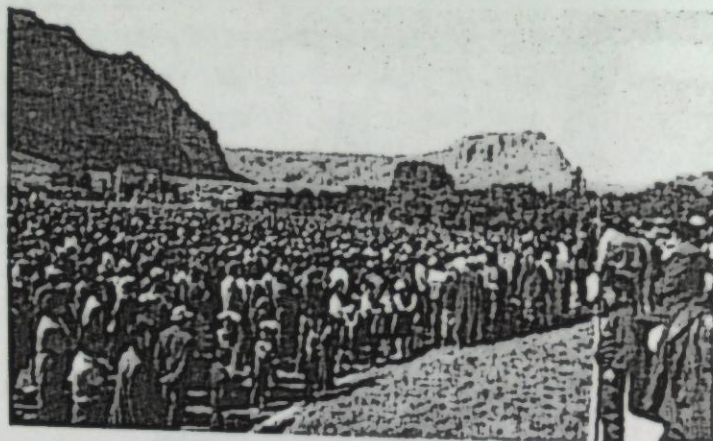

Токтогул РЭСинде электр менен жабдуу үчүн 1997-жылы 67,7 млн. кВт саат энергия алынган. Ал эми 1998-жылы 91,1 млн. кВт саатка жеткен. Райондун аймагы аркылуу ВЛ-500 кв - 116 чакырым, ВЛ-3,5 кв - 116,6 чакырым аралыкта ли-

ниялар өтөт. Жалпы кубаттуулугу 38,5 миң кВт келген 3 даана, 110 кВт келген 4 даана жана 35 кВт жогорку чыңалуудагы подстанциилар иштейт. Электр тармагына келген көрсөткүчтөр динамикасы боюнча жайкы максимумда 27 миң кВт жана кышкы максимумда 45-50 миң кВт түзөт.

1999-2001- жана 2005-жылга карата Токтогул районунун электр энергиясына болгон муктаждыгы болжол менен 150 млн. кВт саатты түзөт.

Эмгек ресурстары

Токтогул районунда жашоочулардын жалпы саны 1999-жылкы каттоо боюнча 77363 адамды түздү. Анын ичинен 74,1%ы айыл жеринде жашайт. 1997-жылга салыштырмалуу табигый өсүш 234 кишиге көбөйдү же өсүш 28,8 %ы түздү. Райондон кеткен калктын саны 1997-жылга салыштырганда 160 кишиге көбөйдү. Башкача айтканда, 1997-жылы 96 киши болсо, 1998-жылы 256 кишини түздү.

Райондун эмгек ресурстары 24311 кишини түзөт. Экономикалык жактан жумушка жарактуу калк 22613, анын ичинен ишканаларда иштегендердин саны 3500, жеке ишканаларда иштегендер 4450, өздүк чарбаларда 13650 киши иштейт.

Билим берүү, маданият

Токтогул районунда 42 жалпы билим берүүчү мектеп бар. Аларда 15660 окуучу билим алат. Алардын ичинен 33 орто, 3 толук эмес орто, 4 башталгыч мектеп, бир гимназия жана бир билимкана-лицейи бар. Кыргыз тили окутулган мектептердин жалпы саны 41 жана 1 мектепте кыргыз жана орус тилдери удаалаш окутулат.

Элге билим берүү системасында 1462 мугалим иштейт. Алардын 70,1 %ынын билими жогорку, 1,6 %ыныкы толук эмес жогорку, 18,3 %ыныкы атайын орто жана 2,1 %ынын жалпы орто билими бар.

Жогорку класстардын окуу куралдары менен камсыз болушу 60-70 %, башталгыч класстарда 65-75 %ды түзөт. Айрым окуу куралдары басылып чыкпай калды. Кээ бирлери эскирген жана программанын талаптарына жооп бербейт. Жалпы мектептердин китеп фондусунда 191,7 миң нуска китеп бар. Райондун мектептеринде (алардын 25 %ында) компьютер орнотулган, анын ичинен 2 мектепте акыркы учурда чыгарылган жаңы типтеги IBM компьютери жана бир мектепте «Сорос-Кыргызстан» фонду тарабынан алынган ЭЭМнин толук комплекси (13 даана) бар.

Маданият мекемелеринин базар мамилелерине даяр болбогондугуна жана аларды коргоочу механизмдердин жоктугуна байланыштуу Токтогул райондук борборлоштурулган китепкана системасында 1990-1997-жылга чейин 4 айылда клуб, 1 маданият үйү кыскарган бойдон турат. Калган 6 клубу авариялык абалда, башкача айтканда, акыркы 10 жылдан бери капиталдык ремонт болгон эмес. Бул боюнча билим берүү жана маданият чөйрөсүндө райондук мамлекеттик акимчилиги тарабынан бир катар иш чаралар белгиленди.

Саламаттыкты сактоо

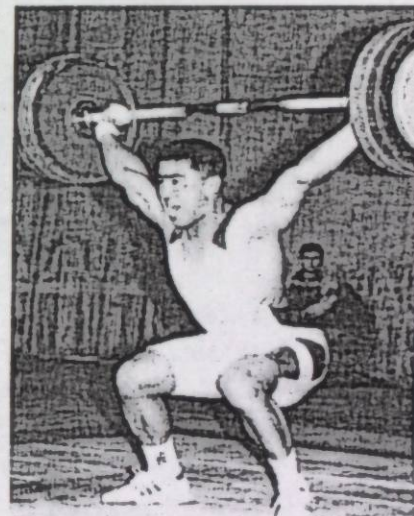

Райондун калкына 33 мекеме медициналык-санитардык жардам көрсөтөт. 1998-жылдын 1-январына карата койка фонду 365ке жетип, калктын 10 миң адамына койка менен камсыз кылуу 62,7 %ды түздү. Амбулаториялык-поликлиникалык мекемелердин кубаттуулугу бир алмашууда 525 оруну кабыл алат. Бул 1990-жылга салыштырмалуу төмөн экен-

дигин жашырууга болбойт. Азыркы учурда Токтогул районунда саламаттыкты сактоо системасында 101 дарыгер, 458 орто медициналык кызматкер иштейт. Калктын 10 миң адамына дарыгер менен камсыз болуу 15,2 %, орто медициналык кызматкер менен камсыз болуу 74,3 %ды түзөт.

Спорт жана дене-тарбия

Токтогул районунда негизинен оор атлетика, күрөш жана жеңил атлетика боюнча иш жүргүзүлөт. Мисалы айтсак, Эл аралык категориядагы спорттун чебери Майназаров Үсөнкан, СССР жана Кыргыз Республикасынын спорт чеберлери Орозов Жусуп, Добулов Айтмырза (грек-римдик күрөш боюнча), Молдодосов Өмүржан, Молдодосов Улан, Молдодосов Кутман (оор атлетика боюнча), Барманов Токтосун (эркин күрөш боюнча), Аккүчүкова Зарема (дзюдо боюнча) спортко машыгуу чыйырын Кетмен-Төбөдөн баштаган.

Токтогул районунун финансалык абалы

Жалпы эле мамлекетибизде түзүлгөн оор экономикалык шартта райондун финансалык экономикасы да оор абалга туш келүүдө. 1998-жылга райондун бүжетинин киреше бөлүгү 27852,8 миң сом болсо, анын ичинен категориялык гранттар 16681,8 миң сом жана субвенция 6759,1 миң сом, жергиликтүү бүжеттин салыктары 4411,9 миң сомго пландаштырылган. Ал эми аткарылганы жергиликтүү салыктын

эсебинен 5361,1 миң сомго, план 121,2 %га же 949,5 миң сомго ашыкча аткарылган. Республикадан жана облустан берилүүчү гранттар 5984,4 миң сомго берилбей калган. Ал эми райондун бүжетиинин 84 %ы мамлекет тарабынан каржыланат.

Тарыхы

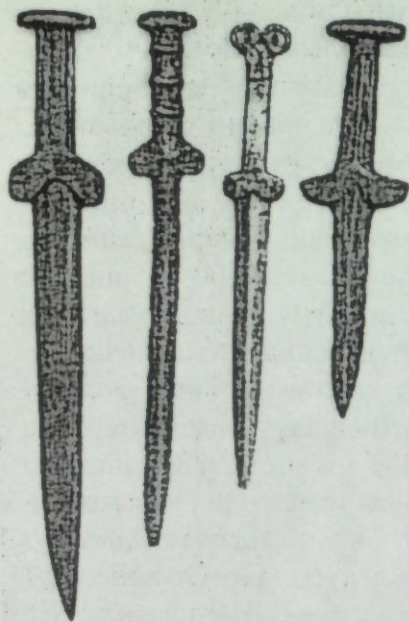
Кетмен-Төбө өрөөнүндө эл байыртан эле жашап келген. Төртүнчүлүк мезгил, же антропогенден баштап бул аймакта нымдуу жылуу климат үстөмдүк кылып, өрөөн өсүмдүктөргө бай болгон. Түштүк тарабында аба-ырайы кургак жана ысык болуп, бул жерлерде чөл жана жарым чөлдөрдүн өсүмдүктөрү кездешчү. Сууларды бойлогон жаңгел токойлордо бизон, керик, бугу, жылкы жана төөлөр жүрүшчү. Өрөөндүн тегерегиндеги тоолор башында 500-600 мден ашпай, алгач бул жер түз эле. Дөбөлөрдү сагаса жана жалбырактуу токойлор каптап турган. Андан соң тоо түзүлүү процесстери жүрүп, төртүнчүлүк мезгилдин ичинде бийик тоолор өсүп чыккан. Ал тоолор муз мөңгүлөргө толуп, муз улам төмөндөп отуруп, түздүктөрдүн бүт ээлеген. Ошентип муз мезгили башталган.

Муз мезгилинин суук аба-ырайы Кетмен-Төбөнүн табиятын, өзгөчө өсүмдүгүн кескин өзгөрткөн. Жаңгелдерден жылуулукта жакшы чыдаган талдар жоголуп, аларды көптөгөн чыдамкай сагаса токою, мисалы, тян-шан карагайы сыяктуу дарактар баскан. Ал кездерде бул жерди жүндүү пил (мамонт), жүндүү керик (носорог) ж. б. ээлеген.

Кийинчерээк өрөөндөгү муз мезгили жылуу, муз аралык мезгил менен алмашылды. Тектоникалык процесстердин натыйжасында түз жерлер азайып, алардын ордуна бийик тоолор көбөйгөн. Тоолордун өсүшү менен өрөөн төмөндөп, аны көл басып турган. Мезозой доорунан үчүнчүлүк мезгилге чейин бүт Кетмен-Төбөнү суусу чалкыган көл ээлеген.

Ошол эле мезгилдерде тоолордогу үңкүрлөрдө байыркы адамдар (питекантроптор) жашаган. Бизден 100-40 миң жыл мурунку мустье учурунда (таш доорунун ошол мезгилин Франциядагы Ле Мустье үңкүрүнүн атынан аташкан) адамдар палеолит маданиятын түзүп, таштан биринчи кол куралдарын жасашкан. Ал доорго тиешелүү эстеликтер али толук изилденбегени менен 1967- жана 1973-жылдары жүргүзүлгөн В.А.Ранов, М.Б.Юнусалиевдердин чалгын иштеринин натыйжасында Кетмен-Төбөдөн жогорку палеолит менен неолит мезгилдериндеги таш куралдар (нуклеустар) табылган. Алар Нарындын оң жээгинен Шамшыкал, сол жээгинен Байыш-Булак, Чычкандын кырларын көбүрөөк изилдеген. Кара-Суу Нарынга кошулган жеринен 0,5 чакырым жогору жайгашкан Таш-Көмүр үңкүрүнөн табылган мезолит доорунун адам турагы биздин заманга чейин 7-8 миң жыл мурун бул жердин ал кездеги маданияты башка жактагылардан бир топ айырмалана тургандыгын көрсөттү. Ал кезде неандерталдар (илгерки адамдар) пайда болгон. Алар орто бойлуу, чымкай түзүлүшкөн, алардын мээси 1200-1600 куб. смди түзгөн. Бул неандерталдар азыркы адамдардан бир аз эле айырмаланчу дегенди билдирет. Соңку же жогорку палеолит мезгилинде (биздин заманга чейин 5-6 миң жыл мурун) неандерталдардын ордуна бара-бара кроманьондор (Франциядагы Кроманьон капчыгайынын атынан аталышкан) келе баштайт. Алар дегеле азыркы адамдан айырмаланбайт.

Биринчи адам турактары Өзгөрүштүн Баратай, Камбар-Ата үңкүрлөрү, Узун-Акмат менен Бала-Чычкандагы үңкүрлөрүнөн дагы табылат, бирок алар ушул күнгө чейин жакшы изилдене элек.

Сонку коло доору (биздин заманга чейин 12-9-кылымдар) Кетмен-Төбөдө тереңирээк изилденген. Жазы-Кечүү, Жал-Арык көрүстөндөрүнөн алынган табылгалар коло доорундагы адамдардын арасында мал чарбачылык, дыйканчылык, кенчилик жана карапачылык абдан өнүккөндүгүн айгинелейт.

1957- жана 1968-жылдары Жазы-Кечүүдөн 120дан ашуун мүрзөлөр казылып, азыркы күндө алар сан жагынан Кыргызстандын башка жактарынан табылган коло дооруна тиешелүү эстеликтерине салыштырмалуу 3 эсе көптүк кылат.

Бул доордо Кетмен-Төбөдө жашаган эл негизинен суу бойлорунда жайгашкан, себеби ал жерлерде топурактары бай, кыртышы калың эле. Андан тышкары кетментөбөлүктөр жер кен байлыктарын дагы иштетчү. Биздин заманга чейин 2-кылымдын экинчи жарымында коло иштетүү өндүрүшү өзгөчө өнүккөн, көптөгөн кендер өздөштүрүлүп, курал-жарак, идиштер жасалып, анан алар коңшу элдерге сатылчу.

Кен иштетүү боюнча Узун-Акмат суусунун боюндагы куймалар, буюмдардын түрлөрү өзгөчө бай болчу: анын ичинде коргошун, висмут, күмүш, мышьяк, жез, сүрмө, олово, никелден жасалган балка, дөшү, орок, ар кыл жаныбарлардын, куштардын сүрөттөрү түшүрүлгөн канжарлар бар. Демек, ошол кезде Кетмен-Төбөдө темир устачылык абдан өнүккөн.

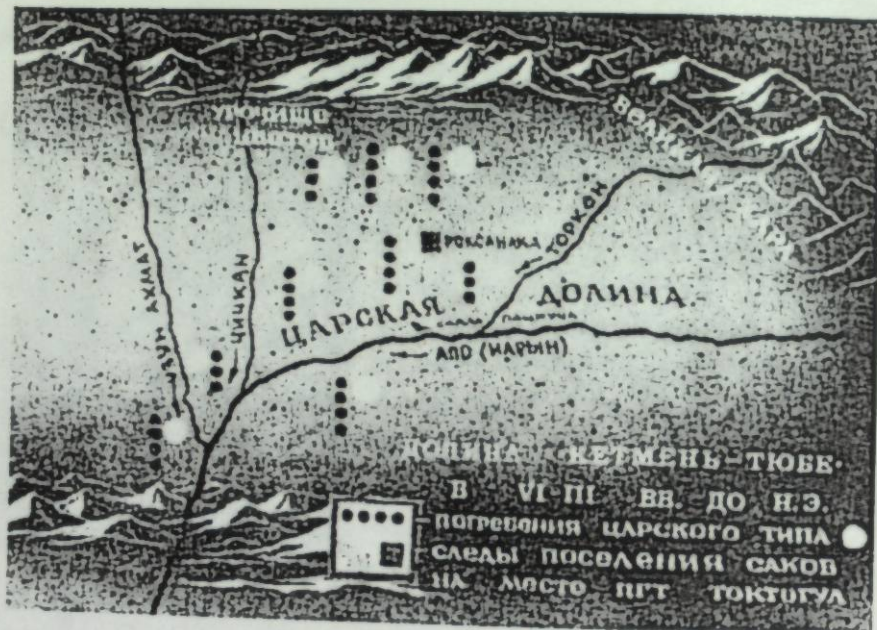
Кетментөбөлүктөрдүн турмушунда ошол доордо андан тышкары дагы карапачылык өзгөчө өнүккөн: Жазы-Кечүүдөн табылган эле турак жайдын ичинен 50гө жакын ар кандай чопо идиштер чыккан.

Кийим токуучулук менен булгаары иштетүү дагы өрөөндө бир топ өнүккөн.

Сактар мезгили биздин заманга чейинки 7-3-кылымдарга таандык. Азыркы учурда өрөөндө 10дон ашуун сак көрүстөндөрү изилденген: Жал-Арык-2, Кара-Каш, Сары-Жон, Боз-Тектир, Кайрак, Атамбай, Акчий-Карасуу, Жалпак-Таш, Жазы-Кечүү, Кечүү жана башкалар. Алардын 300гө жакын мүрзөлөрү казылган.

Сактар жөнүндө биринчи маалыматтар биздин заманга чейинки 6-кылымдагы Бехистун (Иран) жазмаларына таандык. Аларда Ирандын падышасы Дарунун Орто Азияга жортуулу тууралуу баяндалып, ал жерден басып алган элдердин ичинде сактар дагы эскерилет. «Сак» деген парс тилинде «ит» болуп которулат, балким, сактар итке жакын карышкыр, түлкүлөрдүн терилеринен баш кийим кийгендиги үчүн ушундайча аталып калган. Өзү сактар чыгышта Алтай менен Тува, батышта Кара Деңиз, түндүктө Эдил (Волга) бою, түштүктө Индустанга чейинки жерди ээлешкен. Бирок ошол сак аттуулардын баары эле бир эл болгон эмес, ошондуктан азыркы тарых илиминде сактарды үч чоң топко бөлүшөт. Алар: сак-сарматтар (*скифтер*), сак-турлар (*турандыктар*), сак-арийлер (*ирандыктар*). «Авестада» (к. *Авеста*) баяндалган байыркы миф боюнча *Трайтаон* жер жүзүн үч уулуна бөлүп берген имиш: *Турга* (андан турандыктар тараган), *Сайримага* (андан сарматтар тараган), *Арийге* (андан арийлер тараган). Андан тышкары сактардын көптөгөн урууларынын аттары белгилүү: *массагет*, *тиграхауда*, *хаомаварга*, *парадарайа*, *дай*, *исседон*, *аримаспа* жана башкалар.

Биздин заманга чейинки 6-кылымдан баштап азыркы Токтогул шаарчасынан Көдүл суусунун оң жээгине чейинки аралыкта сактардын Рахшанак (Роксанака) шаары жайгашкан. Сактар Кетмен-Төбөнү курчаган тоолорду Хара (Улуу) аташчу. Рахшанакта сактардын эң негизги курмандык чалуучу жайы болгон. Нарын дарыясы ал кезде Апо аталчу. Кетмен-Төбөдө падышалардын ордосу турган.

Ушул жерден биздин заманга чейин 4-кылымдын экинчи жарымында сактар уюшуп, аскер топтоп, Искендер Зулкарнаинга (Македониялык Александрга) каршы Яксарт (Сыр-Дарыя) суусунун боюна чыгышкан. Ага чейин Искендер ахемениддердин (ирандыктардын) падышасы Дару III аскерин талкалап, Орто Азияга кирип келип, Согданын борбору Мараканданы (азыркы Самарканды) басып алган. Биздин заманга чейин 329-жылы Яксарттын боюнда сактар македониялык гректердин аскерин талкалап, Искендердин өзүн жарадар кылышкан. Искендер жараатынан айыга албай, Македонияга кайтып баратканда жолдон курман болот, ал

эми сактар өз боштондугун коргоп алып, өз жерине Рахшанакка кайтып келишет.

Уйсундар мезгили Кетмен-Төбөдө биздин заманга чейинки 2-кылымга таандык. Биздин заманга чейин 160-жылы уйсундар сактарды талкалап, Орто Азиянын чыгыш бөлүгүндө өздөрүнүн Уйсун мамлекетин орнотушкан. Алардын падышасы гунмо аталып, өлкө бир топ чөлкөмгө бөлүнчү. Гунмо менен анын эки уулу өлкөнү үчкө бөлүп алып, ар бири 10 000ден аскер кармап турган. Уйсундардын жашаган жери Кетмен-Төбөнүн Алмалуу, Кызыл-Жазы, Айгыржал, Торкен, Боз-Төбө, Жал-Арык, Кара-Тектир, Теке-Таш, Жаныш-Булак, Акчий-Карасуудан табылган.

Уйсундар келген маалда Кетмен-Төбөнүн калкы кескин азайып кеткен. Аны Айгыржал, Жаныш-Булак, Теке-Таш көрүстөндөрүндөгү балдардын жана аялдардын сөөктөрүнүн аздыгы күбөлөйт. Ошол кезде өрөөндүн калкынын орточо өмүр сүрүшү болжолу менен 20 жылга араң жеткен.

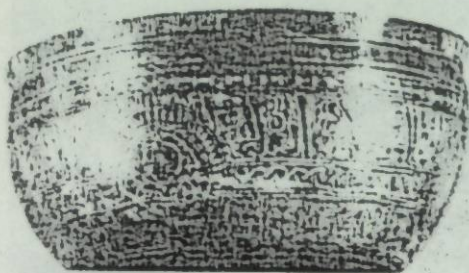
Уйсундар негизинен мал багып, бир аз дыйканчылык кылышкан. Эң байлары ал кезде 4000ден 5000ге чейин жылкы кармаган.

Акыркы жолу биздин замандын 436-жылы Кытай элчилиги уйсундарга барганы жөнүндө маалыматтан башка алар тууралуу ошондон кийин кабар жок. Кийинчерээк уйсундар Түрк Каганатынын курамына кошулуп жоголуп кеткен.

Кеңкол маданияты деп биздин замандын 1-кылымында Кетмен-Төбө, Талас, Батыш Фергана жана Ташкен өрөөндөрүндө жашаган уруулардын маданиятын тарыхчылар биринчи жолу Таластагы Кеңкол көрүстөнүнүн атынан аташкан. Ал мезгилге тиешелүү эстеликтер Чычкан менен Торкен сууларынын ортосу, Нарындын батыш жана чыгыш жээктериндеги 500дөй көрүстөндөн табылган.

Түрк мезгили биздин замандын 6-8-кылымдарына таандык. Ал мезгилге тиешелүү эстеликтер Теке-Таш, Жаныш-

Булак, Толук, Жал-Арык 2, Беш-Таш көрүстөндөрүнөн табылган.

Карахан мамлекетинин мезгилинде Кетмен-Төбөдө курулуш, меймарлык (архитектура), байыртан келаткан карачылык, дыйканчылык

дагы көбүрөөк өнүккөн. А.Н.Бернштам 1946-жылы Кетмен-Төбөдөн бир топ шаар жана шаарчалардын чалдыбарларын таап, алардын көпчүлүгү 6-10-кылымдарга таандык болгондуктан, орто кылымдагы Мийан-Рудан өлкөсү, анын борбору Хайлам (Хатлам) шаары ушул жерде болгон деген тыянакка келген. Акыркы мезгилдеги археологиялык изилдөөлөрдө Кетмен-Төбөдөн табылган көптөгөн илгерки шаар жана шаарчалар А.Н.Бернштамдын божомолун тастыктайт, себеби Чыгыш Ферганада дагы, Батыш Тянь-Шанда дагы мынчалык көп турак жайлар табылган башка өрөөн жок.

Кетмен-Төбөдөгү орто кылымдардагы шаарлар негизинен бирдей курулган: ордодо ак сарай (*арка*), аны курчаган *шаристан* (ал жерде ак сөөктөр турчу), эң четинде *рабат* (анда букара жашачу). Шаарларды бийик курулган дубалдар курчап, ааламдын төрт бурчуна карата жебеканалар коюлган. Тегерете сепилдин сырткы түптөрүндө терең оро казылган. Ушундай шаар түзүлүшү жалпы Орто Азиялык меймарлыкка таандык. Кетмен-Төбөдө дагы бул салт 15-кылымга чейин сакталып келген. Өзгөчө Ничке-Көдүл жана Акчий шаарчалары терең изилденген. Ничке-Көдүлдөн 50дөн ашуун турак жайлар табылып, алардан көптөгөн кумган, курал-жарак, Нух ибн Мансурдун маалында 377-жылы (азыркыча 987-988-жылдар) куюлган тыйындар табылган. Бир сарайдын астынан эгин сактоочу кампа табылган – бул деген кетментөбөлүктөрдүн орто кылымдарда отурукташкан эл экенин билдирет. Акчий шаарчасынан 14-15-кылымдарга таандык 19 бөлмөлүү ак сарай изилденген. Ал өтө кооз, бышык кыштан курулуп, бөлмөлөрүнүн ичи ганч (алебастр) менен кооздолгон. Ак сарайдын ичи эки катар дубал менен коюлуп, алар аркылуу бөлмөлөр жылытылчу.

Соңку орто кылым (16-18-кылымдар) тарыхы ошол кездеги айрым даректерде гана чагылдырылган. Мисалы айтсак, 16-кылымдагы Зайн ад-Дин Вассифийдин «Укмуштуу окуяларында» гана кетментөбөлүктөрдүн могол хандарына каршы салгылашуусу баяндалат. Китептин ээси өзү моголдордун жортуулуна катышып, алар менен кошо Ысык-Көлгө чейин барган. Жолдон алар Кетмен-Төбө аркылуу өтүп, Вассифий Узун-Акматтын боюндагы чарбак тууралуу эскерип кеткен. «Укмуштуу окуяларда» могол ханы Абд ар-Рашид башка ыйык мазарлардын ичинде ошол чарбакка дагы зиярат кылганы айтылат.

18-кылымдагы Кетмен-Төбөнү Жуңгарияда туткунда жүргөн швед Ренат 1733-жылы картага түшүргөн, себеби 1732-жылы ал жакка жуңгар ханы Галдан-Цэрэн жортуул менен барган.

Булардан тышкары эл чыгармачылыгында 18-кылымда Нарындын оң жээгинде Жамболот деген манап башкарган кол жылыга Фергана, Талас өрөөндөрүнө, Или суусунун боюна чабуул салып жүргөнү жөнүндө көп маалымат бар.

18-кылымдын аягында Кокондун өкүмдары Нарбото-бий Кетмен-Төбөгө жортуул жасаган, бирок басып алалган эмес. Ошентсе да Кокон хандыгы кетментөбөлүктөрдү баш ийдирүүгө жол издеп жүрүп, кийин Алим-хан Идрискул-бий деген аскер башына катуу буйрук берген соң, тигил соодагерлер аркылуу өрөөндү ээлөө жолун издей баштайт. Акыры 1819-жылы Өмүр-хан кышкы мезгилден пайдаланып, Сейит-Кулубек деген аскер башы менен жортуулга чыгат. Аскер башы түндөп белди ашып, күтпөгөн жерден кетментөбөлүктөрдү басып алат.

Бул окуялардын бардыгы Өмүр-хандын астындагы тарыхчы Мырза Календер Мушриф Исфарагийдин китебинде жазылган.

Кийинчерээк Өмүр-хандын уулу Мадали-хан 1822-жылы бийликке келгенде, Кетмен-Төбөдө Улук-Коргон сепилин курдурган. Ал сепилде 100 сарбаздан (жоокерден) турган араан жайгашкан. Алар аркылуу Кокон хандыгы Кетмен-Төбө элинен салыктарды өндүрүп алып турчу.

Кокондуктардын эзүүсүнөн кутулуу үчүн Кетмен-Төбөнүн манабы Рыскулбек 1864-жылы декабрда генерал М.Г.Черняевден аны 10 миң түтүн саяктар менен кошо өзүнүн букара-лыгына кабыл алуусун суранган. Ошентип Кетмен-Төбө өрөөнү 1865-жылы орус падышалыгына көз каранды болгон. Орус падышалыгы маалында Кетмен-Төбө өзүнчө болуш аталып, 1867-жылы Токмок (кийинчерээк Пишпек) уездине баш ийген. Биринчи болуштук катары Нарбото уулу Рыскулбек дайындалган. 1881-жылы Кетмен-Төбө эли Түркстан генерал-губернаторунан аларды Олуя-Ата же Наманган уездине кошуп берүүсүн суранган, себеби Пишпек өтө алыстык кылган. Ошентип 1884-жылы Кетмен-Төбө болушу Фергана облусунун Наманган уездине карап калган. Бирок орус падышалыгы колонизаторлук «бөлүштүрүп өкүм сүр» көз карашында иш алып барып, 1888-жылы Нарын дарыясынын оң жана сол жээгин Суусамыр менен Кеңкол-Каракыр болуштарына бөлүп, акыркысын Анжиян уездине өткөрүп берип салган. Андан кийин 1899-жылы Кетмен-Төбө эли биригип кетпесин деп, колонизаторлор өрөөндү эми үчкө бөлөт: Арым жана Суусамыр болуштары Наманган уездинде, Кеңкол-Каракыр болушу Анжиян уездинде. Ошону менен Кетмен-Төбөнү орустар тарабынан колонизация башталат: 1901-жылы Талас аркылуу өрөөнгө биринчи келгиндер жете баштайт. Кийинчерээк 1908-1909-жылдары Орусиянын Воронеж губерниясынан 16, Харьков губерниясынан 13, Астрахань губерниясынан 4, Полтава губерниясынан 3, Киев, Саратов, Самара, Екатеринослав губернияларынан экиден, Тула, Симбирск, Курск, Петровск, Ставрополь, Жети-Суу, Сыр-Дарыя губернияларынан бирден кожолук көчүп келген. Алардын ичинде, негизинен Воронеж жана Харьков губернияла-

рынан, 4 тегирменчи, 4 жыгач уста, 4 аңчы, 2 кайышчы, 2 аралоочу, өтүкчү, темир уста, соодагер жана дарыгер (фельдшер) келет. Аларга 6541ден ашуун гектар жер алып берилген. 1908-жылы эзеленип алынган айыл Алексеевка аталып, анда 53 түтүн үй (319 адам) жашаган. Бара-бара Алексеевканын калкы көбөйүп отуруп, 1911-жылы 200дөн ашуун үй-бүлөө жашачу.

Кетмен-Төбө эли байыртан эле дыйканчылык кылып келген, бирок моңгол жана жуңгар (калмак) баскынчыларынан кийин жер айдоо азайып отуруп, өрөөнгө орустар келер алдында бул иш бир аз солгундай түшкөн. Ошентсе да башка жерлерге караганда Кетмен-Төбөдө дыйканчылык бир топ өнүккөн. Ал эми орустар келе баштаганда, алар түз жерди ээлеп, кыргыздарды тоо-таштак жакка сүрүшкөн. Ошентип отуруп түз жерлерди негизинен келгиндер ээлеп, ал эми жергиликтүү калк аргасыздан мал чарбасына өтө баштаган. Кыргыздарды көчмөндүккө түртүп, орустарга көбүрөөк түз жерди алып берүү үчүн 1914-жылы Көчүрүү башкармасы Суусамыр жана Арым болуштарынын кыргыздарынан эле 91160 гектардан ашуун жерди тартып алган. Анда да кыргыздар бөксөлөрдү өздөштүрүп, жер айдашкан. Алар негизинен буудай, жүгөрү, арпа, пахта, коондарбиз жана башкаларды экчү. 1899-жылы Америка пахтасын эгүү аракети дагы болгон. Кара-Суунун боюнда шаалы (күрүч) өстүрүлчү. Жемиштерден берингит (картошка), пияз, сабиз эгилчү. Кетмен-Төбөдө дыйканчылык өнүккөнүнүн күбөлөрү катары көптөгөн чоң жана кичине арыктарды келтирсе болот. Демек, өрөөндө ирригация абдан күчтүү болгон. Кийин гана орус падышалыгы өзүнүн колонизатордук саясатын актоо максатында кыргыздарды көчмөндүккө түртүп, анан «алар (кыргыздар) эч бир жерде турбайт, алар дайыма тоодо көчүп жүрөт» деген шылтоо менен өздөрү бош эле жаткан жерди ээлегенин айткан.

Андан тышкары Кетмен-Төбөдө өндүрүш дагы өтө өнүккөн. Мисалы, ошол кездеги статистика маалыматы боюнча,

өндүрүштөгү чарбалар жалпы Анжиян уездинде 25,5 % түзсө, Кетмен-Төбөдө 30,6 % түзгөн. Анткени менен жергиликтүү калктын турмушу өтө оор болчу, себеби аларга бир жагынан ак падышанын колониалдык акимдиги, бир жагынан жергиликтүү бай-манаптардын эзүүсү баш көтөртчү эмес. Ошондуктан башка аймактарга караганда Кетмен-Төбөдө дайыма козголоңдор, көтөрүлүштөр көп болгон. 1898-99-жылдардагы козголоңдор Наманган уездинен жиберилген орус-казак арааны тарабынан өтө мыкаачылык менен басылган: губернатордун буйругуна ылайык, 37 козголоңчу камакка алынган, анын ичинен 12 адам Наманганга жеткирилип, андан нары Сибирге сүргүнгө айдалган. 1916-жылдагы козголоңдо 200гө жакын кыргызды башкарган Жаныш Какиев, анын жардамчылары Борулдай Жакыпов, Молдоналы Шокуровдордун ысмы ушул күнгө чейин эл оозунда. Ошол козголоңдор барып акыры 1917-жылы Улуу Октябрь ыңкылабына (революциясына) жеткирди.

Совет өкмөтү азыркы учурда айыпталып жатканы менен жалпы кыргыз эли сыяктуу эле Кетмен-Төбө калкына дагы бир топ жакшы нерселерди алып келди. Биринчисинен, эл жок болуп кетүү коркунучунан кутулду; экинчисинен, өрөөндүн турмушун жакшыртуу үчүн көптөгөн өндүрүштүк, айыл чарбалык, социалдык жана маданий курулуштар жүргүзүлдү; үчүнчүсүнөн, калктын жалпы сабаты өстү. Мындан тышкары дагы бир топ жакшы өзгөрүүлөр Кетмен-Төбө эли үчүн бүтүн Кыргызстан, Орто Азия элдериндей эле Совет өкмөтүнө ыраазы болуу менен жаңы демократиялык келечекке багыт алууга өбөлгө түздү.

АБДИЕВ ТУУГАНБАЙ 1937-жылы Үч-Терек совхозунун Ничке-Сай кыштагында туулган. Акындык жолун орто мектепти бүткөндөн кийин эле баштаган. Адегенде Токтогул райондук маданият үйүндө, андан кийин Жалал-Абад Кыргыз драма театрына артисттикке кабыл алынган. 1960-жылы Кыргызстан Мамлекеттик Токтогул Сатылганов атындагы Эмгек Кызыл Туу ордендүү филармонияга кирген.

Абдиев Т. белгилүү ырчы Сарыкунандан таалим алган. Андан «Жаныш-Байыш», «Курманбек», «Ак-Мөөр» кенже эпосторун комуз менен айтууну үйрөнгөн.

1979-жылы «Кыргызстан» басмасынан акындын «Таңкы комуз», 1984-жылы «Мектеп» басмасынан «Бір канатында» аттуу ырлар жыйнактары чыгарылган.

Абдиев Т. Кыргыз Республикасынын эмгек сиңирген артисти. Кыргыз Республикасынын эл артисти.

АБДРАХМАНОВ САРБАТ 1940-жылдын 1-январында Токтогул районунун Жаңы-Жол айылында туулган. 1958-жылы Фрунзе шаарындагы А.Пушкин атындагы орто мектебин бүтүргөн. Ошол эле жылы Воронеж мамлекеттик медицина институтунун стоматология факультетине кирип, аны 1963-жылы аяктаган. 1965-жылга чейин Фрунзедеги республикалык клиникалык ооруканада жаак-бет хирургиясы бөлүмүнүн стоматолог-хирургу болуп иштеген. 1968-жылга чейин Киев медицина институтунда хирургиялык стоматоло-

гия кафедрасынын аспиранты. 1968-жылдын август айынан баштап Кыргыз мамлекеттик медицина институтунун хирургиялык стоматология кафедрасынын ассистенти. 1972-жылдан баштап ошол эле кафедранын доценти. 1983-жылы балдар стоматологиясы кафедрасына конкурс аркылуу кафедра башчысы болуп шайланат. 1992-жылы Киев медицина институтунда «Кыргызстандагы балдардын туубаса тандай өспөөсү» темасы боюнча докторлук диссертация жактаган. 1993-жылдан бери профессор. Кыргыз мамлекеттик медицина академиясынын балдар стоматологиясы кафедрасынын башчысы болуп 15 жыл бою эмгектенген. Кыргызстан стоматологдор ассоциациясынын президенти болуп шайланган.

Абдрахманов С. медицина илимдеринин доктору. 30га жакын илимий эмгек, 3 рационализаторлук сунуштун ээси. Көптөгөн өкмөттүк сыйлыктарга татыктуу болгон.

АБДЫЛДАЕВ МАМБЕТ 1924-жылы туулган. 1971-жылы Социалисттик Эмгектин Баатыры деген ардактуу наам алган. 1965-67-жылдары Токтогул атындагы совхоздун улук чабаны болуп иштеп, ар 100 тубар койдон 130-140тан козу алууга жетишкен.

Абдылдаев М. СССР Жогорку Советинин 7-шайлоо жыйынынын депутаты. Эки Ленин ордени, Октябрь Революциясы, Эмгек Кызыл Туу ордендери жана медалдар менен сыйланган.

АВАЗХАНОВ САЯКБАЙ 1951-жылдын 24-апрелинде Токтогул районунун Токтогул шаарчасында туулган. 1958-жылдан Шевченко атындагы сегиз жылдык, 1968-жылдан Бөкөнбаев атындагы орто мектептеринде окуган. Мектептен кийин Токтогул керек-жарак коомунда жүк ташуучу,

үйрөнчүк сатуучу болуп эмгек жолун баштаган. 1970-жылы Кыргыз мамлекеттик университетинин экономика факультетине тапшырып, аны 1974-жылы экономист-бухгалтер адистиги боюнча аяктаган. 1974-жылдан Токтогул шаарчасындагы №13 эмгекке түзөтүү колониясында башкы бухгалтер болуп эмгектенген. 1978-80-жылдары Москва районундагы №16 колониясында башкы бухгалтер, 1980-84-жылдары Москва райондук ички иштер бөлүмүндө ОБХССтин ага инспектору, 1984-86-жылдары Кара-Балта шаардык ички иштер бөлүмүндө ОБХССтин начальниги болуп иштеген.

Авазханов С. 1990-жылдагы Ош коогасында, 2000-жылы эл аралык терроризмге каршы күрөштө түштүк оперативдик топтун бириккен күчтөрүндө оруктук начальник кызматында мекенибизди коргоодо бир топ өкмөттүк медаль-сыйлыктарга ээ болгон. 1999-жылдан милициянын полковниги.

АВЕСТА ТИЛИ - байыркы сактардын тили (к. САКТАР). Биздин заманга чейин 1-миң жылдыктын 1-жарымында түзүлгөн Заратуштра (Зороастризм) динине чейинки «Авеста» деген диний китептеринин тили. «Авестанын» тексттери адегенде оозеки түрүндө болуп, кийин кагазга түшүрүлгөн. Авеста тили эки ажырымдан - эски же гат (аны менен Заратуштранын сыйынуу тексттери жазылган) жана кийинки авеста тилинен («Авестанын» калган тексттери жазылган) турат. Анын кол жазмасы 21 китепти камтыйт. Бизге 1/4төй бөлүгү гана жеткен. «Авестанын» 2 нускасы бар. Байыркы заманда жана орто кылымдын башында «Авеста» Иранда, Орто Азияда, Азербайжанда, Ооганстанда кеңири тараган. Авеста тилин парстар гана Индустанда бүгүнкү күнгө чейин диндик сыйынуунун тили катары пайдаланышат. Кетмен-Төбөлүк сактар эски авеста тилинде сүйлөгөн.

АВТОБАЗА (к. *Кетмен-Төбө акционердик коому*)

АВТОБЕКЕТ (Автовокзал) – шаарлар жана айылдар

аралык катнаштарында унаа (автобус) жөнөөчү жана жетип токтоочу жерлерде жүргүнчүлөрдү тейлөөгө арналган курулуш топтому. Ар бир саатта унааларды кабыл алып, жөнөтүлүшүнө жараша Токтогул шаарчасында 1975-жылы курулган бекет 2-даражага (класска) кирет. Он автобус туруучу жай, ашкана, жүк сактоочу жайлар, билярд, эс алуу жайы жана балалуу энелер үчүн бөлмөлөр бар. Негизги багыттар: Бишкек, Ош, Жалал-Абад, Кара-Көл. Райондун ичиндеги багыттар: Өзгөрүш, Толук, Сары-Сөгөт, Чоң-Арык, Кара-Күнгөй, Мазар-Суу, Тельман, Жетиген. Азыркы учурда автобекетте 11 адам (жетекчиси Аманов Жораш, эсепчиси Болпокеев Дубана, улук кассири Чоюбеков Төңтөр, кассири Райымкулов Шекербек, диспетчери Чоңмурунов Садыр жана башкалар) иштейт.

АК-ЖАР - Токтогул районундагы Кызыл-Өзгөрүш айыл өкмөтүнө караштуу кыштак. Райондун борбору Токтогул шаарчасынан 75 чакырым түштүк-чыгыш тарапта. Калкы 620 (1999). Орто мектеп, фельдшердик-акушердик пункт бар.

АККУЧУКОВ ТУРГУНБЕК Мейманалиевич 1954-жылдын 1-майында Токтогул районунун Кара-Жыгач айылында туулган. 1960-70-жылдары Кызыл-Жазы орто мектебинде окуган. 1970-74-жылдары Кыргыз мамлекеттик университетинин экономика факультетин бүтүргөн. 1975-78-жылдары Кадамжай шаары, Токтогул районунун чарбаларында башкы экономист болуп иштеген. 1979-81-жылдары Токтогул райондук комсомол комитетинин 2-катчысы. 1982-83-жылдары райондун финансы бөлүмүндө башкы текшерүүчү. 1984-85-жылдары Токтогул орто мектебинде мугалим. 1986-жылы райондук балдар жана өспүрүмдөр спорт мектебинин жетекчиси. 1987-жылдан райондук кең-

еште катчы. 1992-93-жылдары райондук менчиктештирүү фондунун төрагасы. 1994-жылы республикалык «Дыйкан-Ордо» бирикмесинде төраганын орун басары. 1995-жылы Кыргыз Республикасынын Жогорку Кеңешинин улук кеңешчиси. 1996-98-жылдары «Кыргызалко» АКсында бөлүм башчы. 1999-жылдан республикалык укук коргоо комитетинде эмгектенген.

Аккучуков Т.М. 2002-жылдын сентябрында дүйнөдөн кайткан.

АК-ТЕКТИР – Токтогул районундагы Чолпон-Ата айыл өкмөтүнө караштуу кыштак. Узун-Акмат суусунун боюнда. Райондун борбору Токтогул шаарчасынан 52 чакырым батыш тарапта. 1972-жылы негизделген. Калкы 1835 (1999). Орто мектеп, китепкана, фельдшердик-акушердик пункт бар.

АКЧИЙ-КАРАСУУ КӨРҮСТӨНДӨРҮ – биздин заманга чейин 6-4-кылымдар – биздин замандын 1-5-кылымдарында сак жана уйсун уруулары калтырган мүрзөлөр. Кетмен-Төбө өрөөнүндө, азыр суу астында калган Акчий жана Кара-Суу кыштактарынын ордунда жайгашкан. Мүрзөлөрү 4 чарчы (терендиги 2 м), үстү арча устундар менен кыналып, таш же топурак менен бастырылган. Булардан карапа идиштер, көп сандаган асемделген алтын жана күмүш буюмдар: шакек, сөйкө, айбанат жана куштардын сүрөттөрү, коло мончоктор, тогоолор, күзгүлөр, ошондой эле канжар, кылычтын сыныктары, сооттор, жебелер, жаанын бөлүктөрү, айрымдарынан арча табыт жана башкалар табылган. Антропологиялык маалыматтар мындагы адамдар монголоиддик аралашмасы бар европеоиддик тибине кирүүчү калктын өкүлдөрү экендигин айгинелейт. Табылган айнек идиштердин сыныктары уйсундардын Урум (Византия) мамлекети менен болгон байланышын далилдейт.

АКЫШОВ ТАЛАНТБЕК 1953-жылдын 10-мартында Токтогул районунун Такталык айылында туулган. 1968-74-жылдары Үч-Терек совхозунда жумушчу болуп иштеген. 1974-75-жылдары Жалал-Абад шаардык байланыш түйүнүндө оператор. 1975-80-жылдары Кыргыз мамлекеттик университетинин юридикалык факультетинде окуган. 1980-81-жылдары Ысык-Көл район аралык прокуратурасында тергөөчү, 1981-83-жылдары Түп райондук прокуратурасында ага тергөөчү, 1983-88-жылдары Ысык-Көл облустук прокуратурасында өзгөчө маанилүү иштер боюнча тергөөчү, тергөө бөлүмүнүн начальниги, 1988-92-жылдары Ысык-Көл район аралык прокурору, 1992-99-жылдары Нарын облусунун Жумгал районунун прокурору, 1999-жылдан бүгүнкү күнгө чейин Нарын облусунун прокурору, Нарын облустук укук коргоо органдарынын координациялык кеңешмесинин төрагасы. Ысык-Көл райондук кеңешинин эл депутаты, Ысык-Көл, Жумгал райондук кеңешинин президиумунун жана Жумгал районунун мамлекеттик коллегиясынын мүчөсү.

Акышов Т. СССР, Кыргыз Республикасынын Башкы прокуратураларынын баалуу сыйлыктары менен сыйланган. 2001-жылдын мыкты адамы наамынын ээси.

АЛА-БЕЛ – Талас Ала-Тоосу менен Суусамыр кырка тоосунун кошулушундагы ашуу. Ала-Бел аркылуу Бишкек-Ош автоунаа трассасы өтөт. Бийиктиги 3175 м. Узундугу 30 чакырым. Жылдык орточо температурасы январда -18,6 градус, июлда 7,3 градус. Апрельде ашууда кардын калыңдыгы 100-110 смге жетет. Ашуунун түштүк-батыш тарабынан Чычкан, түндүк-чыгышынан Суусамыр суулары башталат. Кыртышы таштак жана кумдак келип, көбүнчө альп шиберлери өсөт.

АЛ-БАБТИН АБДУЛАЗИЗ САУД 1936-жылдын 28-декабрында Кувейтте туулган. Акындын үй-бүлөөсүнөн болгондуктан ал өзү да жаш кезинен акындыкка жакын болду. Азыр арабдардын белгилүү акындарынын бири. Замандаш акындарга арналган сөздүгү 2500 араб акындарынын өмүр баянын камтыйт. 1956-жылы Кувейт мамлекетиндеги билим берүү министрлигинде иштеген. 1957-жылдан баштап ишкерликке өткөн. Анын иштери мунай-химияга, тамак-аш өнөр жайына, электр жабдуулары менен байланышкан. Ал-Бабтин кайрымдуулук иштерин дагы такай алып барат. Кувейтте күйүктөн кийин пластикалык операция жасоочу оорукана, Иранда кайрымдуулук медициналык борборун уюштурган. Сауд Аравиясында тендеши жок китепкананы элге белек кылып тартуулаган. 1989-жылдан акындык чыгармачылык боюнча сыйлыгын (фонду 100 миң доллар), 1990-жылдан имам Ал-Бухаринин неберелери үчүн сыйлыгын (100 миң доллар), 1994-жылдан “Сауд Ал-Бабтин жогорку окуу жайы үчүн” (жылына 1000 студенттин жатакана, стипендиялары) фонддорун уюштурган. Андан тышкары араб ойчулдарын колдоо фондундагы Ал-Бабтиндин үлүшү 1 миллион 100 миң долларды түзөт.

Ал-Бабтин Абдулазиз Сауд 1992-жылы Токтогулда болгон зилзаладан кийин Бел-Алды мектебин өз каражатына курдуруп берген. Кыргызстандан 200 студентти дүйнөнүн ар кыл окуу жайларында окутат. Тунистин 1-даражадагы маданият орденинин ээси. Иорданиянын Ал-Ярлук, Өзбекстандын Ташкен, Кыргызстандын Чүй университеттеринин ардактуу доктору.

АЛМАЛУУ - Толук айыл өкмөтүнө караштуу кыштак. Райондун борбору Токтогул шаарчасынан 110 чакырым чыгыш тарапта. Калкы 609 (1999). Орто мектеп, оорукана, фельдшердик- акушердик пункт бар.

АЛМАЛУУ КӨРҮСТӨНҮ - 1-5-кылымдарга таандык мүрзөлөр. Кетмен-Төбө өрөөнүндөгү Торкен өзөнүнүн сол жээгинен орун алган. Катакомбалуу (казанактуу) көргө адамдын сөөгү табытка салынып, бетине алтын жалатылган бет кеп (маска) кийгизилип коюлган. Табылгалардын арасында дан сактоочу зор өлчөмдөгү кумура, жыгач табактар, кылыч, бычак, соот, жебе, коло сөйкө, шакек, күзгү, чынжыр, коңгуроо, тогоо, мончок, асыл таш чөгөрүлгөн алтын сөйкө, шакектер бар.

АЛТЫБАЕВ КАНЫБЕК Аманович 1942-жылдын 15-июлунда Токтогул районунун Ничке айылында туулган. 1950-60-жылдары Токтогул атындагы орто мектебинде окуган. 1960-62-жылдары Советтик Аскердин катарында кызмат өтөгөн. 1962-65-жылдары Ташкендеги В.И.Ленин атындагы жалпы аскердик окуу жайын бүтүргөн. Андан соң Казакстандагы Отордо, Кыргызстандагы Майлы-Сай жана Ош шаарларында отуз(взвод) башы, саясий бөлүмдүн начальниги болуп иштеген. 1979-80-жылдары Ооганстандын Аскер Күчтөрүнүн техникалык департаментинин саясий бөлүм башчысынын кеңешчиси болгон. 1980-95-жылдары Ош облусунун аскер назиратынын (комиссариатынын) башчысы. 1994-жылы генерал-майор даражасын алган. 1996-жылдан укук коргоо органынын жана күч структураларынын ишин координациялоо бөлүмүнүн башчысы.

АЛЫКУЛОВ ЖАНЫБЕК Алим-жанович, (*Шорпо*), 1960-жылы Аксы районунун Жаңы-Жол айылында туулган. 1977-жылы Токтогул районундагы Бөкөнбаев атындагы орто мектепти бүтүргөн. 1978-80-жылдары Советтик Аскердин катарында кызмат өтөгөн. 1982-87-жылдары Ош мамлекеттик педагогикалык институту-

тунун филология факультетинде окуган. 1980-87-жылдары Токтогул, Жетиген, Музтөр орто мектептеринде мугалим болуп иштеген. 1983-жылы Токтогул райондук пионерлер үйүнүн мүдүрү болуп дайындалган. 1985-86-жылдары Токтогул райондук маданият үйүнүн мүдүрү жана маданият бөлүмүнүн башчысы. 1989-90-жылдары Ош мамлекеттик филармониясынын артисти. 1990-91-жылдары Бишкектеги Шаршен атындагы куудулдар театрында эмгектенген. 1991-жылдан азыркы учурга чейин «ЧоңКО» («Чоң Куудулдар Ордосу») маданий борборунун президенти.

Алыкулов Ж. Алматыдагы Эл аралык куудулдар фестивалынын(1998), Астанадагы Эл аралык куудулдар фестивалынын Баш байгелеринин (Гран-При) ээси. 1991-2000-жылдары эки жолу Кыргыз Республикасынын Президентинин алтын сааттарын алган.

АЛЫМБЕКОВ ИБРАИМ (ЫБЫШ) 1901-жылы Кетмен-Төбө өрөөнүнүн Булак айылында туулган. 1918-19-жылдары орус мектепте окуп, билимин тереңдетүү максатында Наманган уездиндеги дин мектебине кирген. Ал жерден араб тилин өздөштүрүп келип, 1921-жылы Кетмен-Төбөдө биринчи мугалимдерден болгон. 1923-24-жылдары Ташкендеги советтик кызматчыларды даярдоо курсун бүтүрүп, райондун аткаруу комитетинин жооптуу катчысы болуп иштеген. Кетмен-Төбөдө «Кошчу» уюмун уюштуруу үчүн Ыбыш-молдо деген жашыруун ат менен дагы жүргөн. 1926-жылы райондун борборундагы дыйкан жаштардын мектебине башчы болуп дайындалган. 1927-жылы Касым Тыныстанов, Базаркул Данияров, Константин Юдахин менен бирдикте кыргыз тилин араб арибинен латын арибине өткөрүү комиссиясынын мүчөсү. 1928-жылы педагогикалык техникумду ийгиликтүү бүтүрүп, Кетмен-Төбөдөгү Ленин атындагы жети жылдык

мектеп-интернатта жетекчи болуп эмгектенген. 1940-жылы Кетмен-Төбө райондук эл агартуу бөлүмүнүн башчысы. 1950-жылга чейин Токтогул районунун эмгекчилер депутаттарынын аткаруу комитетинин төрагасы. 1954-жылы отуз миңчилердин катарында Совет колхозун уюштуруп, өзү ага башкарма болгон. 1983-жылы узак оорудан кийин дүйнөдөн кайткан.

Алымбеков И. Кыргыз ССР эл агартуусунун мыктысы. Бир топ орден жана медалдар менен сыйланган.

АМАНОВА РОЗА Асановна 1973-жылдын 23-февралында Токтогул шаарчасында туулган. 1987-жылы М.Күрөңкеев атындагы музыкалык окуу жайын домра (плектр) классы боюнча бүтүргөн. 1991-жылы Б.Бейшеналиева атындагы өнөр институтуна окууга кирип, 1993-жылы Улуттук консерваторияга которулган. 1997-жылы аталган окуу жайдын комуз классын аяктаган. 1993-жылдан баштап Кыргыз мамлекеттик филармониясында «Эл ырчысы Эстебес» тобунда иштеген. 1998-жылы Алматыдагы мамлекеттик консерваториянын музыканы изилдөө жана музыка таануу, ошондой эле элдик ырдоо факультеттерине стажёр-изилдөөчү болуп кабыл алынган. 1999-жылы аспирантурага өткөн. 2000-жылдан Улуттук консерваториянын Жалал-Абаддагы филиалында окутуучу, 2001-жылдан Бишкектеги Улуттук консерваториянын «Традициялык музыка жана фольклор» кафедрасында ага окутуучу болуп эмгектенет.

Аманова Р.А. Кыргыз Республикасынын эмгек сиңирген артисти.

АНЖИЯН УЕЗДИ – 1876-1924-жылдары Түркстан генерал-губернаторлугунун Фергана облусундагы акимдик-ай-

мактык бирдик. Кетмен-Төбөдөгү Кара-Кыр болушу Анжиян уездине караган.

АПО (авеста тилинде суу дегенди билдирет) - Нарын дарыясынын байыркы аты (биздин заманга чейин 9- жана биздин замандын 1-кылымдары).

АРАЛ - Токтогул районундагы Жаңы-Жол айыл өкмөтүнө караштуу кыштак. Райондун борбору Токтогул шаарчасынан 7 чакырым түндүк тарапта. Калкы 657 (1999). Орто мектеп бар.

АРАЛБАЕВ ЖОРОБЕК Эркинбаевич 1957-жылдын 24-январында Таш-Көмүр шаарында туулган. 1964-74-жылдары Фрунзедеги №5 орто мектебинде окуган. 1979-жылы Москвадагы Щепкин атындагы жогорку театралдык окуу жайын бүтүргөн. 1979-81-жылдары Советтик Аскердин катарында кызмат өтөгөн. 1981-82-жылдары Кыргыз драма театрында иштеген. 1982-85-жылдары Кант районунун маданият бөлүмүнүн башчысы. 1988-90-жылдары Мамлекеттик телерадиодо режиссёр.

Аралбаев Ж.Э. 1975-жылы “Кыргызфильм” киностудиясында “Арман” (Султан), Одесса киностудиясында “Жоокерлердин жубандары” (лейтенант Реземетов), 1979 жылы Кыргызфильм” киностудиясында “Түркүн тагдырлар” (Апсамат), 1981-82-жылдары Кыргыз драма театрында “Дың” (Л.И.Брежнев), 1982-83-жылдары “Кыргызфильм” киностудиясында “Бөрү зиндан” (Маликов Марлен), 1983-жылы “Көр тиричилик” (Медер) ж.б. ролдорду аткарган. 1983-жылдан СССР кинематографисттер уюмунун мүчөсү.

АРАЛБАЕВ РАХАТБЕК Туралиевич 1962-жылы Бишкек шаарында туулган. 1985-жылы Кыргыз мамлекеттик медициналык институтун бүтүргөн. Ошол эле жылы Москвадагы Бүткүл союздук онкологиялык илимий борборго (БСОИБ) клиникалык ординатурага онкология адистиги боюнча окууга кирген. 1988-90-жылдары СССР Медицина илимдери академиясынын БСОИБинин нур терапия бөлүмүнө стажёр-изилдөөчү катары кабыл алынган. 1991-жылы ошол борбордон кандидаттык диссертациясын жактаган. 1991-2001-жылдары Кыргыз онкология жана радиологияны илимий-изилдөө институтунун химия-нурдук дарылоо бөлүмүндө алгач кенже, андан кийин улук илимий кызматкери болуп иштеген. 1997-2000-жылдары Москвадагы Блохин Н.И. атындагы Орусиялык онкологиялык илимий борборунда радиациялык онкология бөлүмүндө докторантурада окуган. 2000-жылы ошол эле жерден докторлук диссертациясын жактаган. 2001-жылдан бүгүнкү күнгө чейин Кыргыз Республикасынын Улуттук онкология борборунда алдыңкы илимий кызматкер болуп иштейт.

Аралбаев Р.Т. медицина илимдеринин доктору.

АРАЛБАЕВ ТУРАЛЫ 1935-жылы Токтогул районунун Толук айылында туулган. Үч-Терек районунун Горький атындагы орто мектебин бүтүргөндөн кийин 1954-1959-жылдары Кыргыз мамлекеттик медицина институтунун дарылоо факультетин аяктаган. 1959-61-жылдары Кызыл-Кыя шаарында дарыгер-хирург жана медициналык окуу жайында хирургия боюнча окутуучу болуп иштеген. 1961-62-жылдары Кыргыз мамлекеттик медицина институтундагы госпиталдык хирургия кафедрасында клиника-

лык ординатураны бүткөн. 1962-63-жылдары Кыргыз ССР Саламаттыкты сактоо министрлигинин дарылап алдын алуу башкармасында улук текшерүүчү. 1963-66-жылдары госпиталдык хирургия кафедрасынын аспиранты. 1967-жылы кандидаттык диссертациясын жактаган. 1966-67-жылдары Республикалык клиникалык ооруканасынын күйүк бөлүмүндө дарыгер-хирург. 1968-81-жылдары КММИнин госпиталдык хирургия кафедрасынын ассистенти. 1981-84-жылдары Москвада докторантурада окуп, 1986-жылы доктордук диссертациясын жактаган. 1985-87-жылдары доцент, 1988-98-жылдары КММАнын госпиталдык хирургия кафедрасында профессор. 1998-жылдан Улуттук хирургия борборунун ординатура, аспирантура жана докторантура бөлүмүнүн башчысы.

Аралбаев Т. Кыргыз Республикасынын эмгек сиңирген дарыгери. Медицина илимдеринин доктору. Кыргыз Республикасынын хирургдар ассоциациясынын мүчөсү. 150дөн ашуун илимий эмгек, 4 монография жана 4 окуу куралынын ээси. Көптөгөн өкмөттүк сыйлыктар менен сыйланган.

АРАЛБАЕВ ЭРКИНБАЙ 1924-жылы Токтогул районунун Толук айылында туулган. 1942-жылдан Улуу Ата-Мекендик согушка катышып, андан өз жерине кайткан соң, Токтогул райондук партия комитетинин сектор, андан кийин бөлүм башчысы болуп иштейт. 1953-1956-жылдары Кыргыз компартиясынын республикалык партиялык мектебинде окуйт. Окууну бүтүргөндөн кийин Майлы-Сай партия шаардык комитетинин ириде нускоочусу, анан 2-катчысы болуп дайындалат. 1962-жылы КПСС БКнын Жогорку партиялык мектебине сырттан окууга өтүп, ошол эле жылы Кызыл-Кыя шаардык аткаруу комитетинин төрагасы, ал эми 1966-жылдан партиянын Сүлүктү шаардык комитетинин 1-кат-

чысы болуп иштейт. 1969-жылы партиянын Ош облустук комитетинин уюштуруу бөлүмүнүн башчысы. 1970-85-жылдары Кыргыз компартия БКсынын партиялык комиссиясынын төрагасы болуп бекитилет. 1993-жылы 24-ноябрда дүйнөдөн кайткан.

Аралбаев Э. Кыргыз ССР Жогорку Советинин депутаты. «Ардак Белгиси» орденинин эки жолку ээси.

АРХИВ документтерди сактоо, алардын эсебин алуу жана пайдалануу максатында түзүлгөн. Токтогул райондук архивинин алгачкы жетекчилеринен болуп Плаксина А.П. иштеген. Көп жыл бою архивде иштегендердин арасында Тургунбаев Абдыбап, Сасыкбаев Тургуналы жана башкалар бар. Азыркы мезгилде Токтогул райондук архивинде 4 киши эмгектенет: башчысы Касымов Дүйшөналы, архивист Кудакеев Карыбек, 1-категориядагы архивист Кудакеева Рапия жана 2-категориядагы архивист Борбуева Нургүл.

Токтогул райондук архивинде ушул күнү 84 фонддон турган түбөлүк сакталуучу 8590, өздүк курам боюнча 13266, жалпы саны 21856 сакталуу бирдиги бар.

АРХИТЕКТУРА БӨЛҮМҮ эң алгач 1969-жылы Токтогул өндүрүштүк эсептеги чарбалык топ болуп түзүлгөн. Топтун биринчи жетекчиси Жоошбаев Р. болгон. Кийинчерээк

Токтогул шаарчасы жаңы жайга көчүп келгенде, архитектура бөлүмү болуп түзүлгөн. Архитектура бөлүмүнүн негизги милдеттери: жер бөлүштүрүп берүү, ал жерге турак жайдын же болбо-

со мамлекеттик курулуштар долбоорлорун түзүп, аларды көзөмөлдөө; мезгил талабына ылайык мурдагы курулган жайларды кайра багытташтырып оңдоо, аларга документация даярдап, техникалык корутунду берүү; иштелип чыккан башкы долбоордун бузулбоосуна көзөмөл кылуу жана ушул сыяктуулар.

Азыркы учурда архитектура бөлүмүндө башкы меймар (архитектор) Осмонкулов Табыш, бухгалтер Акимжанов Акынбек, инженерлер Мейманжанов Аманжан, Жапаров Болот жана башкалар көп жылдан бери иштеп келе жатышат.

АСАНБАЕВ КАРАЧАЛ 1946-жылы Токтогул районунун Жаңы-Жол айылында туулган. 1962-жылдан баштап Куйбышев атындагы колхоздо иштей баштаган. 1965-жылдан Бөкөнбаев атындагы совхоздо улук чабан болуп эмгектенген. 1978-жылы ал ар 100 тубар койдон 180 козу, ар койдон 5 кгдан жүн алган.

Асанбаев К. СССР Жогорку Советинин 9-чакырылышынын депутаты болуп шайланган. Эки жолку Ленин, бир жолку Эмгек Кызыл Туу ордендеринин жана медалдардын ээси.

АСАНБЕКОВА СААДАКАН 1938-жылы Үч-Терек районунун Ничке-Сай айылында туулган. 1957-жылы орто мектепти бүткөн. 1962-жылы Фрунзедеги кыз-келиндер педагогикалык институтун аяктаган. 1962-72-жылдары Токтогул районунун М.Горький атындагы орто мектебинде математика мугалими жана өндүрүштүк окуу буюнча бөлүм башчысы болуп иштеген. 1972-82-жылдары Өзгөрүш орто мектебинде окуу бөлүмүнүн башчысы. 1982-84-жылдары Ничке-Сай айылындагы Чапаев атындагы орто мектептин мүдүрү. 1984-94-жылдары Өзгөрүш орто мектебинде мүдүрдүн орун басары. 1994-жылдан ардактуу эс алууда.

Асанбекова С. 1980-жылкы Кыргыз ССРинин Жогорку Советинин депутаты. Эл агартуунун мыктысы.

АСКАРОВ КУЛЧОРО 1940-жылдын 10-июнунда Токтогул районунун Үч-Терек айылында туулган. 1957-жылы М.Горький атындагы орто мектебин бүтүргөн. 1957-59-жылдары Ала-Бука районундагы Сумсар кенинде кен казуучу болуп иштеген. 1959-65-жылдары Кыргыз мамлекеттик медициналык институтунун (КММИ) дарылоо факультетинде окуган. 1965-70-жылдары Германияда аскер дарыгери болуп эмгектенген. 1970-90-жылдары КММИде ага окутуучу. 1979-88-жылдары "Советтик дарыгер" гезитинин редактору. 1991-жылдан Харьковдогу (Украина) дарыгер-сексопатологдун окуусун аяктаган.

Аскарлов К. Кыргыз Республикасынын саламаттык сактоосунун ардактуу кызматкери. Көптөгөн өкмөттүк сыйлыктардын ээси. Кыргызстандагы биринчи дарыгер-сексопато-

лог. "Кыргыз мамлекеттик медициналык академиясына 50 жыл" (1989), "Эки жүрөк, бир сүйүү" (1997) китептеринин, сексопатология илимине арналган 55тен ашуун макалалардын ээси. 1981-жылдан Кыргыз Республикасынын журналисттер уюмунун мүчөсү.

АСКАРОВ САМАТ 1949-жылы Үч-Терек районунун Кызыл-Чарба айылында туулган. 1957-жылы Жазы-Кечүү айылындагы Чкалов атындагы сегиз жылдык мектебинде окуган. 1966-жылы айылдык клубдун башчысы болуп эмгек жолун баштаган. Ал жылы Үч-Терек айылындагы маданият үйүндө Мураша Жунусалиев койгон казак элинин «Бали, бали кыздар ай!» аттуу комедиясында доцент Касендин ролун аткарган. 1968-жылы Советтик Аскердин катарында кызмат өтөгөн. 1971-2002-жылдары элдик театрда актёр жана режиссёр. Эрмен Токтогуловдун «Кыз Жигит», «Кыздардын өчү», «Тилекматтын жоругу», М.Молдобаевдин «Көктөмдөгү чагылгандар» аттуу пьесаларын сахналаштырган. Акыркы спектакли облуста жана жумуриятта биринчи орунга татыктуу болуп, Москва шаарында өтүүчү Декадага жолдомо алган. 1991-жылы М.Байжиевдин «Он эки күн» аттуу комедиясын сахналаштырган. Бул спектакли дагы республикалык кароо-конкурста биринчи орунга ээ болуп, Россиянын Курск шаарында өтүүчү декадага катышкан. Т.Абдымомуновдун «Жарыктык карыларым» комедиясында Мураттын ролун аткарып, эркектердин ролун эң мыкты аткаргандыгы үчүн сыйлык алган.

Аскарлов С. 35 жылдан берки чыгармачылыгында элдик театрда 30дан ашык оң жана терс каармандардын ролун элге тартуулады, 10дон ашык обондорду жаратты. Саламат Садыкованын аткаруусунда «Жарык гүлү» жана Шахра

Талипованын аткаруусунда «Жүрөктүн алтын казыгы» аттуу обондору ырдалып жүрөт.

Аскараров С. эл чыгармачылыгынын 1 - 3 Бүткүл союздук фестивалдарынын лауреаты. 1980-жылы элдик театрдын 10 жылдык мааракесинде Б.Жакиевдин «Миң кыял» драмасында сокур карынын жана түрмө башчысынын ролун аткаргандыгы үчүн Маданият Министрлигинин Ардак Грамотасы менен сыйланган.

АСКАРОВ ТЕНДИК 1937-жылы Токтогул районунун Кызыл-Өзгөрүш айылында туулган. Кыргыз сынчысы, философ, коомдук ишмер. Кыргыз жана орус тилинде жазат. 1960-жылы Кыргызстан мамлекеттик университетин, 1963-жылы Кыргыз ССР Илимдер Академиясынын алдындагы аспирантураны бүтүргөн. 1964-жылы философия илимдеринин кандидаты деген даража алган. 1963-66-жылдары Кыргыз ССР Илимдер Академиясынын Философия жана укук институтунда кенже илимий кызматкер, окумуштуу катчы, 1967-жылы «Кыргызстан маданияты» гезитинин редакторуна орун басар, андан кийин Кыргызстан КП БКнын аппаратында жооптуу кызматта иштейт. 1971-жылы Кыргызстан Жазуучулар уюмунун башкармасынын биринчи катчылыгына, СССР Жазуучулар уюмунун башкармасынын мүчөлүгүнө жана катчылыгына шайланат. Аскараров Т. чыгармачылык ишин 1957-жылы сынчы катары баштаган. Ал кыргыз адабиятынын теориялык маселелерине байланыштуу макалалардын, китептердин, ошондой эле «Адабияттагы көркөм шарттуулуктун эстетикалык табияты» деген философиялык эмгектин ээси.

Аскараров Т. Кыргыз ССР Жогорку Советинин 8-9-шайланышынын депутаты.

АСКЕР КОМИССАРИАТЫ 1939-жылы түзүлүп, эң алгач Кетмен-Төбө райондук аскер комиссариаты аталган. Биринчи аскер комиссары Шуров Федор Алексеевич болгон. 1940-жылдан баштап Токтогул райондук аскер комиссариаты деп аты которулган. Андан бери Токтогул райондук аскер комиссариаты бирде Ош, Талас, бирде Жалал-Абад облустук аскер комиссариаттарына баш ийүү менен келе жатат. Ал учурларда аскер комиссарлары болуп Алексеев А.В., Корошов Т., Үмөталиев А. жана башкалар иштеп кеткен. Азыркы күндө аскер комиссары подполковник Жабыев Анарбай Амаатович, орун басарлары – капитандар Исмаилов Жумабай Козубаевич жана Жумабеков Руслан Чилтенбекович иштеп келе жатышат.

АТАЙЫН ФОНД Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнүн 1996-жыл 23 декабрындагы «Жалал-Абад облусунун Токто-

гул жана Үч-Терек райондорунда Токтогул ГЭСин эксплуатациялоого киргизгенине байланыштуу түзүлгөн социалдык-экономикалык кырдаал» аттуу №617 токтомуна ылайык Кыргыз Республикасынын Айыл жана суу чарба министрлигинин алдында уюшулган. Ал фонд мурунку Токтогул жана Үч-Терек, азыркы жалпысынан Токтогул районундагы эң керектүү суу чарбачылык курулуштарды жана аларды кийин дагы пайдаланууну каржылоо максатында түзүлгөн. Фонддун каражаты болуп Токтогул ГЭСи иштеп чыгаруучу электр энергиясынын өздүк наркына бул сумманы чегерүү менен инфляцияга аны индекстештирүүнү эске алуусунда 16,8 млн. сом өлчөмүндө Токтогул ГЭСинин чыгымдарынын эсебинен «Кыргызэнерго» АКсынын ар жылдык чегерүүлөрү эсептелет. Атайын фонддун төрагасы Токтогул райондук мамлекеттик администрациясынын сунушу менен Кыргыз Республикасынын Айыл жана суу чарба министрлиги тарабынан дайындалат.

АТАКАН УУЛУ КЕРИМБАЙ 1870-жылы Кетмен-Төбө өрөөнүндөгү Кашкат (Чоң оолу) кыштагында (азыркы Токтогул районунун Кара-Суу айылында) туулган. Атасы менен бир тууган агасы Рыскулбек уулу Дыйканбай өлгөндөн кийин, 1888-жылы 18 жаш курагында болуштукка дайындалат. 1900-жылы Кетмен-Төбөдө катуу жут болгондо, Керимбай өзү Таласка барып, ал жактан эл үчүн буудай, арпа алып келген. Совет бийлиги учурунда дагы ал Олуя-Атага барып, 40 жоокер алып келген да, алар менен кошо басмачыларга каршы турган. Ошол кызматын эске алып, 1926-жылы болгон сотунда Совет бийлиги аны камакка албастан, жөн гана башка жерге көчүрүп жиберет. Атакан уулу Керимбай 1933-жылы Кызыл-Жарда дүйнөдөн кайткан.

АТАКАРА УУЛУ ДУҢКАН 1923-жылы 25-майда Токтогул районунун Шиленкана айылында туулган. 1935-41-жылдары Кызыл-Жазы орто мектебинде окуган. 1942-48-жылдары Советтик Аскер катарында Улуу Ата-Мекендик согушка катышкан. 1948-жылдан Шопоков атындагы колхоздо ферма башчысы, 1950-90-жылдары колхоздун башкармасы, соvxоздун мүдүрү болуп иштеген.

Атакара уулу Дункан көптөгөн өкмөттүк сыйлыктардын, «Ардак Белги», «Эмгек Кызыл Туу» ордендеринин ээси.

АТ-ОЙНОК КЫРКА ТООСУ - Кара-Суу, Кара-Кулжа суулары жана Нарындын аралыгында, Талас Ала-Тоосу менен Чаткал кырка тоосунун тутумдашкан жеринен түштүк-чыгышты карай созулуп жатат. Ал аркылуу Жалал-Абад жана Талас облустарынын чек арасы өтөт. Узундугу 70 чакырым, туурасы 16 чакырым, деңиз деңгээлинен орто бийиктиги 3320 м, эң бийик жери 3896 м. Палеозой мезгилиндеги акиташ, кумдак, аралашма жана каттама тектеринен турат. Капталдары кокту-колоттуу, түштүк капталы жазы жана жантайыңкы, түндүгү тик жана кыска. Туландуу талаа., бадалдуу токой (жаңак-мөмө дарактары менен), субальп шалбаасы. альп жана нивал ландшафт тилкелери мүнөздүү.

АЙПЕРИ-Г» жоопкерчилиги чектелген коом (мурунку Токтогул райондук калкты турмуш-тиричилик жактан тейлөө комбинаты) 1973-жылы ачылып, анын алдында тигүү цехи иштеп, кызмат көрсөтүп 206 адам эмгектенген. 1984-89-жылдары комбинаттын алдында буюмдарды убактылуу пайдаланууга берүүчү пункт (пункт проката) ачылып, анын ишин Калыбаева Тамара алып барган. 1992-жылдан баштап «Айпери» өндүрүштүк-коммерциялык-тиричилик борбору аталып, анда 102 адам эмгектенген.

1997-жылдан бери «Айпери-Г» жоопкерчилиги чектелген коом болуп катталган. Бул ишкана 2000-жылы Боронбаева

Гүлжамал Өзбековнанын жетекчилиги алдында көп жылдык үзүрлүү жана коомдук жигердүү эмгеги үчүн Кыргыз Республикасынын Ардак грамотасы менен сыйланган. Мында бут кийим ондоочу 9 устакана, кийим тигүүчү 1 ателье, сүрөткө тартуучу 2 өнөркана, 3 чачтарачкана, пахта тазалоочу 1 жай, 1 пилорама, 1 унаа ондоочу жана 1 унаа боёочу устаканалар, муздаткыч жана кир жуугучтарды ондоочу 1 устакана иштейт. Мындан тышкары Терек-Суу, Торкен, Сары-Сөгөт айылдарында бирден кийим тигүү цехтери бар.

Бул мекемеде көп жылдан бери үзүрлүү эмгектенип иштеп келе жаткан эмгектин мыктылары: башкы бухгалтер Шарипова Танзиля, бухгалтер Майнаева Алтынчач, экономист Беделбаева Рыскан, жумушчулар Бабаканова Булбул, Бекмуратова Уялкан, Турарова Бурул, Молдоканова Саадат, Эргешова Жамила, Темиралиева Жамила жана башкалар.

АШЫРАЛИЕВ ТОКТОНАЛЫ

1918-жылы Токтогул районунун Торкен айылында туулган. 1938-39-жылдары финдер менен согушта, 1941-45-жылдары Улуу Ата-Мекендик согушта болуп, Великие Луки, Сталинград, Дон дарыясындагы катуу салгылашууларда катышкан. Атактуу Ковпактын аскеринде, Венгрия, Чехословакия, Германияларды бошотуучу аскерлерде салгылашкан. 1946-

жылы киндик каны тамган Торкен айылына келип, партиянын райондук комитетинде жооптуу катчы болуп иштеген. 1949-жылы улутчул деген айып коюлуп, токтогулдук көптөгөн жетекчилер камалган, ошолордун арасында Ашыралиев Т. да кесилген. 1956-жылы реабилитацияланып (акталып), кайра өз айылына келип иштеген. 1958-жылдан баштап Торкен колхозунун башкармасы болуп дайындалган. Азыркы учурда ардактуу эс алууда.

Ашыралиев Т. Токтогул районунун ардактуу инсаны, көптөгөн райондук, облустук жана жумурияттык сыйлыктардын ээси.

АШЫРОВ МУРАТААЛЫ

1891-жылы Кетмен-Төбөдө туулган. Мурун арабча окутуп, бирок кийин орусча окута баштаган мектепти бүтүрүп, кайра ошол эле жерге мугалим болуп иштеген. Орусия падышалыгы 1916-жылы жергиликтүү элден Биринчи дүйнөлүк согушка оорук иштерине аскер топтой баштаганда, Ашыров М. миң башы болуп дайындалган. Кийин ыңкылап (Улуу Октябрь социалисттик революция) башталганда, ал өзүнүн кол алдындагы миң кишини поездке салып, аман-эсен өз жерине алып баса берген.

1919-жылы жаңы уюшулган назиратка (революциялык аскер комиссариатына) Кетмен-Төбөлүктөрдөн биринчи

болуп дайындалган. Ал кезде толкундоолор күчөп тургандыктан Ашыров М. кызыл милициянын башчылык кызматын дагы аткарган. 1924-жылы Жалал-Абад аткаруу комитетинин төрагасы болуп дайындалган. 1926-жылы Пишпекке (Бишкекке) чакыртылып, ал жерден курултайда Кыргыз автономиялык облусунун аткаруу комитетинин төрагалыгына сунушталып, бирок ал кызматтан баш тарткан. Анткени менен Бишкекте калып, Советтик чарба кеңешинин (совнархоздун) борборунда эмгектенген. Кийинчерээк ал жактан кайра өз жери Кетмен-Төбөгө келип, колхоз уюштурган. Репрессия мезгилинде (1937-39-жылдары) Ашыров М. кесилип, ал жерден каза болгон.

Б

БАКИРОВ БУСУРМАНКУЛ 1949-жылы Токтогул районунун Өзгөрүш айылында туулган. 1956-66-жылдары Өзгөрүш орто мектебинде окуган. 1966-68-жылдары айылда жумушчу болуп иштеген. 1968-жылы Ош мамлекеттик педагогикалык институтуна окууга кирген. 1973-жылы унаа кырсыгынан каза тапкан.

Бакиров Бусурманкул бир топ ырлардын ээси. «Кыргызстан маданияты», «Ленинчил жаш», «Ленин жолу» гезиттеринде, «Ала-Тоо» журналында жана «Учкун» альманахында ырлары чыккан. 1971-жылдагы Кыргызстан «Студенттик жазы» фестивалында 1-орунга ээ болгон.

БАКИРОВ КАРБАЛАС 1954-жылдын 8-январында Токтогул районунун Өзгөрүш айылында туулган. 1961-71-жылдары Өзгөрүш орто мектебинде окуган. 1971-72-жылдары чабан болуп иштеген. 1972-74-жылдары Советтик Аскердин катарында кызмат өтөгөн. 1974-79-жылдары Ош мамлекеттик педагогикалык институтунда филологиялык факультетте оку-

ган. 1979-82-жылдары Мамлекеттик сырды басма сөздө сактоо боюнча башкармалыгынын (главлиттин) кызматкери. 1982-86-жылдары Талас облустук «Ленин туусу» гезитинин Токтогул жана Кара-Көл боюнча өз кабарчысы. 1991-2000-жылдары «Кыргыз руху» гезитинин маданият бөлүмүнүн башчысы. 2000-жылдан бери Кыргызпатентте котормочу.

Бакиров К. «Адашкан кентавр» аттуу китебинин ээси (1997). «Ала-Тоо поэзиясы» фестивалынын жеңүүчүсү (1982). Кыргызстан Жазуучулар уюмунун мүчөсү.

БАЙГАБЫЛОВА МЕЙИЗКАН 1933-жылдын 15-октябрында Токтогул районунун Толук колхозунун Алмалуу айылында туулган. 1941-48-жылдары ошол эле айылдан Алмалуу башталгыч, 1948-52-жылдары Токтогул районунун Сталин атындагы орто мектебин бүтүргөн. 1952-53-жылдары Фрунзедеги мугалимдер курсун аяктап, 1953-жылга чейин Сталин атындагы орто мектепте математика мугалими болуп иштеген. 1953-57-жылдары Токтогул райондук комсомол комитетинин экинчи катчысы болуп эмгектенген. 1957-62-жылдары Бөкөнбаев атындагы мектепте мугалим. 1965-68-жылдары Ош облустук мугалимдер институтун бүтүргөн. 1962-72-жылдары Крупская атындагы орто мектепте тарбиялык иштер боюнча мүдүрдүн орун басары. 1972-77-жылдары Толук, 1977-83-жылдары Бөкөнбаев атындагы орто мектептеринде математика мугалими.

Байгабылова М. СССРдин көптөгөн орден жана медалдары менен сыйланган.

БАЙЗАКОВ ҮСӨНБЕК 1930-жылы Токтогул районунун Арал айылында туулган. Орто мектепти бүткөндөн кийин, 1949-жылы Кыргызстан мамлекеттик медицина институтуна кирип, анын дарылоо факультетин 1955-жылы аяктаган. 1955-58-жылдары Кыргыз ССР Илимдер Академиясынын аймактык патология институтундагы эндемия оорулары лабораториясында аспирант. 1958-60-жылдары ошол эле институтта илимий кызматкер. 1960-жылдан баштап окутуучу, 1966-жылдан баштап жалпы хирургия кафедрасынын ассистенти. 1977-жылга чейин ошол эле кафедранын доценти. 1978-жылы Кыргыз медициналык институтунун хирургиялык оорулар кафедрасынын башчысы болуп шайланган. 1993-жылдан азыркы күнгө чейин госпиталдык хирургия кафедрасынын профессору.

Байзаков Ү. медицина илимдеринин доктору. Кыргыз Республикасынын эмгек сиңирген дарыгери. Көптөгөн өкмөттүк сыйлыктардын ээси.

БАЙЛАНЫШ ТҮЙҮНҮ Токтогул районунда 1930 -жылдары түзүлгөн. Анын негизги аткарган кызматы - элди азыр-

кы рынок шартында байланыш менен үзгүлтүксүз тейлөө, элге гезит-журналдарды жана башка корреспонденцияларды (кат, телеграмма, посылка) убагында жеткирүү. Ушулар менен катар азыркы учурда тейлөөнүн жаңы түрлөрү да бар: алар – экспресс-почта, электрондук почта, тездетилген почта.

Токтогул райондук байланыш түйүнүндө ар кыл мезгилде Рубин А., Байтиков Б., Эшенкулов К. жана башкалар иштеген. Азыркы учурда Токтогул райондук байланыш түйүнүнүн башчысы Усканов Айты.

БАЙСОПУЕВ АПИТ АРГЫМБАЕВИЧ 1956-жылы Токтогул районунун Үч-Терек айылында туулган. 1983-жылдан бери ички иштер кызматында эмгектенет. 1994-жылы Кыргыз мамлекеттик улуттук университетинин юридикалык факультетин бүтүргөн. Эки айкынсыз кылмышты ашкерелеп, андан тышкары эч кармалбай жүргөн бир кылмышкерди кармаган. 10дон ашуун кылмыш иштери тергелип, анын ичинен тергөө жолдору менен 1 айкынсыз иш ашкереленген. Тергөө иштерин мыкты алып баргандыгы, уюштуруучулук жөндөмү үчүн Ички иштер министрлиги тарабынан өз кызматына жараша каралган даражадан жогорку милициянын подполковниги деген наам берилген.

Байсопueв А. бир нече сыйлык, мактоо баракчаларынын ээси.

БАЛА БОЛУШ БАЙГАЗЫ (к. *Шоорук уулу Байгазы*).

БАЛЫК ООЗ (өз аты *Бекмурат Кумар уулу*) болжолу менен 1793-жылы Кетмен-Төбө өрөөнүнүн Коңур-Өгүз айылында туулган. Манасчы, ырчы. Балык ооз эл жомокторун

жана ырларын, «Манасты» 13-14 жашынан айтып, көзгө көрүнө баштаган. 20 жашында чоң топко ырдап чыккан, кийинчерээк «Манас» айтууну кесип кылып алган. Ал кыргыздын санжыра-тарыхын Манаска байланыштуу айткан. Кыргыздардын тарыхына байланыштуу уламыштарды (санжыраны), «Эр Төштүк», «Кан Шырдак», «Кыпчактардын Эр Табылды-жалгызы», «Кытайлардын кыл муруттуу Кожожаш», «Сен - Сарынжы, мен - Бөкөй» деген дастандарды айткан. Балык ооз айтышты да жакшы өздөштүрүп, белгилүү чоң ырчылар менен айтышкан. Ал ыр менен «Оторкан» деген көлөмдүү жомокту да айткан. Бирок ал жомок кийин өз алдынча эпоско айланбай, майда жомок-дастанга сиңип кеткен.

Балык ооз 1873-жылы Чүй өрөөнүнүн Арчалуу кыштагында дүйнөдөн кайткан.

БАРМАНОВ ТОКТОСУН Белекович 1964-жылы Токтогул районундагы Кара-Жыгач айылында туулган. 1981-жылы Бишкек шаарындагы №1 мектеп-интернатын бүтүргөн. 1979-жылы эркин күрөш боюнча жаштар арасында Кыргызстандын чемпиону болгон. Ошол эле жылы Алматыда Бүткүл союздук турнирде 1-орунду ээлеген. 1980-жылы Кыргызстандын чемпиону. Ал жылы Харьков шаарында өткөн СССРдин кесиптик уюмдарынын чемпионатында коло медалга дагы жетишкен. 1981-жылы Кыргызстандагы Ч.Түлөбердиевдин, Казакстандагы Пацаевдин аттарына уюштурулган Бүткүл союздук турнирлерде 1-орундарды жеңип алган. 1982-жылы СССРдин чемпионатына катышып, СССРдин курама командасына кабыл алынган. 1983-жылы Москвада шаардык аскердик округунун, Таллинде СССР Куралдуу Күчтөрүнүн чемпиону, Киевде Эл аралык турнирде 3-орунга ээ болгон.

Барманов Т.Б. Кыргызстандын бир нече жолку чемпиону.

БАТЫРКУЛОВ БЕКМЫРЗА Кетмен-Төбө өрөөнүндөгү Кызыл-Жазы айылында 1930-жылы туулган. Сталин атындагы мектеп-интернатынан кийин Горький атындагы орто мектепти биринчи бүтүрүүчүлөрдөн болгон. Андан соң Жалал-Абаддагы мамлекеттик мугалимдер институтун бүтүргөн. Эмгек жолун Тогуз-Тородо мугалимдиктен баштап, кийинчерээк Токтогулда иштеген. Педагогикалык кесипте 47-жыл эмгектенген. 1970-жылы Кыргыз ССРинин эл агартуусунун мыктысы, 1980-жылы усулчу-мугалим деген даражаларга жеткен. Ал сабак берген Кызыл-Жазы орто мектебине өзүнчөлүк мектеп деген ыйгарым укук берилген.

Батыркулов Б. Кыргыз Республикасынын эмгек сиңирген мугалими. Кыргыз Республикасынын эл мугалими.

БЕЙШЕКЕЕВ СЫЙМЫК 1974-жылы 9-сентябрда Токтогул районунун Бала-Чычкан айылында туулган. 1991-жылы Эмгек орто мектебин бүтүп, Бишкектеги филармониянын 2-жылдык студиясында окуган. 1996-жылы Кыргыз өнөр институтунун фольклор бөлүмүнө окууга кирген. 1994-99-жылдары филармониядагы Эстебес Турсуналиевдин тобунда иштеген. 1997-жылдан бери өз алдынча «Сыймык» эстрадалык тобунда эмгектенет.

Бейшекеев С. «Көлдүк кыз», «Бөлөм», «Күзгү нөөшөр» жана башка ырлардын обонун жазган. Жумурияттык «Алтын булбул» фестивалынын баш байгесинин ээси, «Ыр-96» фестивалынын лауреаты. «Күзгү нөөшөр» 1996-жылдын эң мыкты ыры деп табылган.

БЕЙШЕМБАЕВ МУКАШ Итикулович 1960-жылдын 28-ноябрында Токтогул районунун Сары-Камыш айылында туулган. 1967-77-жылдары Бирлик орто мектебинде окуган. 1978-84-жылдары Кыргыз мамлекеттик медициналык институтунун дарылоо факультетин бүтүргөн. 1984-86-жылдары Москвадагы Бүткүл союздук онкология борборундагы клиникалык ординатурада билимин жогорулаткан. 1986-88-жылдары аспирантурада окуп, «Четтик рак оорусундагы өпкөнүн сегментардык жана шынаа өңдүү резекциялары» аттуу кандидаттык диссертациясын жактаган. 1989-94-жылдары Кыргыз онкология жана радиология илимий-изилдөө институтунда улук илимий кызматкер болуп иштеген. 1995-жылдан Москвадагы онкологиялык илимий борборунда докторантурада билимин өркүндөткөн, «Аш казандын рак оорусунун оорлошуп кеткен түрлөрүн хирургиялык жол менен дарылоо» аттуу докторлук диссертациясын жактаган. 1997-жылдан бүгүнкү күнгө чейин Кыргыз Улуттук онкологиялык борборунда хирургия бөлүмүнүн башчысы.

Бейшембаев М.И. медицина илимдеринин доктору. 80ден ашуун илимий эмгектин, 1 маалиптик, 8 рационализаторлук күбөлүктөрдүн ээси.

БЕКНАЗАР КУУДУЛ (өз аты Бекназар Арзымат уулу)

1881-жылы Кетмен-Төбө өрөөнүнүн Ничке-Сай айылында томаяктын үй-бүлөсүндө туулган. Эл куудулу, жамакчы. Атасы жокчулуктун айынан жалданып иштеш үчүн Арстанбапка жакын Кызыл-Суу кыштагына байыр алып калат. Жети

жашында энесинен ажырап, өгөй эненин каарынан 9 жашында үйүнөн безип, Арстанбап мазарында шайыктарга кумганчы болуп 7 жыл иштеген.

Бекназар куудул 30-жылдары Токтогул райондук театрында иштеген. Ал сагызган, чакчыгай, күкүк, карышкыр, мышык, теке, бука, ит жана башкалардын дабышын кудум өзүндөй туурай алган. Бекназар куудул Токтогул акындын шакирттеринин бири болгон.

Бекназар куудул 1953-жылы Токтогул районунун Ничке-Сай айылында дүйнөдөн кайткан.

БЕЛ-АЛДЫ - Токтогул районундагы Бел-Алды айыл өкмөтүнө караштуу кыштак. Райондун борбору Токтогул шаарчасынан 42 чакырым чыгыш тарапта. Калкы 934 (1999). Башталгыч мектеп бар.

БЕРДАЛИЕВ АКМАТ 1920-жылы 15-мартта Токтогул районунун Бууракан айылында туулган. 1929-39-жылдары Горький атындагы мектебинен билим алып, 1940-жылдан ошол эле мектепте мугалим болуп иштеген. 1942-жылы Улуу Ата-Мекендик согушка катышып, Берлинге чейин барган. 1946-жылы өз жерине кайтып, Үч-Терек райондук партиялык комитетинде нускоочу, комсомолдун райкомунун 1-катчысы болуп иштеген. 1950-жылы Республикалык партиялык жогорку мектепте окуп келип, 1952-жылдан партиянын райкомунун 3-, анан 2-катчысы, кийин райондук аткаруу комитетинин төрагасы болуп дайындалган. 1956-жылы Токтогул жана Үч-Терек райондо-ру кошулуп, Бердалиев А. Үч-Терек зонасы боюнча райкомдун катчылыгына бекитилген. 1965-жылы Фрунзе айыл чарба институтун бүтүрүп, ошол эле жылы Токтогул райондук айыл чарба башкармасына зоотехник, 1967-жылы малды бордоп семиртүүчү совхозуна жетекчи, ал эми 1969-жылы

Бөкөнбаев атындагы колхоздо төрага болуп иштеген. 1973-жылы Бөкөнбаев атындагы совхоздун жетекчиси, андан кийин №39-кесиптик-техникалык орто окуу жайынын жетекчиси болуп дайындалган.

Бердалиев А. СССР билим берүүсүнүн мыктысы. Улуу Ата-Мекендик согуштун ордендери жана медалдарынын ээси.

БЕШ-ТАШ – Талас жана Токтогул райондорун байланыштыруучу ашуу. Талас Ала-Тоосунун түштүк-чыгышындагы Беш-Таш капчыгайынын төрүндө. Бийиктиги 3578 м. Ашууга 1948-50-жылдары автоунаа жолу салынган. Ашуунун түндүк бети түштүгүнө караганда жантайыңкы. Беш-Таштын белинен палеозойдун интрузивдик жана акиташ тоо тектери чыгып жатат. Ашуудан *Беш-Таш* суусу башталат.

БИРЛИК – Токтогул районундагы Сары-Камыш айыл өкмөтүнүн борбору. Бул айыл өкмөтүнө Көтөрмө кыштагы дагы карайт. Райондун борбору Токтогул шаарчасынан 168 чакырым чыгыш тарапта. 1935-жылы негизделген. Калкы 583 (1999). Орто мектеп, китепкана бар.

БОЗ-ТЕКТИР КӨРҮСТӨНҮ – Кетмен-Төбө өрөөнүндөгү сак урууларынан калган мүрзөлөр. Мүрзөлөрдөн кемемерге тагылуучу эки тогоо табылган. Ага азуусу арсайган жолборстун баш сүрөтү түшүрүлгөн.

БОРБИЕВ БЕК (өз аты *Берадор*) 1969-жылы Токтогул районунун Торкен айылында туулган. 1986-жылы Гагарин атындагы орто мектепти бүтүрүп, ошол эле жылы Фрунзедеги Политехникалык институттун автоунаа жолдорун куруу факультетине окууга кирген. Бирок анын кесипи кийинчерээк обончулук жана ырчылык өнөрү тарабына оогон.

Борбиев Б. 100дөн ашуун эстрада ырларынын, 10дон ашуун ыр альбомдорунун ээси. Республикада өткөн бир нече конкурстардын лауреаты.

БОРКЕЕВ САТЫЛГАН 1918-жылы Токтогул районунун Көдүл кыштагында туулган. 1931-жылы Жалал-Абад шаарындагы педагогикалык техникумду бүтүрүп чыккандан кийин туулуп өскөн районунда элдик соттун катчысы, 1934-40-жылдары райондук аткаруу комитетинин иш башкаруу бөлүмүнүн башчысы жана жооптуу катчысы болуп иштеген. 1941-48-жылдарда Жалал-Абад облустук жер бөлүмү башчысынын орун басары, Октябрь жана Сузак райондук аткаруу комитеттеринин төрагасы болуп эмгектенген. 1948-49-жылдарда партиянын Ала-Бука райкомунун биринчи катчысы кызматына дайындалган. 1949-51-жылдарда Жалал-Абад облустук айыл чарба бөлүмүнүн башчысы, Ош облустук пахта даярдоо трестинин башкаруучусунун орун басары. 1952-жылы Токтогул районунун бир топ жетекчилери менен бирге зордөөлөтчүл шовинизмдин курмандыгына чалынып, жалган жалаа менен камакка алынган. 1956-жылы акталып, партия мүчөлүгүнө жана мурунку кызматтарына кайра кайтарылган. 1977-жылдын 20-декабрында дүйнөдөн кайткан.

Боркеев С. Кыргыз ССР Жогорку Советинин депутаты. СССРдин бир топ орден-медалдарынын ээси.

БОТБАЕВ ИЛЬЯС Махмудович 1931-жылы Токтогул районунун Акчий-Карасуу айылында туулган. 1948-53-жылдары Кыргыз айыл-чарба институтунда окуган. 1953-56-жылдары Кыргыз ССР Илимдер Академиясынын Зоология жана паразитология институтунда кенже илимий кызматкер бо-

луп иштеген. 1964-жылдан Кыргыз мал чарба илимий-изилдөө институтунда улук илимий кызматкер, кой-эчки чарбасы боюнча секторунун, лабораториясынын жана бөлүмүнүн башчысы. 1967-69-жылдары Москвадагы СССР Илимдер Академиясынын Морфология институтунун аспиранты. 1976-жылдан Кыргыз мал чарба илимий-изилдөө институтуна алгач мүдүрдүн орун басары, кийин мүдүрү, акырында башкы мүдүрү болуп дайындалат. 1986-жылдан Кыргыз ССР мамлекеттик агро-өнөржайынын илимди жайылтуу башкармасынын начальниги. 1995-жылдан «Асыл-Мал» мамлекеттик акционердик компаниясынын вице-президенти жана президенти.

Ботбаев И.М. Кыргыз Республикасынын эмгек сиңирген илим ишмери. Улуттук Илимдер Академиясынын академиги. Селекциянын жогорку жетишкендиги катары алай коюнун тукумун чыгаргандыгы үчүн 1991-жылы СССРдин мамлекеттик сыйлыгынын лауреаты. Айыл чарба илимдеринин доктору. Профессор. 200гө жакын илимий эмгек, 20дан ашуун монографиялардын ээси.

БОТБАЕВ МАХМУД 1898-жылы Кетмен-Төбө өрөөнүндөгү Акчий-Карасуу айылында туулган. Кетмен-Төбөдө Совет бийлигин чындоого катышкан. 1919-жылы басмачыларга каршы күрөшкөн. 1920-жылы Ташкенде мугалимдик курсту бүтүрүп, элдин кат-сабатын жогорулатууга чоң үлүш кошкон. Кетмен-Төбө өрөөнүндө алгач уюшулган райондук партиялык уюмдун (ячейканын) катчысы болуп иштеген. Кийин 1924-жылы Кыргызстан облустук партбюросунун, облустук ревкомунун курамына кирген.

Ботбаев М. 1981-жылы дүйнөдөн кайткан.

БӨКӨНБАЕВ ЖООМАРТ 1910-жылы Кетмен-Төбө өрөөнүнүн Мазар-Сай айылында туулган. Атасынан эрте ажырап, 1924-26-жылдары Көк-Арт балдар үйүндө тарбияланган. Фрунзедеги педагогикалык техникумду 1931-жылы, Москвадагы Коммунисттик университеттин 1935-жылы бүтүргөн. 1935-41-жылдары «Кызыл Кыргызстан» гезитинин бөлүм башчысы, «Ленинчил жаш» гезитинин, «Советтик адабият жана искусство (Ала-Тоо)» журналынын редактору. 1927-жылы «Жер алган кедейлерге» деген тунгуч ыры жарыяланган. 1933-жылы «Эмгек төлү» аттуу биринчи ырлар жыйнагы чыккан. 30-жылдары чыккан «Алтын кыз» (1935), «Добулбас» (1935), «Жоомарттын ырлары» (1936), «Комуз» (1938), «Балдар үчүн ырлар» (1939), «Ырлар» (1939), «Өчпөс өмүр» (1939), «Өмүр» (1940) деген ыр жыйнактарында эмгек, аялдар азаттыгы, колхоз курулушу, өнөр жайдын өнүгүшү, достук, сүйүү темаларын шыктанып ырдаган. Драматургияда да бир катар пьесаларды («Алтын кыз», 1937; «Каргаша», 1939; «Токтогул», 1939; Ж. Турусбеков, К. Маликов менен бирге), «Айчүрөк» (1937) операсынын либреттосун жазган. Бир катар очерк, публицистика жана сын макалаларын жазган. А. С. Пушкин, М.Ю.Лермонтовдун, А. Н. Некрасовдун, В. В.Маяковскийдин айрым чыгармаларын которгон. Ырлары жана поэмалары орус тилине которулган. «Ардак Белгиси» ордени менен сыйланган. Анын өмүр жолу С. Жусуевдин «Акын жүрөгү» (1965) поэмасында баяндалат.

Бөкөнбаев Ж. өз ыктыяры менен согушка кетип, дивизия гезитинин редактору болгон. Согуштан кайтып, кызмат боюнча 1944-жылы Ысык-Көл облусунун Чоң Сары-Ой кыштагында жүргөн кезинде машине кырсыгынан курман болгон.

БӨКӨНБАЕВДИН АЖАЙЫПКАНАСЫ (музейи) 1991-жылы Мазар-Суу айылында курулган. Анда акын Жоомарт Бөкөнбаевдин чыгармачылыгына тиешелүү буюмдар, китептер, кагаз-документтер коюлган. Долбоорун Осмонкулов Т., Амиркулов С. түзүшкөн.

БӨКӨНБАЕВ КУЛУБЕК Жоомартович 1940-жылы 13-январда Бишкек шаарында туулган. 1957-63-жылдары Москвадагы геологиялык чалгындоо институтунда окуган. 1963-65-жылдары Чүй геологиялык экспедициясында улук техник-геолог болуп эмгек жолун баштаган. 1965-68-жылдары Кыргыз ССР Илимдер Академиясынын Геология институтунун аспиранты. 1968-70-жылдары ошол эле жерде улук инженер, 1970-73-жылдары кенже илимий кызматкер, андан соң улук илимий кызматкер, ал эми 1976-88-жылдары лаборатория башчысы болуп эмгектенген. 1988-жылы Кыргыз ССР ИАсынын Геология институтунун мүдүрүнүн илим боюнча орун басары болуп иштеген. 1995-96-жылдары Табиятты коргоо боюнча мамлекеттик комитеттин төрагалык кызматын аткарып, анын артынан дароо Кыргыз Республикасынын Айлана-чөйрөнү коргоо министри болуп дайындалган. 1999-жылы Кыргыз Республикасынын Илимдер Академиясынын башкы илимий кызматкери, Кыргыз мамлекеттик улуттук жана Бишкек гуманитардык университеттеринин профессору.

Бөкөнбаев К. Кыргыз Республикасынын Улуттук Илимдер Академиясынын мүчө-корреспонденти, Информатизация боюнча эл аралык академиянын академиги. Геология-минералогия илимдеринин доктору. Кыргыз Республикасынын илимге эмгек сиңирген ишмери. «Ардак белгиси» орденинин жана бир топ өкмөттүк сыйлыктардын ээси.

БӨКӨНБАЕВА СЫРГА Жоомартовна 1941-жылы Фрунзе (азыркы Бишкек) шаарында туулган. 1958-жылы орто мектепти бүтүрүп, Кыргыз мамлекеттик медициналык институтуна өткөн. 1964-жылы Жалал-Абад облусунун Аксы райондук борбордук ооруканасында дарыгер-педиатр болуп иштеген.

1969-жылы бийик тоолуу шартындагы балдардын канынын өзгөчөлүгү боюнча кандидаттык, 1993-жылы балдардын темир өксүк абалы боюнча докторлук диссертацияларын жактаган. 1970-жылдан Кыргыз мамлекеттик медициналык институтунун педиатрия кафедрасында ассистент, 1976-жылдан доцент, 1994-жылдан бери кафедра башчысы болуп эмгектенип келе жатат.

Бөкөнбаева С.Ж. Кыргыз Республикасынын эмгек сиңирген дарыгери. Кыргызстандагы бирден-бир жалгыз неонатолог-профессору. 100дөн ашуун илимий эмгектин ээси. Улуттук Аттестациялык Комиссиянын мүчөсү, Балдар дарыгерлери жумурияттык ассоциациясынын төрагасынын орун басары.

БӨКӨШОВ ЖАМГЫРБЕК 1954-жылдын 10-ноябрында Токтогул районунун Ничке-Сай айылында туулган. 1972-жылы орто мектепти бүтүргөндөн кийин Кыргыз мамлекеттик университетине Кыргыз тили жана адабияты факультетине кирип, аны 1977-жылы аяктаган. 1977-78-жылдары Кыргыз энциклопедиясынын илимий редактору, 1978-1992-жылдары Кыргыз мамлекеттик университетинде аспирант, окутуучу, доцент, профессор болгон. 1992-1995-жылдары И.Арабаев атындагы педагогикалык университетинде биринчи проректор болуп иштеген. Азыркы учурда Жалал-Абад мамлекеттик институтунун ректору.

Бөкөшов Ж. философия илимдеринин доктору. Профессор. Ч.Айтматов атындагы эл аралык коомдук академиянын академиги. 1995-2000-жылдарда Кыргыз Республикасынын Жогорку Кеңешинин депутаты. Кыргызстан Жазуучулар жана Журналисттер уюмдарынын мүчөсү. «Таанып-билүүнүн табышмактары», «Баштапкы билим», «Билим.Коом.Инсан» жана башка китептердин ээси.

БРИМКУЛОВ НУРГАЗЫ 1910-жылы 15-сентябрда Токтогул районунун Көдүл кыштагында туулган. 1924-жылы Торкен баштооч мектебин бүтүрүп, 1925-1930-жылдары Ош-Жалал-Абад педтехникумунда окууган. 1938-жылы Мугалимдер институтунун физика-математика факультетин сырттан окуп бүтүргөн. 1930-жылдан баштап Токтогул районунун Суусамыр башталгыч мектебинде мугалим болуп иштеген. 1931-жылы Токтогул районунун борборундагы жумушчу-жаштар мектебине мугалим болуп которулат. Бул мектеп 1936-жылы Сталин атындагы кийин Бөкөнбаев атындагы орто мектеп болуп аталып, Н.Бримкулов ортодо бир аз жыл гана райОНОго инспектор болуп иштеп калганын эске албаганда эс алууга чыкканча ушул мектептин жетекчиси, физика-математика мугалими болуп эмгектенет. 1992-жылдын 19-сентябрында дүйнөдөн кайткан.

Бримкулов Н. Кыргыз ССРинин эмгек сиңирген мугалими, «Ардак Белгиси», Эмгек Кызыл Туу ордендеринин жана көптөгөн медалдардын ээси. Мугалимдердин республикалык съездеринин 5 жолку делегаты, Эл депутаттарынын Токтогул райондук Кеңешинин, поселоктук Кеңештин бир нече жолку депутаты болуп шайланган.

БРИМКУЛОВ НУРЛАН Нургазиевич 1953-жылы Токтогул шаарчасында туулган. 1960-70-жылдары Токтогул атындагы орто мектебинде окуган. 1976-жылы Кыргыз мамлекеттик медициналык институтунун дарылоо факультетин бүтүргөн. 1982-жылы кандидаттык, 1991-жылы докторлук диссертацияларын жактаган. 1981-жылдан Кыргыз кардиология илимий-изилдөө институтунун улук илимий кызматкери,

1986-жылдан бийик тоолуу үйүр алыш лабораториясынын башчысы, 1991-жылдан пульмонология жана бийик тоолуу климатотерапия бөлүмүнүн башчысы болуп иштеген. 1999-жылы Кардиология жана терапия улуттук борборунун башкы дарыгери болуп дайындалган. 2000-жылдан азыркы учурга чейин ошол борбордун пульмонология бөлүмүнүн башчысы кызматын аткаруу менен бирге Кыргыз мамлекеттик медициналык академиясынын госпиталдык терапия кафедрасынын башчысы болуп эмгектенет.

Бримкулов Н. медицина илимдеринин доктору. 350дөн ашуун илимий эмгек, 3 ойлоп табуучулук күбөлүгүнүн ээси. 1996-жылдын Кыргыз Республикасынын илим жана техника тармагындагы Мамлекеттик сыйлыгынын лауреаты.

БРИМКУЛОВ УЛАН Нургазиевич 1948-жылы Токтогул шаарчасында туулган. 1955-65-жылдары Токтогул атындагы орто мектепте окуган. 1972-жылы Москвадагы энергетика институтун автоматика жана телемеханика адистиги боюнча бүтүргөн. 1972-91-жылдары Фрунзедеги политехникалык институтунда ассистент, окутуучу, улук окутуучу, информатика кафедрасынын башчысы болуп иштеген. 1992-жылдан тартып 1993-жылга чейин Бишкектеги Эл аралык менежмент жана бизнес мектебинде окуу иштери боюнча проректор болуп иштеген. 1993-жылдан баштап Жалал-Абад мамлекеттик университетинин ректору. 1995-98-жылдары Билим берүү, илим жана маданият министринин биринчи орун басары. 1998-жылдан баштап азыркы күнгө чейин Кыргыз техникалык университетинин ректору.

Бримкулов У. техника илимдеринин доктору, Кыргыз Республикасынын Улуттук Илимдер Академиясынын мүчө-корреспонденти. Эл аралык информатизация академиясынын, Россия Федерациясынын педагогика жана социалдык илимдер академиясынын жана Эл аралык инженердик академиясынын академиги. 100дөн ашуун илимий эмгектин ээси.

БУУРАКАН - Токтогул районундагы Кызыл-Өзгөрүш айыл өкмөтүндөгү кыштак. Райондун борбору Токтогул шаарчасынан 50 чакырым түштүк-чыгыш тарапта. Калкы 409 (1999). Сегиз жылдык мектеп, фельдшердик-акушердик пункт бар.

В

ВЕТЕРИНАРДЫК-БАКТЕРИОЛОГИЯЛЫК ЛАБОРАТОРИЯ – жаныбарлардын ылаңын же өлүм-житим себебин

аныктоо үчүн ар кандай изилдөө жүргүзүүчү мамлекеттик мекеме. Анын негизги максаты – ветеринардык чараларды иштеп чыгуу жана уюштуруу, диагностикалык изилдөө жүргүзүү, тоют, эт, сүт жана башка азык-түлүктү анализдөө. Токтогул районунда 1948-жылы уюшулган. Анын алгачкы жетекчиси болуп Бекиев Ахмед иштеген. Кийинчерээк 60-жылдары ветбаклаборатория ветеринардык станция менен бириктирилген. Ошол жана кийинки мезгилдерде ветбаклабораториянын жетекчилери болуп Дарбыкеев К., Азимов Б., Хабиев Ф., Насиров Ж., Мадылбаев Б. жана башка-

лар иштеген. Бүгүнкү күнү Токтогул райондук ветеринардык - бактериологиялык лабораторияны Кошбаева М.Т. жетектейт. Лаборатория түзүлгөндөн баштап азыркы мезгилге чейин көп адам иштеген, алардын ичинде узак мөөнөттөн бери эмгектенген Койгелдиев Т., Ковбашова Д., Огнева Т., Лузанова Г.Я., Сагынова А., Маткеримова Б., Насирова М., Орунбаев Р. жана башкаларды атоого болот.

ВЛАСОВ ВЛАДИМИР Александрович - советтик композитор. 1903-жылы Москва шаарында туулган. 1929-жылы Чайковский атындагы мамлекеттик консерваторияны бүтүргөн. 1936-42-жылдары Фрунзедеги музыкалуу драма театрында көркөм жетекчи болуп иштеген. А.Малдыбаев, В.Фере менен бирдикте «Токтогул» операсын, «Токтогул поэмасы» симфониялык чыгармасын жазган.

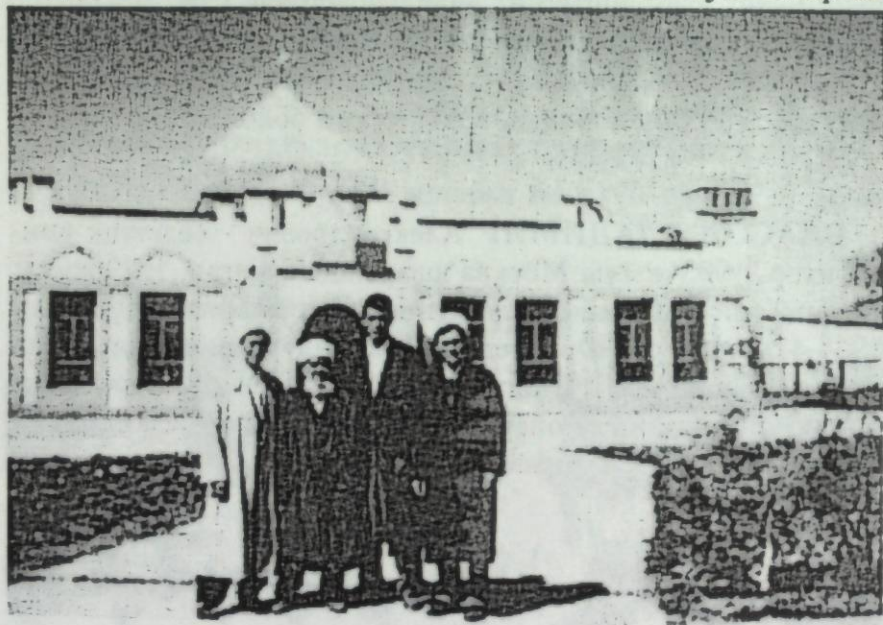
Г

ГЕРОДОТ 490-480-жылдардын аралыгында Кичи Азиядагы Галикарнас шаарында туулган байыркы грек тарыхчысы. Анын шарттуу түрдө «Тарых» деп аталган эмгеги Греция тарыхынын зор маанилүү саясий окуясына – грек-парс согуштарына (биздин заманга чейин 500-449-жылдары) арналган. Бирок ал бүтпөй калган китепте Хорезмдин, Парфиянын, Бактриянын жергиликтүү элдери, алардын турмушу жөнүндө да маалыматтар бар. Сактар тууралуу дагы кеңири баяндалган.

Геродот биздин заманга чейин 425-жылы Афиныда же Фурриада дүйнөдөн кайткан.

Д

«ДААРУС - САЛАМ» МЕЧИТИ Токтогул шаарча-

сында 1994-жылы мамлекет тарабынан курулган. Арабча «Дар ас-салам» (тынчтык, бейкуттук дарбазасы же эшиги) дегенди билдирет. Жаннаттын бир эшиги ушундайча аталгандыктан, Токтогул шаарчасынын мусулмандарына дагы ушундай ажайып салынган мечит аркылуу бейишке кирүүгө себеп болсун деген ниетте Кыргыз Мусулмандар Диний Башкармалыгынын муфтусу Кимсанбай ажы Абдрахман уулу тарабынан аталган. Бир эле маалда ичине миң кишини сыйган бул мечит бүгүнкү күндө бүткүл аймактын борборлук мечити кызматын өтөп келатат. Мечиттин башкы имам-хатиби Сүйөркулов Алмамбет, мутавалиси Бабаназаров Алымбек. Имараттын долбоорун түзгөн меймар Осмонкулов Табыш.

ДАВЛЕТАЛИЕВ КАЛЫК 1928-жылдын 26-сентябрында Токтогул районунда туулган. Эмгек жолун 1944-жылы 8 классты бүтөөрү менен Токтогул райондук соттун катчысы катары иштөөдөн баштаган. 1947-жылы Сталин атындагы орто мектепти бүтүргөн. 1947-51-жылдары Ташкендеги юридикалык институтта окуган. Андан соң Жалал-Абад облусунун юстиция мекемелеринде иштеген. 1952-жылы Ленинграддагы СССР Прокуратурасынын тергөө мектебине окууга жөнөтүлүп, аны 1954-жылы аяктаган. 1954-63-жылдары Жалал-Абад шаарынын прокурорунун жардамчысы, Жалал-Абад облустук прокуратурасынын улук тергөөчүсү, өзгөчө маанилүү иштер боюнча тергөөчүсү, Кыргыз ССРинин прокуратурасында тергөө бөлүмүндө прокурор болуп эмгектенген. 1963-жылдын апрелинде Кыргыз ССРинин Жогорку Сотунун мүчөсү болуп шайланып, ал жерде 1982-жылдын июнуна чейин иштеген. 1982-жылы Кант райондук сотунун төрагасы болуп шайланган. 1991-жылдын май айынан ардактуу эс алууда.

Давлеталиев К. Кыргыз ССРинин эмгек сиңирген юристи. Бир нече медальжана сыйлыктардын ээси.

ДАВЛЕТБАЕВ СУЛТАКЕ 1907-жылы Токтогул районунун Шопоков айылында туулган. Эмгек жолун 1916-жылдан байларга малай болуп иштөөдөн баштаган. 1925-жылдан Ош шаарындагы советтик партиялык мектепте окуган. 1929-жылы Жалал-Абад педагогикалык техникумун бүтүргөн. 1930-жылдан Мазар-Сай башталгыч мектебинин башчысы, 1931-жылдан Кетмен-Төбө райондук эл агартуу бөлүмүнүн текшерүүчүсү, 1932-жылдан Кетмен-Төбө райондук аткаруу комитетинин жооптуу катчысы, 1934-

жылдан райондук соода бөлүмүнүн башчысы, 1935-жылдан Кетмен-Төбө районунун элдик тергөөчүсү, 1936-жылдан партиянын райкомунун нускоочусу, 1937-жылдан райондук жер бөлүмүнүн башчысы болуп иштеген. 1938-65-жылдары ар кандай партиялык жана чарбалык кызматтарда эмгектенген. 1974-жылдын 26-октябрында дүйнөдөн кайткан.

Давлетбаев С. көптөгөн өкмөттүк сыйлыктардын ээси.

ДАДИЕВ АМАНАЛЫ 1925-жылы 15-сентябрда Токтогул районунун Сары-Камыш айылында туулган. 1942-жылы Крупская атындагы орто мектепте мугалим болуп иштеген. 1943-46-жылдары Кызыл Аскердин катарында Улуу Ата-Мекендик согушка катышкан. Өз жерине кайткандан кийин ал кайрадан Крупская атындагы орто мектепте мугалим болуп иштеген. 1951-55-жылдары Токтогул районунун партиялык комитетинин нускоочусу, бөлүм башчысы, катчысы болуп эмгектенген. 1955-58-жылдары Жогорку партиялык мектептин окуучусу. 1958-жылдын август айында Ала-Бука районунун партиялык комитетинин катчылыгына дайындалган. 1960-жылы Токтогул районуна кайтып, Совет колхозунун башкармасы болуп иштеген. 1964-68-жылдары Токтогул районунда партиялык жана чарбалык кызматтарда эмгектенген. 1970-жылы Токтогул райондук «Учкун» гезитинин башкы редактору болуп дайындалган. 1974-жылдан өмүрүнүн акырына чейин партиялык жана чарбалык кызматтарда иштеген. 1992-жылы сентябрда дүйнөдөн кайткан.

Дадиев А. көптөгөн өкмөттүк сыйлыктардын ээси.

ДАҢКАНАЙ (к. *Эсенгелдиев Даңканай*).

ДОСААФ - Аскер, Авиация жана Флотко көмөктөшүүчү ыктыярдуу коом, эмгекчилердин массалык өз алдынча ыктыярдуу коргонуу уюму. Коргонууга, авиацияга жана химиялык курулушка көмөктөшүүчү коом катары 1927-жылы түзүлгөн.

ДОСУЕВ КОРГОЛ (к. *Коргол Досуев*).

ДӨӨЛӨТКЕЛДИЕВА ТИНА-ТИН 1952-жылдын 22-июлунда Токтогул районунун Үч-Терек айылында туулган. 1959-69-жылдары Торкен орто мектебин бүтүргөн. 1969-74-жылдары Кыргыз педагогикалык кыз-келиндер институтунун химия жана биология факультетин аяктаган. 1974-75-жылдары Токтогул районунун Саргата орто мектебинде мугалим болуп иштеген. 1975-жылдан Кыргыз Илимдер Академиясынын Биология Институтунун микробиологиялык ыкмалар менен күрөшүү лабораториясында улук лаборант. 1977-80-жылдары ушул эле институттун аспиранты, 1980-85-жылдары илимий кызматкери, 1985-92-жылдары улук илимий кызматкери. 1985-жылы Казакстан ИАсынын Зоология Институтунан биология илимдеринин кандидаттык даражасын алат. 1990-жылдан улук илимий кызматкер. 1992-99-жылдары Кыргыз Айыл-чарба институтунун топурак таануу кафедрасынын доценти, 2000-жылы профессору. 1999-жылы биология илимдеринин доктору даражасын алган. 2001-жылдан Кыргыз Агрардык университетинин биотехнология кафедрасынын башчысы. 2002-жылдан Кыргыз-Түрк Манас университетинин тамак-аш инженериясы кафедрасынын профессору.

Дөөлөкелдиева Т. биология илимдеринин доктору. Профессор. 85 илимий эмгек, 2 монография, 1 окуу куралы, 5 ойлоп табуу күбөлүктөрүнүн ээси.

ДЫЙКАНБАЙ (к. *Рыскулбек уулу Дыйканбай*).

ДУҢКАН (к. *Атакара уулу Дуңкан*).

ДУПКУР-КАМБАР-АТА КАПЧЫГАЙЫ Ички Тянь-Шанда. Түштүгүнөн Орто-Тоо (бийиктиги 2020 м), Көк-Ийрим-Тоо (3323 м), чыгышынан Молдо-Тоо, түндүгүнөн Сары-Камыш, Куча, Сан-Таш, Суук-Дөбө (3453 м) тоолору менен чектешет. Токтогул жана Тогуз-Торо райондорунун аймагында. Узундугу 110 чакырым, туурасы 1-2 чакырымдан 5 чакырымга чейин, таманынын деңиз деңгээлинен бийиктиги баш жагында 1200 м, этегинде 900 м. Капчыгай түштүктөн түндүк-батышты карай созулуп жатат. Баш жагы меридиан багытындагы антецеденттик өрөөн, төмөнкү бөлүгүндө Нарын дарыясы терең синклинарий менен өтүп, батышты карай чукул бурулат да, нугу кууштап ийри-буйру агат. Дарыя түпкү тектерди кесип өткөн жерлерди капчыгай, шаңшаарлар, аскалуу тик жээктер, жайык бөлүктөрүн тектирлер ээлейт. Капчыгай негизинен кызыл таш (гранит), кумдак, аралашма, мергел, каттама, акиташ теги, алевролит, андезиттүү порфирит жана башка тоо тектерден турат. Климаты ариддүү, январдын ортончо температурасы -18,7 градус, июлдуку 21 градус. Жылдык жаан-чачыны 350 ммдей. Капчыгайдын аймагында Нарын дарыясына Көкөмерен, Толук (оң куймалары), Жоон-Терек, Турук, Кайыңды, Камбар-Ата (сол) суулары куят. Чөл (1250 м бийиктикке чейин), кургакчыл талаа жана бадал (1200-1500 м), айрым жерлеринде бадал өсүмдүктөрү, сейрек токой кездешкен талаа жана шалбаалуу талаа (1500-2300 м) ландшафты басымдуу. Капчыгайдын төмөнкү бөлүгүндө Камбар-Ата ГЭСи курулууда.

ДЭУ-23 1931-жылы Токтогул райондук аткаруу комитетинин алдында жол боюнча уюм болуп ачылган. 1946-жылы ДЭУ-3 деп аталган. Аны Итикул, кийин Бурханов Сажириддин деген адамдар жетектеген. 1956-жылы ДЭУ-23 деп аталып, 1964-жылы Фрунзе-Ош жолу толугу менен бүткөндөн кийин, аны Дүйшөнбиев башкарган. Андан кийин ДЭУну жетектеп келгендер Жунушалиев Э., Ниязбеков И., Подли-

вахина. А. Ф. болушкан. 1975-1985-жылдары иштеги эң чоң жетишкен ийгиликтери үчүн ДЭУ-23 жол министирлигинин Ардак тактасында турган. 1980-85-жылдар аралыгында ДЭУ-23 иштеги зор жетишкендиктери үчүн СССРдин борбору Москвадан чыккан «Правда» гезитине, «Огонек» журналына жакшы сөздөр менен макталып чыгып турган. 1985-жылы ДЭУ-23 жетишкен ийгиликтери үчүн Кыргызстан КП БКнын жана Кыргыз советтик кесиптик уюмдун эстелик туусун алууга жетишкен.

1975-жылга чейин Фрунзе-Ош жолунун Өтмөк бөлүмүнүн 197-чакырымынан Таш-Көмүр шаарынын кире бериши 424-чакырымына чейин тейлеп келген. Ал мезгилде жалпы болуп 230-240 жумушчу иштеген. Мындан сырткары район аралык Токтогул-Бешташ, Торкен-Толук-Сарыкамыш - баары болуп 195 чакырым жолду тейлеген.

ДЭУ-23 мекемесинде 25-30 жылдан иштеген Калыбаев А., Убакеев К., Султанова К., Касымалиев Д. бүгүнкү күндө ардактуу эс алууда. Бүгүнкү күндө ДЭУ-23тө жалпы жумушчу-кызматчылар болуп 87 адам эмгектенүүдө. Алардын ичинде 30 жылга жакын иштеген Кадырбаев Т., Турдалиев А., Сүйүнбаева Г., Богатырев В.К., Бекназаров А., Орозова Б., Иманалиев Т. бар.

Ж

ЖАЗЫ-КЕЧҮҮ КӨРҮСТӨНҮ – биздин заманга чейин 2-миң жылдыктын аягы - 1-миң жылдыктын башына (коло доору) таандык чарчы, тегерек түрдө тизмектелип, тегерете таш менен курчалган мүрзөлөр. Кетмен-Төбөдөгү Көк-Бел ашуусунун этегинен табылган. Ар биринин көлөмү 3-5 м. Мүрзөгө маркумдун денеси бүгүлгөн абалда же сөөгү өрт-төлүп, анын күлү карапа идишке салынып көмүлгөн. Жанына карапа идиштер, асем буюмдар жана башкалар кошо коюлган.

ЖАЛ-АРЫК-1 КӨРҮСТӨНҮ - 1-5-кылымдарда Кетмен-Төбө өрөөнүндө жашаган байыркы уруулардан калган мүрзөлөр. Токтогул шаарчасына жакын жерде. Көрүстөндө 700гө жакын мүрзөлөр бар (көпчүлүгүнүн тегереги 10-20, бийиги 1-2 м). Адамдардын сөөгү казанактуу жайга коюлган. Көбүндө арча табыттар кездешет. Карапа идиштер, жыгач чөйчөктөр, алтын бет кептин калдыктары, түрдүү түспөлдөгү шурулар, коло күзгүлөр, акак таш чөгөрүлгөн алтын шакек, сөйкөлөр, жалкы жана кош миздүү темир кылычтар, жаа жебелери, соот калдыктары табылган. Табылгалардын өзгөчө кызыктуусу – шише жам (бокал).

ЖАЛ-АРЫК-2 КӨРҮСТӨНҮ – биздин заманга чейин 6-3-кылымдарда жашаган сак урууларына таандык көрүстөн. Ал 120 майда жана чоң мүрзөлөрдөн турат. Токтогул шаарчасына жакын жерде жайгашкан. Мүрзөлөр төрт чарчы казылып, арча менен жабылган, үстүнөн топурак, таш менен корумдалган. Айрым мүрзөлөрдүн дөбөлөрүнүн көлөмү 2500-3000 кубометрге чейин жетет. Көрүстөндөн табылган буюмдардын көбү алтын жана колодон жасалган. Алардын ичинен байыркы сактардын колдонмо өнөрүн изилдеп билүүдө жолборс менен ат сөлөкөттөрүнүн жана алтын сөй

көлөрдүн чоң мааниси бар. Андан чыккан адамдын баш сөөгү калыбына келтирилип, сактардын өңү-башы түзүлгөн. Ал сактардын европеонд расасындагы, 2 метрге чейин узун бойлуу, көздөрү көк, ак чулаң адамдар болгонун ырастайт.

ЖАЛПАК-ТАШ КӨРҮСТӨНҮ – биздин заманга чейин 6-4-кылымдардагы сак урууларынан калган дөбө мүрзөлөр. Кетмен-Төбө өрөөнүндөгү Узун-Акмат суусунун оң өйүзүндө отуздай мүрзөдөн турат. Таштан үйүлгөн дөбөнүн айланасы 8-21 м, бийиктиги 0,4-2,5 м. Адамдын сөөгү жөнөкөй төрт чарчы чуңкурга коюлган. Казуу убагында адамдын башы жана жырткыч куштун сүрөтү түшүрүлүп кийимге кадалган алтын каңылтырлар, карапа идиштер табылган.

ЖАМГЫРКАНОВ ЗАЙЫМУКТАР (Мукаш) 1940-жылы Токтогул районунун Бел-Алды айылында туулган. 1957-жылы Сталин атындагы орто мектебин бүтүргөн соң, автобазада айдоочу болуп иштеген. Кийинчерээк Фрунзе политехникалык институтун бүтүрүп келип, Токтогул автобазасында инженер, андан кийин жетекчи, райондун элдик көзөмөлүнүн төрагасы болуп иштейт. Партиянын облустук комитетинде айыл чарба бөлүмүнүн башчысына орун басар, Ленин районунда 2-, кийинчерээк 1-катчы болуп иштеген. Алматыдагы Жогорку партиялык мектепти аяктап келгенден кийин, кайрадан Араван районуна партиялык комитеттин 2-катчысы болуп дайындалган. Облустун суу чарбасында жетекчи болуп иштеп жаткан мезгилде дүйнөдөн кайткан.

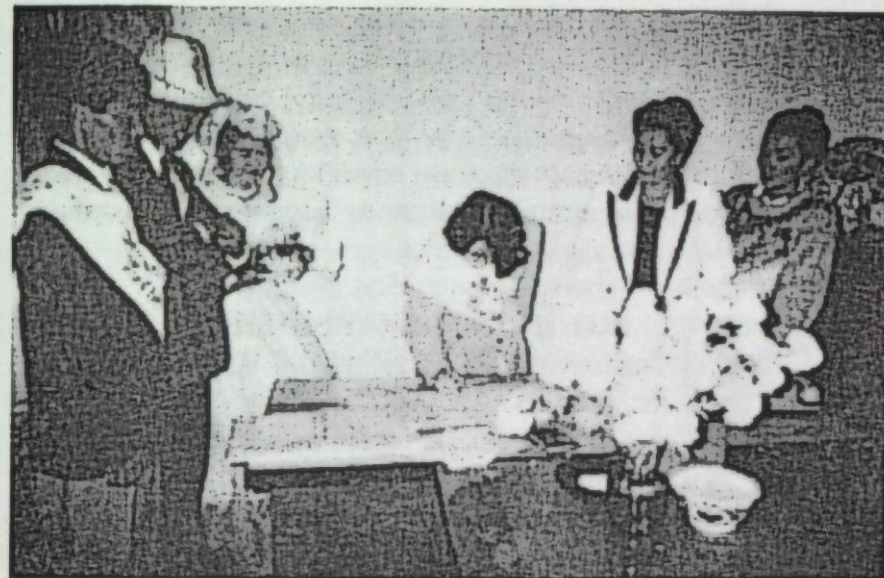

ЖАҢЫБАЙ КОЖЕК УУЛУ 1869-жылы Жумгалда туулган. 1898-жылдан тартып Кетмен-Төбөдө жашаган. Манасчынын эскерүүсүндө анын жети атасы тең (Айдарбек, Сүйүнбай, Сакечүк, Теңирбай, Сары, Жаманкары, Кожек) «Манас» айткан. Өзү «Манасты» атасы Кожектен үйрөнүп, он алты жашынан айта баштаган. Ал «Манастын» үч бөлүгүнөн тышкары дагы «Эр Табылды», «Эр Төштүк» эпосторун, элдик дастан «Ак Мөөрдү» жана салт ырларын жакшы билген.

Жаңыбай Кожек уулу 1942-жылы Токтогул районунун Өзгөрүш айылында дүйнөдөн кайткан.

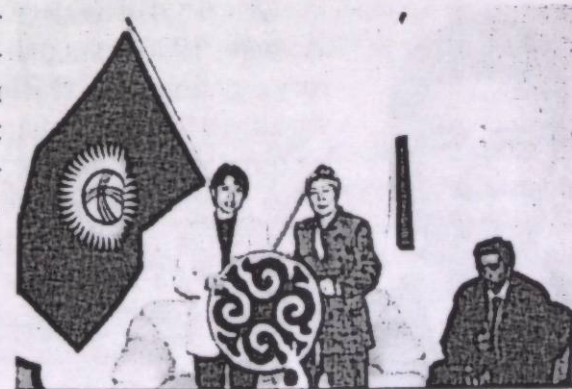
ЖАҢЫ-ЖОЛ – кыштак, Токтогул районундагы Жаңы-Жол айыл өкмөтүнүн борбору. Бул айыл өкмөтүнө Арал, Кара-Суу, Кызыл-Туу, Кара-Тектир, Бала-Чычкан кыштактары дагы карайт. Райондун борбору Токтогул шаарчасынан 2 чакырым батыш тарапта жайгашкан. Калкы 1364 (1999). Сегиз жылдык мектеп, фельдшердик-акушердик пункт, китепкана бар.

ЖАРАНДЫК АБАЛДЫН АКТЫЛАРЫН КАТТОО БӨЛҮМҮ (ЗАГС) Токтогул районунда 1934-жылы уюшулган. Анын алгачкы жетекчиси болуп Бурханова иштеген. ЖААК бөлүмү Кыргыз Республикасынын нике жана үй-бүлөө жөнүндөгү кодексинин 206, 207-беренелерине ылайык туулгандыкты, никелешүүнү, никеден ажыратууну, бала асырап алууну, аталыкты аныктоону, фамилиясын, атын жана атасынын атын өзгөртүүнү, өлгөндүктү каттоону жүргүзөт. Жарандык абалдын актыларынын жазууларын түзөтөт, өзгөртөт жана жокко чыгарат, жоголгон жазууларды калыбына келтирет жана күбөлүктөрдү кайталап берет. Азыркы учурда Токтогул райондук ЖААК бөлүмүн Батанова Сайкал жетектеп, иш жүргүзүүчү болуп Лира Шадыбекова эмгектенет.

ЖЕТИГЕН (жаңы аты – Ак-Жар) – Токтогул районундагы Үч-Терек айыл өкмөтүнө караштуу кыштак. Токтогул шаарчасынан 75 чакырым чыгыш тарапта. Калкы 2369 (1999). Орто мектеп, китепкана, медпункт бар.

«ЖАШ МУУН» өкмөттүк эмес коомдук колдоочу уюм 1998-жылы Токтогул районунда Сатарова Илатбү тарабынан уюштурулуп, мектептердин жарым, тоголок жетим окуучуларын, ошондой эле социалдык жактан корголбогон үй-бүлөлөргө гуманитардык жардамдарды көрсөтөт. «Жаш Муун» өкмөттүк эмес уюму Каунтерпарт Интернешнл, Эл аралык Кайрымдуулук Кор-

посу, ЮНИСЕФ, АДРА-Кыргызстан, Жапан өкмөтү, Дания өкмөтүнүн уюмдары менен байланышып, жогоруда белгиленген окуучуларга, социалдык жактан төмөн үй-бүлөлөргө кийим-кече, витаминдүү азыктар, кеңсе товарлар, каны аз ооруга каршы дары-дармектерди алып келип таратат. Жалпысынан 3 жылдын ичинде 3 миңден ашык адам жардам алган.

ЖОЛДОШОВ КАРЫПБАЙ 1932-жылы Токтогул районунун Акчий-Карасуу (азыркы Жаңы-Жол) айылында туулган. 1952-жылы Бөкөнбаев атындагы орто мектепти бүтүрүп, ошол эле жылы Кыргыз мамлекеттик медицина институтуна кирген. Аны 1958-жылы бүтүргөн соң, 1959-жылга чейин Үч-Терек ооруканасынын терапия бөлүмүнүн башчысы болуп иштейт. 1959-69-жылдары башкы дарыгердин орун басары, 1982-жылга чейин Токтогул райондук оорукананын терапия бөлүмүнүн башчысы болуп эмгектенген. 1982-жылдан 2001-жылга чейин ординатор-терапевт болуп иштеген. 2001-жылы дүйнөдөн кайткан.

Жолдошов К. Кыргыз Республикасынын эмгек сиңирген дарыгери, райондук, облустук жана жумурияттык бир топ сыйлыктардын ээси.

ЖОРОБЕКОВ КАЛМУРЗА Алымкулович 1938-жылдын 22-апрелинде Токтогул районунун Өзгөрүш айылында туулган. 1945-56-жылдары Горький атындагы орто мектебинде окуган. 1956-63-жылдары Кыргыз мамлекеттик медицина институтунда дарылоо факультетинде окуган. 1963-65-жылдары Токтогул районунун Толук бөлүмүнүн ооруканасында башкы дарыгер болуп иштеген. 1965-66-

жылдары Республикалык клиникалык ооруканада анестезиолог болуп эмгектенген. 1966-67-жылдары Ош облусунун Ленин районунун Шайдам бөлүмүнүн башкы дарыгери. 1967-98-жылдары Жалал-Абад шаарындагы облустук тубдиспансеринин урология бөлүмүнүн башчысы жана Ош облусунун башкы фтизиоурологу. 1981-89-жылдары Фрунзедеги №1 шаардык клиникалык ооруканасынын урология бөлүмүнүн башчысы жана Фрунзе шаарынын башкы урологу. 1989-2002-жылдары Республикалык клиникалык оорукананын урология бөлүмүнүн башчысы. 2002-жылы дүйнөдөн кайткан.

Жоробеков К.А. Кыргыз Республикасынын эмгек сиңирген дарыгери. Бүткүл дүйнөлүк урологдор ассоциациясынын мүчөсү. Саламаттыкты сактоонун мыктысы.

ЖУМАНАЗАРОВ КУДАЙБЕРГЕН

1937-жылдын 5-июлунда Токтогул районунун Жетиген айылында туулган. Кыргыз мамлекеттик университетинин филология факультетин бүтүргөн. 1961-68-жылдары «Ленинчил жаш», 1968-жылдан баштап «Кыргызстан маданияты» гезиттеринде жооптуу кызматтарда иштеген. 1999-жылы дүйнөдөн кайткан.

Жуманазаров К. СССР жана Кыргызстан жазуучулар уюмунун мүчөсү. «Кара-Көл оттору», «Ат жалындагы ыр», «Тогуз кайрык», «Тайга ырлары», «Токтогулдун ыры», «Улуу акындын жергесинде» жана башка ондогон китептердин ээси.

ЖУНУСАЛИЕВ БАЙЖЭЭН 1900-жылы туулган. Кетмен-Төбөдөгү «1-Май» колхозунун уюштуруучуларынын бири. 1931-жылдан КПССтин мүчөсү болгон. 1935-жылы Кетмен-Төбө районунун «1-Май» колхозуна башкарма болуп дайындалган.

1936-жылы Кыргыз ССР Жогорку Советинин депутаты болуп шайланган.

ЖУНУСАЛИЕВ МАЛАБАЙ 1927-жылы Кетмен-Төбө районундагы Ничке-Сай айылында туулган. Эмгек жолун 1942-жылы Ничке-Сай айылында мугалимдиктен баштаган. Андан соң Үч-Терек районунда комсомолдун райкомунун катчысы болуп иштеген. 1950-жылдан партиянын Үч-Терек райкомунун катчысы, Жалал-Абад обкомунун бөлүм башчысы, Фрунзе шаараткомунун төрагасы, Кыргызстан КП РКнын административдик органдар бөлүмүнүн башчысы, республикалык статистика башкармасынын начальниги, партиянын Түп райкомунун, Нарын обкомунун биринчи катчысы болуп эмгектенген. 1978-91-жылдары Сузак районунун Ленин атындагы колхозунун башкармасы. 1990-жылдан өмүрүнүн акырына чейин Жалал-Абад облустук дыйкандар уюмунун төрагасы.

Жунусалиев М. Кыргыз Республикасынын айыл чарбасына эмгек сиңирген кызматкер. Кыргыз ССРинин, СССРдин Жогорку Советтерине бир нече жолу депутат болуп шайланган. Көптөгөн орден жана медалдардын ээси.

ЖУҢГАР ХАНДЫГЫ - 17-18-кылымдардагы калмактардын мамлекети. Жуңгар мамлекетин негиздеген Баатур контайшы 1643-жылы Ташкен менен Түркстан шаарларына чейин жортуул жасап, кирип барган. Кетмен-Төбөгө чейинки аймакты жердеген кыргыздарды 1732, 1736, 1738-жылдары Галдан-Цэрэндин кошууну чаап алган. Калмактардын 1749-жылы май айында жасаган жортуулунун мизи кайтарылып, 7 миңдей аскери өлгөн.

ЖУСУПЖАНОВ АКЫЛБЕК 1932-жылы 15-майда Токтогул районунун Ленин атындагы колхозунда туулган. 1951-жылы орто мектепти бүтүрүп, 1954-жылы Жалал-Абад муга-

лимдер институтунун физика-математика факультетине кирген. Андан соң Куйбышев атындагы орто мектепте мугалим болуп иштеп, 1963-жылы Ош мамлекеттик педагогикалык институтунда сырттан окуган. 1965-жылдан баштап мектептин окуу бөлүмүнүн башчысы, 1972-жылдан Бөкөнбаев атындагы орто мектебинин мүдүрү, 1974-жылдан эл агартуу бөлүмүнүн улук текшерүүчүсү, усулдук кабинеттин башчысы, 1976-жылдан Эмгек орто мектебинин, 1989-жылдан Мүлкүбат атындагы орто мектебинин мүдүрү болуп иштейт. 1992-жылдан бери ардактуу эс алууда.

Жусупжанов А. Кыргыз ССР эл агартуусунун мыктысы, бир топ сыйлыктардын ээси.

ЖҮДӨМҮШОВ ЧОКОЙ 1918-жылы Ничке-Сай айылында туулган. 1933-жылдан телчиге баштаган. 1941-1945-жылдары Улуу Ата-Мекендик согушка катышкан. Жарадар болгондон кийин 1942-жылы туулуп өскөн мекенине келет. 1943-1951-жылдары Үч-Терек райондук кеңешинде төрага, райкомдун жооптуу катчысы болуп иштейт. 1952-1953-жылдары Токтогул райондук кеңешинин аткаруу комитетинин орун басары, райкомдун мүчөсү болуп, райондук кеңештин депутаттыгына бир нече жолу шайланган. 1958-1968-жылдары Үч-Терек совхозунда бөлүмдүн башкаруучусу, совхоздун мүдүрүнүн чарбалык иштер боюнча орун басары. 1968-1978-жылдары Үч-Терек совхозунун кесиптик уюмунун төрагасы.

Жүдөмүшов Ч. 1939-жылы Кыргыз ССР Жогорку Советине депутат болуп шайланган

ЗАГС(к. *Жарандык абалдын актыларын каттоо бөлүмү*).

ЗАРАТУШТРА ДИНИ (зороастризм) – байыркы коомдо жана орто кылымдын башында Орто Азия, Иран, Ооганстан, Азербайжан, Жакынкы жана Орто Чыгыштагы бир катар өлкөлөрдө таралган дуалисттик дин. Алгач байыркы сактарда башталып, кийинчерээк Заратуштра пайгамбар аны байыркы парстарга тараткан. Биздин заманга чейин 7-кылымда пайда болгон. Заратуштра дининин ыйык китеби «Авеста» (к. *Авеста тили*) болуп саналат. Заратуштра дининдегилер дүйнөнү экиге - жакшылык жана жамандыкка - бөлүшөт. Жакшылыктын кудайы Ахура-Мазда (*Ормоз*), жамандыктын кудайы Анхра-Майнйу (*Ариман*) деп эсептелет. Алардын ортосунда дайыма күрөш болуп, акыры келип бул дүйнөнү мээримдүү кудай Ормоз жеңет да, бардык адамдарга бир тил таралып, мамлекеттик жалпы башкаруу башталат.

Азыркы күндө Заратуштра динин бир кыйла өзгөрүлгөн түрүндө Индустандагы парстар менен Ирандагы гебрлер тутушат.

ЗАРИНА Зарингар- байыркы сактардын канышасы. Биздин заманга чейин 4-3-кылымдарда жашаган грек жазуучусу жана тарыхчысы Книддик Ктесийдин баяндоосунда, Зарина күйөөсү Кидрей дүйнөдөн кайткандан кийин Парфия падышалыгынын жерин да сактарга кошуп алуу үчүн алардын падышасы Мермерге турмушка чыгат. Мурун аларга карап турган көп жерден айрылып калып, Мидиянын падышасы Астибар сактарга каршы согуш баштайт. Салгылашуулардын биринде Зарина жарадар болуп, душмандарынан качып калат. Анын артынан Астибардын Рата аттуу кызын алган Стриангей кууп жетет да, Заринаны атынан кулатып жиберет. Сак канышасын найза менен сая турган болуп ба

рып, Астибардын күйөө баласы тигинин сулуулугуна суктанып, өлтүрбөй коёт. Кийинчерээк Стриангей сактардын колуна түшүп калат, ошондо Зарина дагы анын жанын сактамак болуп, Мермерден суранганында, тигил аялын кызганып, макул болбойт. Жакшылыкка жакшылык менен жооп берип көнүп калган сак канышасы Мермердин өзүн өлтүртөт да, жеңилген душманын эркиндикке коё берет. Ошондон кийин мидиялыктар сактар менен ынтымакка келет. Астибар Заринага элчилерин жиберет, Стриангей суранып отуруп, элчилерге кошулуп алат. Сактардын борбору Рахшанакка (к. *Рахшанак*) жакындаганда, Зарина аларды алдынан тосуп чыгып, өз арабасынан Стриангейдин арабасына өтөт. Алар борборго келгенде, элчилерге чоң сый көрсөтүлөт. Ашык болуп калган Стриангей түнү менен уктай албай, эртеси барып Заринага өз сүйүүсү тууралуу айтканда, каныша ага эрдикти жалаң эле майданда көрсөтпөй, өз сезимин ооздуктоодо да көрсөтүүсүн кеңеш кылат. Зарина түшүнчү, эгер ал макулдугун берсе эле, кызганган Рата атасы экөө аларга каршы аскерди жөнөтмөк, ошондуктан ал элин таламайга салбайын деген. Таарынган Стриангей чатырына кайтып, Заринага кат жазат да, өзүнө канжар алып келүүнү буйрук кылат...

Мындан нары эмне болгонун эч ким билбейт, себеби кол жазма ушул жерден үзүлүп калган.

ЗИЛАЛИЕВ ТЕКШЕРБЕК 1949-жылдын 29-октябрында Токтогул районунун Көдүл айылында туулган. 1966-жылы Кара-Көл шаарындагы “Нарынгидроэнергокурулуш” башкармасында жыгач уста болуп эмгек жолун баштаган. 1973-жылы Фрунзедеги курулуш техникумун бүтүргөн. 1983-жылы Фрунзе политехникалык институтунун өнөр-жай жана граждандык курулуш факультетин

аяктаган. 1967-90-жылдары Токтогул, Күрп-Сай, Шамалды-Сай, Камбар-Ата ГЭСтеринде жумушчу, мастер, прораб, улук прораб болуп эмгектенген. 1990-2002-жылдары Кара-Көл курулуш башкармасында башкы инженер. 2002-жылдан бүгүнкү күнгө чейин ошол эле ишкананын чет элдиктер менен куруучулардын ортосундагы башкы координатору болуп иштейт.

Зилалиев Т. Кыргыз Республикасынын эмгек сиңирген куруучусу. Бир нече медалдар жана башка сыйлыктардын ээси.

ЗООВЕТЕРИНАРДЫК СТАНЦИЯ Токтогул райо-

нунда алгач зооветеринардык бөлүм катары 1940-жылы уюшулган. Анын негизги максаты – мамлекеттик жана кооперациялык мал чарбачылыгында, бордоп семиртүү базаларында, аңчылык жана башка чарбаларда дарылоо жана профилактика, ветеринария-санитариялык жана малга оору жузбоо иш-чараларын уюштуруу жана ишке ашыруу, ошондой эле жарандардын менчик малын дагы ветеринардык жак-

тан тейлөө болчу. Токтогул райондук зооветеринариянын алгачкы жетекчилери болуп Величко В.В., Садиев А., Жанталиев К., Хабиев Ф., Мадылбаев Б. жана башкалар эмгектенген.

И

ИГАМБЕРДИЕВ ЗЫФАР 1908-жылы Токтогул районунун Сары-Камыш айылында туулган. 1919-жылы Верный (азыркы Алматы) шаарында интернатта окуган. 1924-жылы Ташкендеги медициналык техникумга окууга өткөн. 1929-жылы Москвадагы мамлекеттик университетинин медициналык факультетинин студенти. 1933-34-жылдары Кызыл-Кыя райондук оорукананын башкы дарыгери. 1937-жылы Москвага аспирантурага кетет, бирок өкмөттүн чакыртуусу менен кайтып келип, Өзгөн райондук оорукананын башкы дарыгери болуп иштейт. 1939-жылы Ленинграддагы хирургдардын билимин жогорулатуу курсунан окуган соң, 1940-жылы Фрунзе клиникалык ооруканасынын башкы дарыгери болуп дайындалат. 1945-жылы Кыргыз ССР саламаттыкты сактоо министринин биринчи орун басары. 1948-жылы Кыргыз ССР саламаттыкты сактоо министри. 1955-жылы докторлук диссертациясын жактап, Кыргыз мамлекеттик медициналык институтунун илим боюнча проректору болуп иштейт. 1961-жылдан баштап 1-госпиталдык хирургиянын кафедра башчысы.

Игамбердиев З. Кыргыз ССРине эмгек сиңирген дарыгер. Кыргыз ССР Жогорку Советинин депутаты. Көптөгөн орден-медалдардын ээси.

ИГАМБЕРДИЕВ САМЫЙБЕК Абазович 1923-жылдын 1-ноябрында Токтогул районунун Сары-Камыш айылында туулган. 1942-45-жылдары Советтик Аскердин ката-

рында Улуу Ата-Мекендик согушка катышкан. 1952-жылы Москвадагы геологиялык чалгындоо институтун бүткөн. Ошол эле жылы Кыргыз ССРинин геологиялык ишканаларынын бирине улук геолог болуп жиберилген. 1955-жылы Камень экспедициясына геологиялык партиянын начальниги болуп дайындалган. 1959-жылдан Кыргыз ССР геологиялык башкармасынын башкы инженери, 1975-жылдан начальниги болуп иштеген. Кыргызстандагы сыматтын ири кендеринин бирин, калай кендерин ачууга жана чалгындоого жетекчилик кылган.

Игамбердиев С.А. Кыргыз ССР геология кызматына эмгек сиңирген кызматкер. Кыргыз ССР мамлекеттик (1972) жана СССР мамлекеттик (1976) сыйлыктарынын лауреаты. Кыргыз ССР Жогорку Советинин 9-шайланышынын депутаты. Эки Эмгек Кызыл Туу ордени жана медалдар менен сыйланган.

ИМЕТАЛЫ УУЛУ САКЕН – Совет өкмөтүнө каршы күрөшкөн атактуу мергенчи. Кетмен-Төбө өрөөнүнүн Бала-Чычкан айылында туулган. Алгач Иметалы уулу Сакен Совет өкмөтүн кабыл алып, атургай ошол кездеги ДОСААФта иштеген. Кийин Кудаяр-корбашы менен 30дан ашуун киши советтерге каршы күрөшүп кеткен. Сакендин аты элге кеңири таанымал болуп калганынын себеби, ал 1938-жылы советтик комиссар Любимый Дмитрийди атып салган.

ИСАКОВ ЖАКЫП 1950-жылы 16-майда Таш-Көмүр шаарында туулган. 1967-жылы Кара-Көл орто мектебин бүтүргөн. 1968-70-жылдары Советтик Аскердин катарында кызмат өтөгөн. 1975-жылы Ош мамлекеттик музыкалык окуу жайына кирген. 1975-77-жылдары «Кара-Шоро» эстрадалык ансамблин жетектеген. 1978-79-жылдары Кыргыз мамлекеттик филармониясында иштеген. 1980-81-жылдары Кара-Көл

шаарында «Эл нуру» эстрадалык ансамблин түзгөн. 1981-жылы Токтогул районунун «Миң кыял» элдик театрында көркөм жетекчи болуп эмгектенген. «Унут мени», «Он сегиз жаш», «Жаш чагым», «Чоң энем» жана башка ушул сыяктуу жалпы элге таанымал ырлардын ээси. Кыргыз журтуна белгилүү Алыкулов Ж., Батырканов М., Кадырбаев Э., Сатылганова Г. жана башка ырчы-куудулдарды тарбиялап-өстүргөн.

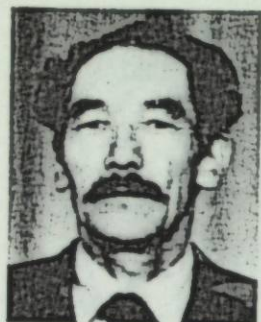
Исаков Ж. Бүткүл дүйнөлүк жаштар универсиадасынын коло медалын, Москвадагы Бүткүл союздук эл чарба жетишкендиктеринин көргөзмөсүндө коло медалын жеңүүчү.

ИСРАИЛОВ АБДЫЛДА Нургазиевич 1961-жылы Токтогул шаарчасында туулган. 1978-жылы Токтогул атындагы орто мектепти бүткөн соң Токтогул ГЭСинин электротехникалык лабораториясында электромонтёрдун шакирти болуп иштеп үйрөнөт. 1984-жылы Фрунзе политехникалык институтун бүтүрүп, 1985-жылдан баштап өзүнүн эле лабораториясында инженер болуп эмгектенет. 1987-89-жылдары ага «Мыкты адис» жана «Мыкты инженердик-техникалык кызматкер» деген наамдар ыйгарылган. 1991-93-жылдары релелик коргоо жана автоматика өндүрүштүк кызматынын башчысы, 1994-жылга чейин алгачкы электротехникалык шаймандарды пайдалануу боюнча башкы инженердин орун басары, 1996-жылга чейин Токтогул ГЭСтер каскадынын башкы инженери, ал эми ошол эле жылдын 1-ноябрынан анын жетекчиси болуп иштейт. 2002-жылдан «Электр станциялары» ААКынын башкы мүдүрүнүн орун басары.

Исраилов А.Н. Орусиянын бирдик энергетикалык тармагынын эмгек сиңирген кызматкери, Кыргыз Республикасынын өндүрүшүнө эмгек сиңирген кызматкери.

ИСРАИЛОВ НУРГАЗЫ 1930-жылы Токтогул районунун Кара-Суу кыштагында туулган. Ал эмгек жолун 15 жашында 1945-жылы Токтогул райондук типографиясында тамга терүүчүнүн жардамчы-окуучусу болуп иштөөдөн баштаган. 1950-жылдан райондук «Ленин осуяты» (азыркы «Шамшыкал») гезитинин улук тамга терүүчүсү болуп эмгектенет. 1957-жылдан гезит менен типография бириктирилгенине байланыштуу цех башкаруучу жана корректор кызматтарын чогуу алып барат. 1961-63-жылдары гезиттин уюштуруу бөлүмүнүн башчысы болуп иштейт. 1963-жылдан Токтогул райондук «Союзпечать» агентчилигинин начальниги кызматына дайындалат. 1966-жылы Кыргыз мамлекеттик университетинин тарых факультетине тапшырып, аны 1972-жылы бүтүргөн. 1969-жылдан Токтогул шаарча кеңешинин аткаруу комитетинин төрагасы кызматына шайланган. 1980-жылдан Токтогул райондук базар комитетинин төрагасы болуп эмгектенген. 1998-жылдын 9-майында дүйнөдөн кайткан.

Исраилов Нургазы бир нече мамлекеттик орден-медалдар жана сыйлыктардын ээси.

ИТАГАР – Токтогул районундагы суу, Чычкан суусунун оң куймасы. Талас Ала-Тоосунун түштүк-чыгыш капталынан (3600 м бийиктен) Узун-Төр деген наам менен башталып, Кичи Музтөр менен кошулуп, Итагарды түзөт. Узундугу 28,5 чакырым, алабынын аянты 201 чарчы чакырым. Мөңгү, кар жана булактардан куралат. Орто жылдык чыгымы секундуна 3,50 кубометр. Эң көбү май-июнь, эң азы декабрь-январь айларында байкалат. Ири куймалары: Туяк-Төр, Кичи Музтөр, Сулуу-Төр (оң); Туяк-Төр, Чырганак, Жер-Үй (сол). Суу жээгинде тугай токою өсөт.

ИТАГАР ТООСУ - Талас Ала-Тоосунун түштүк тармагы. Итагар, Арым, Чоң-Чычкан сууларынын (Нарындын оң куймалары) аралыгында батыштан түштүк-чыгышка 28-30 чакырымга созулат. Туурасы 7-9 чакырым. Орто бийиктиги 3400-3600 м, эң бийик жери 4086 м. Кыры аска-зоокалуу жана мөңгүлүү, түштүк-чыгышты карай жапыздайт. Капталдары тик (40-50 градус), тар капчыгайлуу, кокту-колотттуу. Негизинен төмөнкү палеозойдун порфириттүү гранит, гранит-диорит, интрузия жана шалбаа-бадалдуу токой (2800-2900) мге чейин), субальп жана альп шалбалуу талаа, сейрек бетегелүү талаа (3300-3400 м бийиктикке чейин), андан жогору кар-мөңгүлүү ландшафт алкактары мүнөздүү жайыт.

ИЧКИ ТЯН-ШАН – Тянь-Шандагы табигый аймак. Түндүгүнөн Күңгөй жана Кыргыз Ала-Тоолору, түштүгүнөн Какшаал, чыгышынан Ак-Шыйрак, түштүк-батышынан Фергана кырка тоолору менен чектешет. Аянты 69,7 миң чарчы чакырым. Деңиз деңгээлинен орточо бийиктиги 3100 м, эң жапыз жери 801 м (Кетмен-Төбө өрөөнүндө). Кырка тоолордун айрым жерлеринин бийиктиги 6000 мге жетет. Кырка тоолору негизинен палеозой (аки таш теги, каттама), тоо аралык ойдуңдары жана өрөөндөрү мезозой жана кайназой (аралашма, чопо, кумдак) замандарында пайда болгон тоо тектерден турат.

Ички Тянь-Шандын климаты континенттик жана кургак. Жайы ысык (июлдун орточо температурасы Цельсийдин 18 градусуна барабар), кышы катаал (январдыкы – Цельсийдин 20 градусу).

Ички Тян-Шандын шарттары жана өзгөчөлүктөрү ландшафттын бийик алкактуулук боюнча таралышы менен мүнөздөлөт.

К

КАБЫЛБЕКОВ ТОКТОБЕК 1952-жылы Токтогул районунун Акчий айылында туулган. 1959-69-жылдары Токтогул районунун 1-май орто мектебинде окуган. 1969-70-жылдары Токтогул РЭСинин электромонтёру болуп иштеген. 1970-жылы Фрунзедеги электриктердин курсун бүтүргөн. 1975-жылдан Токтогул РЭСинин мастери, 1977-жылдан начальниктин орун басары. 1979-98-жылдары Токтогул РЭСинин начальниги. 1998-2001-жылдары Мамлекеттик энергоагентчилигинин текшерүүчүсү. 2001-жылдан Токтогул подстанциялар бөлүмүнүн начальниги. Бүгүнкү күндө Кыргызэнерго акционердик коомунда иштейт.

Кабылбеков Т. Кыргыз Республикасынын эмгек сиңирген энергетиги. Көптөгөн өкмөттүк сыйлыктардын жана медалдардын ээси.

КАДЫРБАЕВ СҮЙӨРКУЛ 1903 -жылы Үч-Терек районунун Алмамат айылында туулган. Алгачкылардан болуп колхозго мүчө катары кирген. Колхоздорду уюштуруу иштерине активдүү катышкан. 1930-жылдан өмүрүнүн акырына чейин чабан болуп иштеген. 100 тубар койдон 120-130дан төл алган. 1963-жылы дүйнөдөн кайткан.

Кадырбаев С. 1951-жылкы Кыргыз ССРинин Жогорку Советинин депутаты. Ленин, Эмгек Кызыл Туу ордендеринин ээси.

КАЙРАК КӨРҮСТӨНҮ – биздин заманга чейин 6-4-кылымдардагы сак урууларынан калган мүрзөлөр. Кетмен-Төбө өрөөнүндөгү Токтогул шаарчасынын жанында 1970-жылы 25 дөбө изилденип, алардан карапа, коло күзгүнүн сыныгы, алтын короз жана башкалар табылган.

КАЙЫНДЫ - Токтогул районундагы суу, Нарындын сол куймасы. Көк-Ийрим тоосунун түндүк-батыш капталындагы чакан тоо көлүнөн башталат. Узундугу 37 чакырым, алабынын аянты 195 чарчы чакырым. Кууш капчыгай аркылуу агып, нугунда босогодор көп кездешет. Өрөөнү кооз, аны токойлуу шалбаалар ээлейт. Кайындынын 6 куймасы бар.

КАКЕЕВ ТАЖИ 1941-жылы 20-майда Токтогул районунун Ничке-Сай айылында туулган. 1948-58-жылдары Горький атындагы орто мектептен окуп, 1963-жылы Ош мамлекеттик педагогикалык институтуна кирген. 1969-жылы Кыргыз мамлекеттик университетинин тарых факультетин бүтүргөн. 1963-жылдан баштап Токтогул районунун мектептеринде мугалим, окуу бөлүмүнүн башчысы, Ничке-Сай, Тельман орто мектептеринде мүдүр болуп эмгектенген. Азыркы учурда Жалал-Абад мамлекеттик университетинин Токтогулдагы филиалында тарых боюнча окутуучусу болуп иштейт.

Какеев Т. Кыргыз Республикасынын эмгек сиңирген мугалими.

КАЛЕНДАРОВ СЕЙИТКАДЫР 1911-жылы Токтогул районундагы Орто-Арык айылында туулган. 1928-30-жылдары Ташкенде жумушчулар факультетинде окуп, 1937-жылы Кыргыз Республикасынын юстиция эл комиссариатынын алдындагы алты айлык окууну бүтүргөн, ал эми 1943-жылы республикадагы эки жылдык юридикалык мектепти аяк-

тайт. 1936-47-жылдары Жалал-Абад облусунда сот, облустук юстицияда текшерүүчү, сот органдары боюнча бөлүмдүн начальнигинин орун басары, Нарын облустук сотунун төрагасы, Кыргыз Республикасынын юстиция министринин орун басары болуп иштейт. 1947-жылы ал Кыргыз Республикасынын Жогорку Сотунун төрагалыгына шайланат. 1951-жылы теги бай-манап болгондугун жашырган деген күнөө коюлуп, партиядан чыгарылып, кызматынан алынган.

КАЛЧА УУЛУ РАЙЫМБЕК 1833-жылы Кетмен-Төбө өрөөнүнүн Сары-Камыш айылында туулган. 1850-жылдары Россия Орто Азияга колониялык өкүм жүргүзө баштаганда, адегенде Райымбек Ак-Талаалык Осмон даткага жигит болуп турган. Осмон датка менен Кашкарга чейин качып барып, бирок кайра аны менен качып Кеминге келген да, Шабдан баатырдын өзүнөн мөөр басылган күбөнаама алып, Сары-Камышка ыстарчын (старшина) болуп дайындалган. Андан көп өтпөй Сары-Камыштын болуштугуна шайланган.

Райымбектин эң чоң иши - Сары-Камышка маданият алып келгендиги. Мечит, мончо курдурган. Алма, өрүктөрдүн түрлөрүн отургузган. Балдарды окуткан. Сары-Камыш мурда эч бир аймакка белгисиз болсо, Райымбектин тушунда ал жалпы кыргыз журтуна белгилүү аймакка айланган. Райымбек Калча уулу 1910-жылы дүйнөдөн кайткан.

КАМБАР-АТА - Токтогул районундагы суу. Нарындын сол куймасы. Узундугу 34 чакырым, алабынын аянты 367 чарчы чакырым. Такталык жана Көк-Ийрим тоолорунун туташкан жеринен башталып, Нарынга сол жактан куят. Жогорку агымында Коңур-Өгүз, Туюк-Төр аталат. Башталышында ортоңку агымында жайык өрөөн, төмөн жагында Орток жана Чабак тоолорунун аралыгындагы кууш капчыгай аркылуу агат. Агымынын ылдамдыгы секундуна 2-3 метр. Жылдык ортоңчо чыгымы секундуна 1, 20 кубометр. Эң чоң чыгымы июлда, эң азы февралда байкалат. Сентябрьда тарты-

лып, апрелде кире баштайт. Негизинен кар жана булак сууларынан куралат. Ири куймалары: Келте - 18 чакырым (сол), Ничке-Сай - 24 чакырым (оң). Сугатка пайдаланылат. Жээгинде Ничке-Сай, Коңур-Өгүз кыштактары жайгашкан.

КАМБАРОВ КАДЫРБЕК 1933-жылы Токтогул районунун Сары-Сөгөт айылында туулган. 1950-жылы Фрунзе шаарындагы №5 орто мектебин бүтүрүп, Москва шаарындагы электротехникалык байланыш институтуна кирген. 1956-59-жылдары Кыргыз Республикасынын Байланыш министрлигине караштуу мекемелерде иштеген. 1959-жылдан Кыргыз Министрлер Советинин алдындагы Радиоберүүлөр жана телекөрсөтүүлөр боюнча комитетине башкы инженер болуп дайындалган. 1969-жылдан Республикалык радиоберүү жана үндү жазып алуу борборунда (же башкача айтканда, Радио Үйүндө) эмгектенген. Камбаров Кадырбектин Токтогул районуна телеберүүчү станциясын куруудагы эмгеги зор, андан тышкары ал пенсияга чыккандан кийин дагы өз демилгеси менен туулган айылы Сары-Сөгөткө узундугу 10 чакырым суу түтүктөрүн жана 8 чакырым аралыкка чоң арык жеткирткен.

Камбаров К. «Ардак Белгиси» ордени жана бир топ өкмөттүк сыйлыктардын ээси.

КАМЫШ-БАШЫ - Токтогул районундагы Кызыл-Өзгөрүш айыл өкмөтүнө караштуу кыштак. Токтогул шаарчасынан 80 чакырым түштүк чыгыш тарапта. Калкы 1513 (1999). Сегиз жылдык мектеп бар.

КАНАТОВ АСАНКУЛ 1939-жылдын 12-декабрында Токтогул районунун Борду-Кыя кыштагында туулган. 1946-53-жылдары Борду-Кыя толук эмес орто, 1953-56-жылдары М.Горький атындагы орто мектептеринде окуган. 1956-61-жылдары Фрунзедеги Кыргыз айыл чарба институтунун зоотех-

ника факультетинде окуган. 1961-64-жылдары Токтогул районунун Үч-Терек совхозунда зоотехник болуп иштеген. 1964-70-жылдары Ала-Бука районунун Бирлик совхозу жана 1-май колхозунда эмгектенген. 1970-73-жылдары Токтогул районунун Үч-Терек жана Кетмен-Төбө совхоздорунун башкы зоотехниги. 1973-75-жылдары Ош облустук айыл чарба продукциясын даярдоо жана сапаты боюнча башкы инженери жана анын орунбасары болуп иштеген. 1975-79-жылдары Лейлек районунун Өзгөрүш совхозунда мүдүр, 1979-82-жылдары айыл чарба башкармасынын башчысы, 1982-86-жылдары райондун партия комитетинин 2-катчысы болуп эмгектенген. 1986-91-жылдары Ош облустук агроөнөржай комплексинин төрагасынын биринчи орун басары, 1991-жылдан Жалал-Абад облусунун агроөнөржай комплексинин башчысы. 1991-92-жылдары Токтогул райкеңешинин төрагасы жана акими болуп дайындалган. 1993-95-жылдары Жалал-Абад облусунун мамлекеттик мүлк фондунун райондук өкүлү жана мамлекеттик малды асылдандыруу мекемесинин мүдүрү. 1996-98-жылдары Ош облустук зооветлабораториясынын мүдүрүнүн орун басары. 1998-жылы кой чарбасын өнүктүрүү долбоорунда, 1999-жылдан ушул мезгилге чейин Ош облустук айылдык кеңеш кызматында иштейт.

Бир топ мамлекеттик жана өкмөттүк сыйлыктардын, медалдардын ээси.

КАН-АЧУУ – Ортоңку Тянь-Шанда болжолу менен ордовик мезгилинин аягы – силурдун башталышында пайда болгон тоо тектери. Көк-Ийрим тоосундагы Чоң жана Кичине Кан-Ачуу өрөөндөрүнө бөлүнөт.

КАПКА-ТАШ КӨЛҮ Фергана тоо тизмегинин түндүк-батыш тармактары - Кеңкол менен Такталыктын аралыгын-

да жайгашкан. Токтогул районунун аймагында. Аянты 0, 96 чарчы чакырым, суунун көлөмү 2, 6 млн. *кубометр*. Эң терең жери 50 м. Капка-Таш өрөөнүндө деңиз деңгээлинен 2305 м бийиктикте жатат. Көлгө 7 өзөн куюп, андан агып чыккан суу Кара-Суу көлүнө куят. Капка-Таш көлү бөгөт көлдөрдүн түрүнө кирет.

КАРАЕВ АКИМБЕК 1933-жылдын 8-ноябрында Токтогул районунун Торкен айылында туулган. 1947-жылы Торкен мектебинде жети классты бүтүргөн. 1947-жылы Ата-Мекендик согуш мезгилиндеги эмгек каармандыгы үчүн медалы менен сыйланган. 1950-жылы Сталин атындагы орто мектепти бүтүрүп, Кыргыз мамлекеттик университетинин физика-математика факультетине кирген. Аны бүтүргөн соң 1954-жылы окуу бөлүмүнүн башчысы болуп иштеген. 1958-61-жылдары Жалал-Абад облустук комсомолунун үгүт жана насаат бөлүмүнүн башчысы, Сузак райондук комсомолунун 1-катчысы болуп дайындалган. 1962-жылга чейин партиянын Жалал-Абад шаардык комитетинин нускоочусу, 1967-жылга чейин Сүлүктү шаарынын прокурору, 1969-жылга чейин партиянын Ош облустук комитетинин нускоочусу болуп иштеген. Акыркы мезгилде Караев А. юридикалык жана ички иштер мекемелеринде кызмат өтөп келген. Бүгүнкү күнү Токтогул ГЭСтер каскадында юрист-кеңешчи болуп эмгектенет.

Караев А. Кара-Көл шаарынын элдик аксакалы, көптөгөн аскердик жана өкмөттүк сыйлыктардын ээси. Кара-Көлдүн шаардык курултайынын төрагасы.

КАРА-ЖЫГАЧ – Токтогул районундагы Торкен айыл өкмөтүнө караштуу кыштак. Токтогул шаарчасынан 30 чакырым түштүк-чыгыш тарапта. Калкы 2350 (1999). Орто мектеп, китепкана, медпункт бар.

КАРА-КАШ КӨРҮСТӨНҮ – биздин заманга чейин 6-5-кылымдардагы сак урууларынан калган мүрзөлөр. Токтогул шаарчасынын түндүк-батыш тарабында. Ондон ашуун дөбө-мүрзөдөн турат. Мүрзөлөрдү казганда чопо идиштер, кийимге кадалуучу алтын каңылтырлар жана башкалар табылган. Мүрзөлөрдүн бийиктиги 4-6 м, айланасы 35-45 мге жеткен. Айрымдарынын үстүндөгү дөбө үчүн 2000 *кубометр* топурак, 1000 *кубометр* таш, 6-7 *кубометр* арча жумшалган.

КАРА-КӨЛ – Кетмен-Төбө өрөөнүндөгү шаар (1977-жылдан). Бишкек-Ош жолунун боюнда Токтогул ГЭСин куруучулардын шаарчасы катары 1962-жылы курулган. Калкы 23 миң киши (1999). «Кыргызгидроэнергокурулуш», «Кыргызгидроатайынкурулуш», «Достук» заводу иштейт. Жалал-Абад мамлекеттик университетинин филиалы, энергокурулуш окуу жайы, 5 китепкана, 5 орто жана балдардын музыкалык, спорттук мектептери, оорукана бар. Кара-Көлгө жакын Токтогул ГЭСи жайгашкан.

КАРА-КӨЛ КЕНЧИ - 11-кылымга таандык казына. Колдон жасалган эки кесе, кумган жана эки тулгадан турат. Кара-Көл шаарындагы «Комсомол» көлүнүн ордун тегиздөө учурунда байыркы шаардын урандыларынан табылган. Кеселерге кооз оймо-чиймелер түшүрүлүп, кумганга араб тамгасы менен «Ахмад жасаган» деп жазылган.

КАРА-КУЛЖА - Токтогул районундагы суу, Узун-Акматтын оң куймасы. Узундугу 60 чакырым. Чаткал кырка тоосу менен Талас Ала-Тоосунун тутумдашкан жериндеги мөңгүдөн башталып, Узун-Акмат (түндүктө) жана Ат-Ойнок (түштүктө) тоолорунун аралыгында батыштан чыгышка карай агып, Узун-Акматка куят. Өрөөнүндө карагай, бадалдар, суу бойлой кайың, тал, четин, арча өсөт. Кара-Кулжага 80ден ашуун өзөн куят, алардын ирилери - Ат-

Ойнок, Жаман-Суу (оң), Өкүм, Ыргайлы, Көл (сол). Апрельде кирип, октябрда тартыла баштайт.

КАРА-СУУ – Токтогул районундагы Жаңы-Жол айыл өкмөтүнө караштуу кыштак. Токтогул шаарчасынан 3 чакырым түштүк-батыш тарапта. Калкы 1204 (1999). Мектеп, китепкана, медпункт бар.

КАРА-СУУ - Токтогул районундагы суу, Нарындын сол куймасы. Узундугу 89 чакырым, алабынын аянты 1080 чарчы чакырым. Фергана тоо тизмегинин түндүк капталындагы Капка-Таш жана Кара-Суу көлдөрүнөн башталат. Жогорку агымы Капка-Таш аталып, өрөөнү кууштап, тоодон чыга бериште кеңеет да, Нарынга сол жактан куят. Суунун ылдамдыгы секундуна 2-3 метр. Негизинен кар, мөңгү жана булактардан куралат. Жылдык орточо чыгымы секундуна 10, 4 *кубометр*. Көп чыгымы июнда, азы мартта байкалат. Май айында кире баштап, ноябрда тартылат. Ири куймалары: Кайыңды-Суу (32 чакырым), Жаңгакты (15 чакырым), Шалдырак (13 чакырым) жана Кара-Багыш (12 чакырым). Сугатка пайдаланылат. Боюнда Кара-Көл шаары жайгашкан.

КАРА-СУУ КӨЛҮ Фергана тоо тизмегинин түндүк-батыш тармактары - Кеңкол менен Такталык тоолорунун аралыгында, деңиз деңгээлинен 1998 м бийиктикте жайгашкан. Кара-Суунун (Нарын дарыясынын сол куймасы) башында, Токтогул районунун аймагында. Аянты 4, 2 чарчы чакырым, көлөмү 223, 5 млн. *кубометр*. Эң терең жери 153 м. Көлгө 10 өзөн куят (эң чоңу жогору жагындагы Капка-Таш көлүнөн агып чыгат). Көл бөгөтү байыркы тектоникалык жараканын жылышуусунан кийинки ири көчкүдөн пайда болгон. Андан башталган суу бөгөттүн 280-300 м төмөн жагынан сарыгып агып чыккандыктан көлдүн деңгээли 20-25 мге чейин өзгөрүп турат.

КАРАТАЛ БОЛУШ (к. *Төрөгелди уулу Каратал*).

КАРА-ТЕКТИР – Токтогул районундагы Жаңы-Жол айыл өкмөтүнө караштуу кыштак. Токтогул шаарчасынан 7 чакырым чыгыш тарапта. Калкы 2694 (1999). Орто мектеп, китепкана бар.

КАРА-ТЕКТИР КӨРҮСТӨНҮ – биздин замандын 1-6-кылымдарындагы уйсун урууларынан калган дөбө мүрзөлөр. Кетмен-Төбөдөгү Көдүл суусунун жанында 350дөн ашык мүрзөдөн турат. Казанактуу 80 мүрзө изилденген. Алардан карапа, жыгач идиштер, койдун жамбаш жана куймулчак сөөктөрү, бычак, жаа, темир учтуу жебелер, темир тогоо, акак таш чөгөрүлгөн алтын сөйкө табылган.

КАРАХАНИЙЛЕР МАМЛЕКЕТИ - 10-кылымдын 2-жарымынан 13-кылымдын башына чейин азыркы Орто Азия, асыресе Кыргызстанды бийлеп келген алгачкы феодалдык мамлекет. Караханийлер мамлекетинин пайда болушу жана анын тарыхында Борбордук Тянь-Шандагы көчмөн чигил, ягма, карлук жана түргөш уруулары чоң мааниге ээ болгон. Караханийлер мамлекетин башкаруучулардын башкы наамдары - *арслан-хан* жана *бугра-хан*. Караханийлердин башчысы Сатук Бугра-хан Абд-ал-Керим биринчи болуп ислам динин кабыл алып, казатка чакыруу менен 10-кылымдын 2-жарымында Борбордук Тянь-Шандын түштүк-чыгыш бөлүгүн бириктирген. 1069-70-жылдары Караханийлер мамлекети бири бирине көз карандысыз *Батыш* (борбору - Өзгөн) жана *Чыгыш* (борбору - Баласагун) *кагандыктарына* бөлүнгөн. Орто кылымдарда Кетмен-Төбө өрөөнү дагы Караханийлер мамлекетинин курамында болгон.

КАСЫМБЕКОВ ТӨЛӨГӨН - кыргыз жазуучусу. 1931-жылы Аксы аймагында Ак-Жол кыштагында туулган. Кыргыз мамлекеттик университетинин филология факультетин

1957-жылы бүтүргөн. «Сынган кылыч», «Келкел» аттуу тарыхый романдарды жазган. «Келкел» романында Токтогул-ырчынын өмүрү баяндалган.

КЕРЕК-ЖАРАК КООМУ Кетмен-Төбөдө 1933-жылы

түзүлгөн. Алгач ал Акчий, Кара-Суу, Узун-Акмат, Торкен, Жазы-Кечүү, Коңур-Өгүз кооперативдерин бириктирип турган. Алардын бардык соода жүгүртүүсү 305349 сомду түзгөн. Ошол кезде Коңур-Өгүз кооперативинде 3 дүкөн, Акчий, Кара-Суу, Жазы-Кечүү кооперативдеринде 4төн дүкөн иштеп турган.

Токтогул керек-жарак коомунун алгачкы жетекчилери болуп 1930-жылдан Сүйөркулов Абды, кийин Мырзакулов Мейман, 1935-36-жылдары Малгараев Эсенгул, 1937-38-жылдары Токтахунов Махаб, Ботбаев Махмуд жана башкалар иштеген.

Райондо 1983-жылы Токтогул райондук керек-жарак коомдор уюму түзүлүп, 1992-жылдын сентябрь айына чейин иштеген. Ага Токтогул керек-жарак коому, Үч-Терек, Тор-

кен жумушчулар кооперациялары, Токтогул даярдоо контору, Токтогул нан заводу, чарба эсебиндеги коомдук тамактануу жана автоунаа ишканалары, Токтогул соода базасы баш ийген. 1980-88-жылдарда жалпысынан алганда 168 дүкөн, 22 ашкана-буфеттер райондун калкын тейлеп турган. Керек-жарак коомдор уюму боюнча соода жүгүртүү 32 млн. 10 миң сомго жеткен. Азыркы учурда Токтогул керек-жарак коомунда 145 орундуу базар, 15 орундуу мейманкана жана 50 орундуу кафе элге кызмат көрсөтүп жатат. Жетекчиси Байсопуев Абыл башында туруп, орун басары Сармашаев Жумабай, башкы эсепчиси Жумабаев Чыныбай, базар башчысы Байтиков Байдөөлөт, текшерүүчүсү Раманкулов Бүргөнбай жана башкалар эмгектенишет.

КЕРИМБАЕВ АСАНКАЛЫЙ 1950-жылдын 7-февралында Жаңы-Жол районунун Ранжит айылында туулган. 1967-69-жылдары Токтогул районунун элдик театрында музыкант, актер жана солист болуп эмгек жолун баштаган. 1969-жылы Кыргыз мамлекеттик өнөр институтуна окууга кирген. 1973-84-жылдары Токтогул элдик театрында, Кыргыз мамлекеттик академиялык драма театрында, Кыргыз мамлекеттик телерадио комитетинде эмгектенген.

Керимбаев А. чыгармачылыгын 70-жылдарда баштаган. Эң алгачкы чыгарган обону «Кайдасың?» (1973, сөзү К.Алмазбековдуку). Андан кийин 50дөн ашуун обондорду жараткан, алардын ичинде элге кеңири таанымал «Мунарым» (сөзү А.Токомбаевдики), «Кусалык» (сөзү Ж.Мамытовдуку), «Гүлдөр гүлгө арзуу айтып ачылат» (сөзү А.Өмүркановдуку), «Ак булуттар» (сөзү О.Султановдуку) ж.б.

Керимбаев А. 1999-жылдын 10-декабрында Бишкек шаарында дүйнөдөн кайткан.

Керимбаев А. Кыргыз Республикасынын эл артисти (1996), эмгек сиңирген артисти (1989). Эл чыгармачылыгынын Бүткүл союздук фестивалынын (1976), республикалык көптөгөн кароо-конкурстарынын жеңүүчүсү. Ч.Айтматов атындагы эл аралык сыйлыктын ээси.

КЕРИМБАЙ БОЛУШ (к. Атакан уулу Керимбай)

КЕРИМБАЕВ КАЧКЫНБАЙ 1956-жылы 9-февралда Токтогул районунун Сары-Камыш айылында туулган. 1973-жылы Бирлик орто мектебин бүтүргөн. 1973-75-жылдары Базар-Коргон №12 кесиптик-техникалык окуу жайынан окуган. 1977-1980-жылдары Токтогул райондук керек-жарак коомунда жумушчу болуп иштеген. 1980-1985-жылдарда Токтогул райондук «Учкун» (азыркы «Шамшыкал») гезитинин алдыңкы басма цехинде басуучу болуп иштеген. 1987-1990-жылдарда Кыргыз мамлекеттик университетинде сырттан окуган. 1988-жылы гезиттин партиялык турмуш бөлүмүнө ишке кабыл алынган, 1990-жылы жооптуу катчы болуп дайындалган. Керимбаев К. журналистикада иштөө менен бирге көркөм адабий чыгармачылыкка да ык коюп келген. «Кар кызым менин» аттуу китебин 2002-жылы басмадан чыккан.

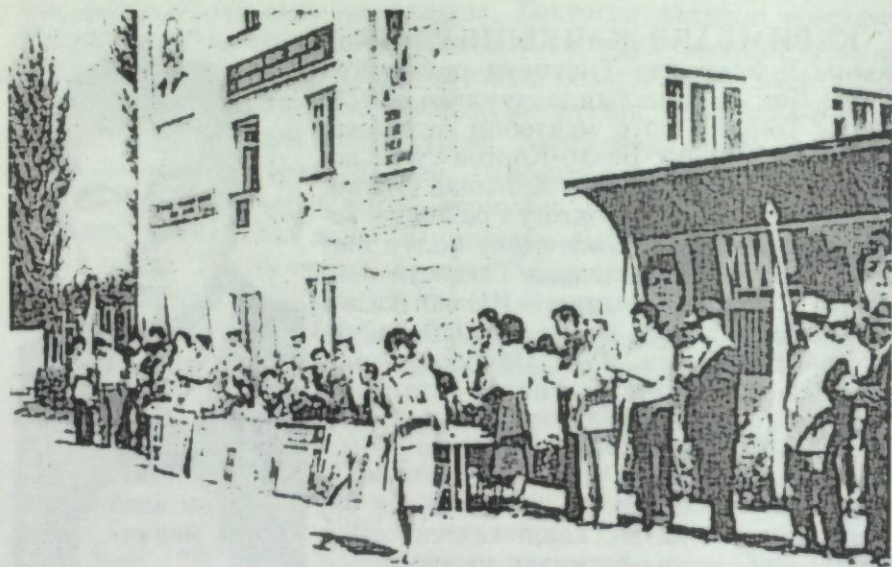

Керимбаев К. Кыргызстан журналисттер жана жазуучулар уюмдарынын мүчөсү.

КЕРИМБАЕВ ШАЙМЕРДЕН 1930-жылы 13-июнда Кетмен-Төбө районунун Сары-Сөгөт кыштагында туулган. 1937-47-жылдары Крупская, Горький атындагы орто мектептеринде окуган. 1953-жылы Нарын шаарындагы Гоголь атындагы мугалимдер институтун бүтүргөн. 1955-жылга чейин Нарын шаарындагы Токтогул атындагы орто мектепте мугалим болуп эмгектенген. 1955-59-жылдары Токтогул районундагы Торкен, Крупская орто мектептеринде мугалим иштеген. 1964-жылы Кыргыз мамлекеттик университетинин журналистика факультетин бүтүргөн. 1964-70-жылдары «Советтик Кыргызстан» гезитинин бөлүм башчысы. 1970-77-жылдары Кыргыз ССР Министрлер Советинде жетекчилик кызматтарда эмгек жолун уланткан. 1977-жылы Кыргыз телерадиоберүүлөрү боюнча мамлекеттик комитетине жергиликтүү телерадиоберүүлөр жана өз кабарчылар тармактарынын башкы редактору болуп дайындалган. Ошол кезде Токтогул районундагы телерадиоберүүнүн өз кабарчылык пунктун ачтырган, анын натыйжасында Кыргыз телевидениесинде Токтогул жана Кара-Көл тууралуу берүүлөр көбөйгөн.

Керимбаев Ш. бир нече өкмөттүк сыйлыктардын ээси.

КЕСИПТИК ЛИЦЕЙ 1968-жылы №19 шаардык кесипчилик-техникалык окуу жайы болуп Токтогул районунун эски борборунда түзүлгөн. Окуу жайдын ачылышына Токтогул ГЭСинин курулушу себеп болгон. Ошондуктан 1968-69-окуу жылында 60 кыш кыноочу жана 27 шыбакчы окуп чыккан. Ошол мезгилде окуу жайдын 40 орундуу жатакана, 2 автоунаа жана ДТ-75 шырдактуу трактору болгон. Алгачкы мүдүрү болуп Жусупбаев Назар, анын орун басары Жусупбеков Жунусалы иштешкен. 1972-73-окуу жылында окуу жайга мүдүр болуп Бердалиев Акмат дайындалган. Ал ушул окуу жайын 1982-жылга чейин жетектеген, ошондуктан анын зор салымын эске алып, азыркы учурда кесиптик лицей ардактуу пенсионер, эмгектин жана согуштун ардагери Акмат Бердалиевдин ысмын алып жүрөт.

Окуу жай өзүнүн 30-жылдык мөөнөтүндө районго он миңге жакын тракторист, айдоочу, кыш кыноочу, elektrik, жыгач уста, шыбакчы-сырдоочу, даярдоочу, тигүүчү, эсепчи, мелиоратор жана башка кесиптер боюнча жумушчу адистерди даярдады. Азыркы мезгилде окуу жайдын материалдык-техникалык базасы бир кыйла өстү. Лицейде теориялык кабинеттер жана устаканалар иштейт. 9 атайын, 10 жалпы билим берүүчү кабинеттер, 12 трактор, 7 автоунаа жана башка айыл чарба машиналары бар.

Азыркы учурда лицей айыл чарба өндүрүшүнүн устаты, тигүүчү оператор, айыл чарба өндүрүшүнүн эсепчиси, тракторист-машинист ж.у.с. 180 окуучуну үйрөтүп-тарбиялоодо. Бул багытта 22 инженер-педагогдор иш алып барууда. Алардын ичинде СССРдин кесиптик билим берүүсүнүн мыктысы, бул тармакта 20 жылдан ашык иштеген устат Акынбаев Кадыр, лицейдин мүдүрү Сулайманов Б., орун басарлары Көчкөнбаев А., Кадыркулов А., башкы эсепчи Бурканов М. эмгектенүүдө.

КЕТМЕН-ТӨБӨ АКЦИОНЕРДИК КООМУ (Автобаза) мурунку Токтогул автобазасынын негизинде 1993-жылы түзүлгөн. Автобаза өзү Токтогул районунда 1954-жылы пахта заводунун автоколоннасынан уюшуп чыккан. Анын биринчи жетекчиси Юцевич А. болгон. Ал кезде автобазанын астында бир нече эле жүк ташуучу унаа бар эле. 1960-жылдары гана биринчи жүргүнчүлөрдү ташуучу унаалар (автобустар) келе баштаган. Ал учурда автобазаны Жамгырканов М. жетектеп турган. 1980-жылдары эң күлпөң кези болуп, автобазада 200 унаа, 300 кызматкер иштеген. Ошол жылдары аймактагы негизги жүк Токтогул автобазасынын унаасы менен ташылчу. Эл ташуучу жаңы багыттар, мисалы, Жалал-Абад, Кара-Көлгө карай ачылган.

Акыркы мезгилдердеги менчиктештирүүнүн натыйжасында Токтогул автобазасынын негизинде уюшулган Кетмен-Төбө акционердик коомунун унаалары кескин кыскарып, бирок ошентсе да өрөөндүн калкын ташуу негизинен ушул ишкана тарабынан жүргүзүлөт. Бүгүнкү күндө АКнын жетекчиси – Бримкулов Руслан

КЕТМЕН-ТӨБӨ БИРИМДИГИ 2001-жылы жумуриятыбыздын чар тарабында жашаган кетментөбөлүктөрдүн башын бириктирүү максатында уюшулган. 2001-жылдын 13-январында Бишкек шаарында 1-курултайы өтүп, анда бул коомдук бирикменин юридикалык документтери, Уставы бекитилген. Андагы негизги багыттар: жаш муундарга келечектүү тарбия берүү, илимий потенциалын өркүндөтүү жана ата-бабалардан муундарга мурас болуп келе жаткан жер, башкача айтканда, суу алдында калган Кетмен-Төбө жерин

нин ордун толуктоо (компенсациялоо) үчүн кабыл алынган Өкмөттүн токтомунун негизинде энергиядан бөлүнгөн акчаны Токтогул районунун элине толук өндүрүп алуу ж. б. маселелер.

Биримдиктин башкармалыгы 15 кишиден турат. Байкоочулук кеңешинде 11 адам бар. Үч киши курамындагы текшерүү комиссиясы түзүлгөн. Биримдиктин мүчөлүгүнө өз арыз менен кайрылуу түрүндө кабыл алынат. Уюмдун алдында өз гезити бар.

КЕТМЕН-ТӨБӨ БИЛИМКАНА-ЛИЦЕЙИ Токтогул

районунун таланттуу, шыктуу, жөндөмдүү окуучуларына ар тараптуу тереңдетилген билим берүү максатында түзүлгөн. Лицейдин имараты 1992-жылдан бери иштетилбей турган, зил-заладан жапа чеккен, жалпы аянты 1072 чарчы м балдар бакчасынан калган. Ал имаратты окуу талабына ылайык оң-

доо, түзөө, кайра куруу иштери үчүн 3 млн. 410 миң 561 сом сарпталган. Керектүү жумшак жана катуу инвентарлар, окутуунун техникалык каражаттары, окуу куралдары жана башка жабдуу иштерине акча-каражат демөөрчүлөр тарабынан берилген. 10 класстык, анын ичинде 23 орундуу эки компьютердик кабинет бар. Андан башка дагы жыйын залы, ашкана, китепкана, мугалимкана бар. Жалпы аянты 9100 чарчы м спорттук стадиондо баскетбол, волейбол, кол тобу, футбол, теннистик корт ж.б. аянтчалары бар.

Лицейде конкурстук жол менен тандалып алынган 12 мугалим иштейт, алардын ичинен 9 мугалим жогорку, 3 мугалим биринчи категориядагылар. Булардын арасында Сатыбалдиев Чапырашты жана Мусабаев Камчыбек Кыргыз Республикасынын агартуусунун мыктылары наамдарына ээ.

КЕТМЕН-ТӨБӨ КЕНИ, к. Шамшыкал тузу

КЕТМЕН-ТӨБӨ ӨРӨӨНҮ Түндүгүнөн Талас жана Суусамыр, батыш жана түштүк-батышынан Узун-Акмат, Ат-Ойнок тоолору, түштүгүнөн Фергана, түштүк-чыгышынан Көк-Ийрим-Тоо кырка тоолору менен чектешет. Аянты 8170 чарчы чакырым. Басымдуу бийиктиги 800-1800 м. Өрөөндүн узундугу 50 чакырым, туурасы 22 чакырым. Кетмен-Төбө өрөөнү жалпысынан батышты карай бир аз жантайыңкы келип, конус шилендилери - пролювий, делювий түздүктөрүнөн жана тектирчелерден турат. Өрөөн майда өзөндөр, сайлар, кокту-колоттор (терендиги 5-10 м) менен тилмеленген. Сугат каналдарынын нуктары көпчүлүк Кетмен-Төбө өрөөнүндө палеоген, неоген жана антропоген мезгилдеринде пайда болгон калыңдыгы 2 чакырымга жеткен чөкмө тектер палеозойдун тоо тектерин жаап жатат. Өрөөн тектоникалык түзүлүшү боюнча кендик багытындагы ассимметриялуу мегосинклиналь. Ал неоген мезгилиндеги бүктөлүүдө Талас-Фергана тектоникалык жараканы бойлой кысымдын күчөшүнөн пайда болгон. Кен байлыктарынын негизгиси - неоген-

дин көл чөкмөлөрүндөгү таш туз катмарлары (*Кетмен-Төбө кени*). Климаты континенттик, июлдун орто температурасы 24 градус, январдыкы - 14 градус. Жылдык жаан-чачыны 376 мм. Ири суулары: Кара-Суу, Чычкан, Узун-Акмат, Торкен. Эң ири көлү - Кара-Суу (аянты 3, 88 чарчы чакырым). Кетмен-Төбө өрөөнүнө эфемер-боз топурактуу, шыбактуу жарым чөл (800-1300 м бийиктикке), топурагы конур түстүү шыбактуу-дан өсүмдүктүү кургак талаа (1300-2000 м); кара конур топурактуу кылкандуу түркүн чөптөр басымдуулук кылган токой шалбаалуу талаа (2000-2800 м), кара топурактуу, альп (3200-3500 м), аска-зоокалуу, кар-мөңгүлүү гляциалдык-нивалдык (3500 мден жогору) ландшафт алкактары мүнөздүү. Өрөөндүн 284 чарчы чакырым аянтын Токтогул суу сактагычы ээлейт. Өрөөндө райондун борбору Токтогул шаарчасы жайгашкан.

КЕЧҮҮ КӨРҮСТӨНҮ - б. з. ч. 6-5-кылымдарга таандык мүрзөлөр. Кетмен-Төбө өрөөнүндөгү Чычкан суусунун оң өйүзүндө. 10 дөбө мүрзөдөн турат. Өлүк чарчы казылган көргө коюлган. Мүрзөлөрдөн карапа идиштер, алтын сөйкөлөр, кийимге тагылуучу алтын каңылтырлар ж. б. табылган.

КИТЕПКАНАЛАР Токтогул районунда 1930-жылдары негизделген. 1979-жылдан баштап ал борборлоштурулган китепкана тармагы болуп эсептелет.

1988-жылдан Токтогул райондук китепкана 32 филиалды бириктирип, окурмандарды тейлөө, 14 орундуу окуу залы, китеп-

каналар үчүн китептерди комплекттөө жана тескөө бирдиктүү фондду пайдалануу, көчмө китепкана, 14 орундуу окуу залы бар балдар бөлүмүн бириктирип турган. Район боюнча 59 кызматкер эмгектенип, 227 миң 210 нуска китеп фонду менен 25 миңдей окурмандарды тейлеген. 1993-жылдан бери 10 филиал, 27 кызматкери кыскарып, азыркы убакта 24 массалык китепкананы өзүнө бириктирип турат. Алар - 1 райондук, 1 балдар, 22 айылдык филиал китепканалары.

Жалпы китепканалар боюнча 195157 нуска китеп фонду бар. Азыркы убакта китепкана тармагы боюнча 32 кызматкер эмгектенет. Алардын арасында көп жылдан бери иштеп келе жаткан Исманова Б., Акмуратова М., Буканова Е.Е., Смадиярова А., Анарбекова А., Дабашова А., Абдраимова Р. ж. б. бар.

КОЖОМБЕРДИЕВ ИСМАН (1928-1988) - кыргыздын белгилүү археологу, тарых илимдеринин кандидаты (1987). Сузак районундагы Үч-Малай кыштагында туулган. 1946-50-жылдары Кыргыз мамлекеттик педагогика институтун бүтүргөн. 1954-88-жылдары Кыргыз Илимдер Академиясынын Тарых институтунун илимий кызматкери, (1973-1986-жылдары Археология секторунун башчысы) болуп иштеген. Кетмен-Төбө өрөөнүнө жасалган археологиялык экспедицияларды жетектеп, коло дооруна жана байыркы көчмөндөргө таандык археологиялык эстеликтерди изилдеген. 60тай илимий эмгеги бар.

КОКОН ХАНДЫГЫ - 18-19-кылымдардагы Орто Азиядагы феодалдык мамлекет. Фергана өрөөнүндө түзүлгөн. Борбору - Кокон шаары. 1710-жылы ченде сулалесин негиздөөчү Шахрук бий Бухара амирдигине баш ийбей, чакан ээликти түзгөн. Анын небереси Ирдана бийдин тушунда Кокон хандыгы Анжиян, Наманган, Маргалаң, Кокон вилайаттарын, анын ичинде Ош жана Алай жерлерин караткан соң, Бухара амиринен биротоло бөлүнүп чыккан. Кокон ханды-

гынын алгачкы мезгилинде кыргыз уруулары, бөтөнчө Кубат-бий башкарган кушчу уруусу менен Кожо-бий башкарган оштук кыргыздар активдүү саясий роль ойногон. Бирок алар Кокон башкаруучуларына улам көз каранды болуп отуруп, акыры Кокон хандыгына биротоло баш ийген.

Кыйла кандуу кармаштардан кийин Кетмен-Төбө, Борбордук Тянь-Шан, Талас, Чүй жана Ысык-Көл өрөөндөрүн басып алып, ал жерлерге өз чептерин курган. Кокон хандыгы 1876-жылы 19-февралда жоюлган.

КОҢУР-ӨГҮЗ – Токтогул районундагы Кызыл-Өзгөрүш айыл өкмөтүнө караштуу кыштак. Токтогул шаарчасынан 80 чакырым түштүк-чыгыш тарапта. Калкы 262 (1999).

КОРГОН КЕНИ – Токтогул районундагы көп металлдуу кен табылган жер. Талас Ала-Тоосунун түштүк капталында жайгашкан. Кен жергиликтүү элге эзелтен белгилүү, анткени мында кенди казып алган байыркы казмалардын орду кезигет. Кендин геологиялык маалыматтарын алгач ирет 1936-жылы В.И.Смирнов жазган. Кендин айланасында, андан 3-5 чакырым аралыкта, геологиялык түзүлүшү боюнча бирдей шарттагы Чет-Карагай, Кең-Шанек, Кең-Төр, Коргон-Шанек сыяктуу кендер жайгашкан. Алардан Чет-Карагай кенин жергиликтүү элдин көрсөтүүсү менен геолог Я.Л.Висневский 1930-жылы ачкан. Коргон кени жана анын айланасындагы кендерге геологиялык изилдөө-чалгындоо жумуштарын 1951-55-жылдары Кыргыз ССР геологиялык башкармасы (геологдор П.И.Рыков, Э.Ю.Егошин) жүргүзгөн. Кендин аймагын кембрийге чейинки мезгилдин, төмөнкү палеозойдун чөкмө жанар тоо тектери жана аларды жиреп чыккан кычкыл, жегичтүү жана негиздүү курамдагы интрузиялар түзөт. Чөкмө - жанар тоо тек катмарлары бүктөлүүгө дуушарланып, түндүк-батышка багытталган меймар (купол) сымал антиклиналдык түзүлүштү пайда кылган. Кенде 28 руда тулкулары табылган. Алар антиклиналдык ийил-

ген жеринде топтолуп, узундугу 1360 метр ири руда зонасын түзөт.

Айрым руда тулкулары бири биринен 10дон 100 мге чейинки аралыкка бөлүнөт. Алардын калыңдыгы 5-75 м, узундугу 6-200 м. Руда курамы боюнча сфалериттүү пирротин, галениттүү пирротин-сфалерит, пирротиндүү галенит-сфалерит, пирротин-арсенопирит жана карбонат полиметаллдан түзүлгөн болуп, 5 топко бөлүнөт. Рудада коргошун, цинк, калай, мышьяк, сүрмө, висмут, индий, галлий жана сейрек жер элементтери бар. Кен гидротерм жолу менен пайда болгон.

Коргон кени 1951-54-жылдары «Коргошунчалгындоо» трестинин Коргон рудниги тарабынан жер астынан казылып, ал жерден коргошун алынган. Кийин кирешелүү болбогондуктан казып алуу токтотулган.

КОРГОЛ ДОСУЕВ 1890-жылы Жаңы-Жол районунун Токтобек-Сай кыштагында туулган. Төкмө акын, комузчу. Атасы Досу дыйканчылык, усталык, мергенчилик менен оокат кылган чебер комузчу болгон. Коргол комуз черткенди атасынан үйрөнгөн, Ниязалы комузчудан таалим алган. Ырчылык өнөрү 14 жашында башталган. Токтогулдун шакирттеринин бири. «Жаныш-Байыш», «Курманбек», «Нуржан», «Кедейкан» аттуу дастандарды айткан, «Эски заман», «Ак-Бакай», «Терме» ж.б. ырлары, термелери, сүйүү ырлары бар.

Коргол Досуев 1962-жылы Токтогул районунун Токтогул совхозунда дүйнөдөн кайткан.

КОРГОЛДУН АЖАЙЫПКАНАСЫ 1994-жылы Чоң-Арык айылында курулган. Төкмө акын Коргол Досуевге тиешелүү буюмдар, китептер, кагаз-документтер коюлган. Долбоорду Осмонкулов Т., Амиркулов С. түзүшкөн.

КӨК-БЕЛ - Ортоңку Тянь-Шан бүктөлүү аймагындагы ордовик мезгилинде пайда болгон тоо тектериндеги ашуу.

КӨК-ИЙРИМ ТООСУ Тогуз-Торо жана Кетмен-Төбө өрөөндөрүнүн аралыгында. Узундугу 60 чакырым, эң жазы жери 38 чакырым. Орточо бийиктиги 3770 м, эң бийик жери 4351 м (*Байдамтал*). Нарын капчыгайынан Капка ашуусуна чейин созулат. Кембрий, девон, ордовиктин кумдак, каттама, акиташ ж. б. тектеринен түзүлгөн. Ортосу бийик жана аскалуу, батыш жагы жапыз, түштүгүндө кууш жана терең капчыгайлар бар. Түндүк-чыгышына үстү тегиз тоо айрыктары мүнөздүү (Кызыл-Татыр, Турук, Ак-Башат). Мөңгүлөр тоонун ортоңку бөлүгүнүн түндүк бийик беттеринде. Нарын капчыгайына караган тарабы кургакчыл келип, батышы нымдуу, бадалдар жана бак-дарактар өсөт. Түштүк беттерине талаа (1400-2000 м), бадал аралаш токой жана шалбаа (2000-3000 м), субальп жана альп (3000-3900 м), түндүк капталына талаа (1600-2400 м), субальп жана альп (2900-4000 м), ал эми тоо чокуларына тундра алкактары мүнөздүү.

КӨЛБАЕВ МАНАП 1946-жылы Жалал-Абад облусунун Токтогул районундагы Бөр-Дөбө кыштагында туулган. 1965-жылы Максим Горький атындагы орто мектебин бүтүрүп, ошол эле жылы Кыргызстан мамлекеттик медицина институтунун дарылоо факультетине кирип, аны 1971-жылы ийгиликтүү аяктаган.

Дарыгерлик кесипте Ош, Бишкек шаарларында, Токтогул шаарчасында иштеп жүрүп, 1993-жылдан баштап чыгармачылык ишке өткөн.

Чыгармачылыгын мектепте окуп жүргөндө эле баштаган. Алтынчы класстан бери ыр жазат. 1963-жылы биринчи ырлары «Булак», «Тоолор» деген ат менен республикалык «Ленинчил жаш» гезитине басылган, ошондон баштап жумурияттык, облустук, райондук гезит-журналдарга ырлары, прозалык чыгармалары, макалалары чыгып келатат.

Биринчи китеби 1974-жылы «Жазгы жаңырык» деген ат менен, экинчи китеби 1979-жылы «Аюу менен беттешүү» деген ат менен «Мектеп» басмасынан жарык көргөн. Үчүнчү китеби «Жашоо жөнүндө ыр» 1985-жылы «Кыргызстан» басмасынан, төртүнчү китеби «Аска мизи» «Адабият» басмасынан 1991-жылы жарыкка чыккан.

1990-жылдан бери Кыргызстан журналисттер жана жазуучулар уюмдарынын мүчөсү. Адабий псевдоними Абдыманап Көлбаев.

КУБАТБЕКОВ ЧАПРАШТЫ 1860-жылы Кетмен-Төбө өрөөнүнүн Акчий айылында туулган. Өрөөндөгү белгилүү бийлерден (азыркыча *айылдык сот*) болгон. Дыйканбай менен Наманган уездине барып, ал жерден сүйлөшүп, биринчи өндүрүштүк соода өкүлдөрүн Кетмен-Төбөгө ээрчитип келген. Алардын артынан өрөөнгө биринчи өндүрүштүк соода байланышы түзүлгөн. 1957-жылы 97 жашында дүйнөдөн кайткан.

КУЛЖАБАЙ УУЛУ ОРМОНБАЙ 1903-жылдын 7-ноябрында Кетмен-Төбө өрөөнүнүн Кара-Тектир кыштагында туулган. 1925-жылга чейин эскиче мектепте арабча окуп, ал жабылгандан кийин 1927-28-жылдары Торкен мектебин бүтүргөн. 1928-29-жылдары Кара-Тектир башталгыч мектебинде мугалим болуп иштеген. 1929-жылы Оштогу мугалимдер курсун аяктаган. 1929-37-жылдары Ош районунун Катта-Талдык совхозунда интернатта мугалим. 1937-

42-жылдары Токтогул районунун Токтобек, Эмгек, Комсомол, Кызыл-Туу, Эш мектептеринде мугалим, мүдүр болуп эмгектенген. 1942-43-жылдары Советтик Аскердин катарында Улуу Ата-Мекендик согушка катышкан. 1944-50-жылдары Токтогул районунун Крупская, Маркс, Эмгек мектептеринде мугалим, мүдүр. 1950-54-жылдары Токтогул шаарча кеңешинин төрагасы. 1954-58-жылдары Октябрь колхозунун башкармасы. 1959-63-жылдары Ничке, Комсомол мектептеринде мугалим. 1963-жылдан ардактуу эс алууда. 1994-жылы дүйнөдөн кайткан.

Кулжабай уулу Ормонбай көптөгөн өкмөттүк сыйлыктардын ээси.

КУРМАНБАЕВ ЭМИЛБЕК 1908-жылы Токтогул районунун Торкен айылында туулган. Малчы, Социалисттик Эмгектин Баатыры (1948). СССР социалисттик айыл чарбасынын мыктысы. Улуу Ата-Мекендик согуштун катышуучусу. Токтогул районундагы Маданият, Торкен колхоздорунда жылкычы болуп иштеген. 1947-жылы 56 бээден 56 кулун алып, бардыгын аман асыраган. Ленин ордени менен сыйланган. 1984-жылы өз айылында дүйнөдөн кайткан.

КУРМАНТАЕВ КАДЫШ 1900-жылы Кетмен-Төбө өрөөнүндө Саргата айылында туулган. 1913-жылдан тартып колхоздун ар кайсы жумушунда иштеп келген. 1941-46-жылдары Советтик Аскердин катарында Улуу Ата-Мекендик согушка катышкан. 1946-66-жылдары чабан болуп эмгектенген. 100 тубар койдон 130дан төл алган. 1992-жылы дүйнөдөн кайткан.

Курмантаев К. 1955-жылкы Кыргыз ССР Жогорку Советинин депутаты. Ленин ордени жана башка бир нече медалдардын ээси.

КУТМАНБАЕВ АБАСКАН 1931-жылдын 15-июнунда Токтогул районунун Сары-Сөгөт айылында туулган. 1940-50-жылдары Сталин атындагы орто мектебинде окуган. 1950-56-жылдары Кыргыз мамлекеттик медициналык институтунун дарылоо факультетин бүтүргөн. 1956-59-жылдары Токтогул райондук ооруканасында дарыгер-фтизиатр, дарыгер-терапевт болуп иштеген. 1959-63-жылдары Токтогул райондук санэпидемстанциясынын башкы дарыгери. 1963-66-жылдары оорукананын Үч-Терек бөлүмүнүн башкы дарыгери. 1967-жылдан өмүрүнүн акырына чейин учук ооруканасынын бөлүм башчысы болуп эмгектенген.

Кутманбаев А. көптөгөн өкмөттүк сыйлыктардын ээси.

КЫЗЫЛ-ЖАЗЫ КӨРҮСТӨНҮ – биздин замандын 1-5-кылымдарындагы уйсун урууларынын мүрзөлөрү. Токтогул районундагы Артак тоосунун түштүк капталынан орун алган. 270 дөбө мүрзөдөн турат, анын 40 дөбөсү изилденген. Маркумдардын сөөктөрү жалгыздан жана экиден казанактуу көрлөргө коюлган. Мүрзөлөрдөн ар түрдүү карапа идиштер, темир кылыч, жебелер, акак мончоктор табылган.

КЫЗЫЛ-ӨЗГӨРҮШ - кыштак, Токтогул районундагы Кызыл-Өзгөрүш айыл өкмөтүнүн борбору. Бул айыл өкмөтүнө Аң-Арык, Бел-Карасуу, Бууракан, Көк-Таш, Камыш-Башы, Коңур-Өгүз, Орто-Жон, Чеч-Дөбө, Шайык, Ак-Жар кыштактары дагы карайт. Райондун борбору Токтогул шаарчасынан 86 чакырым түндүк-чыгыш тарапта. 1926-жылы негизделген. Калкы 2469 (1999). Орто мектеп, оорукана, клуб бар.

КЫЗЫЛ-ТУУ – Токтогул районундагы Жаңы-Жол айыл өкмөтүнө караштуу кыштак. Токтогул шаарчасынын түндүк тарабына тушташ. Калкы 2540 (1999). Орто мектеп, медпункт бар.

КЫЗЫЛ-УРААН – Токтогул районундагы Үч-Терек айыл өкмөтүнө караштуу кыштак. Токтогул шаарчасынан 65 чакырым түштүк-чыгыш тарапта. Калкы 2340 (1999). Орто мектеп, китепкана, медпункт бар.

Л

ЛУЦЕНКО ЛЮБОВЬ Ивановна 1932-жылдын 24-сентябрында Токтогул районунун Токтогул шаарчасында туулган. 1940-51-жылдары Токтогул атындагы орто мектебинде окуган. 1953-жылы Жалал-Абаддагы А.С.Пушкин атындагы мугалимдер институтун аяктап, кайра өзүнүн Токтогул атындагы орто мектебине келип, мугалим болуп 45 жыл эмгектенген. 1970-жылы аталган мектептин тарбиялык иштерин уюштуруучу, 1974-жылы окуу-тарбия иштери боюнча мүдүрдүн орун басары болуп дайындалган, ал кызматта 1998-жылга чейин иштеген. Азыркы учурда ардактуу эс алууда.

Луценко Л.И. «Ардак Белгиси» ордени жана башка көптөгөн өкмөттүк сыйлыктардын ээси. 1989-жылы «Комсомольская правда» гезитинин баш байгесин утуп алган.

М

МАДАНИЯТ ҮЙҮ Кетмен-Төбө өрөөнүндөгү элге та-

анымал комузчу, кыякчы, дастанчы, чоорчу жана акындык өнөрдү пир туткан, жалпы кыргыз элин кыдырып, топтолуп жана жекече өнөрлөрүн тартуулап келишкен Жаңыбай, Курман, Коргол, Бекназар, Кулмат, Молдомуса, Текебай жана Багыштардын иштерин уланткан өнөрпоздорду 30-40-жылдардан баштап райондун борборуна чогулткан. Маданият үйүндө музыкалык сабаттары жоктугуна карабай өнөрпоздор ар кандай жанрларга көңүл буруп, пьесадан драмага чейин даярдап, аларды эл алдына тартуулашкан. Облустук жана жумурияттык кароо-сынактарга үзгүлтүксүз катышып турушкан.

Өрөөнүбүздө колхоздор уюштурула баштагандан, ар бир айылда клубдар ачылып, иштеп калган. Эл ичиндеги жаш өнөрпоздорду маданият үйүнө чакырып, эл алдына алып чыгуу башталган. Жалпы эмгекчилерди иш үстүндө тейлөө

үчүн көчмө клубдар, агитбригадалар жайлоодогу малчыларды кышкысын кыштоого, жайкысын жайлоого чейин барып, өздөрүнүн өнөрлөрүн тартуулашкан. Кийинчерээк 70-жылдардан кийин автоклубдар чыгып, атайын маданият машинеси менен аймактарга бөлүнүп барып, жума сайын алты автоклуб элди концерт, оюн-зоок менен тейлеп турган.

1969-жылы элдик театр деген наам алганга чейин маданият үйүндө Текебай Мураталиев, Сабира Култаева, Насыр Искендеров, Мураша Жунусалиев, Эркинбек Батырканов, Самат Аскараров, Рыскүл Тиленбаева, Ырыскан Ормонова, Асанкалый Керимбаев, Шахра Талиповалар иштешсе, андан кийин жаштар менен толукталып, Бусурманкул Корошов, Бакбү Медетбекова, Эсенжан Медетбеков, Назира Матапровалар өз өнөрлөрүн тартуулап келген.

1980-жылдан баштап маданият үйү көптөгөн маданий ийримдерди ачып, иштей баштаган, ыр-бий ансамблдери, эстрадалык ансамблдер түзүлгөн.

1981-жылы «Өмүр» ыр-бий ансамбли түзүлүп, ага 60тай таланттар катышкан. Бул ыр-бий ансамблин Фрунзе шаарынан атайын адистер келип даярдаган (хормейстер Болот Малдыбаев, балетмейстер Мелис Асылбашов).

Ыр-бий ансамбли республикалык кароо-сынактарга бир канча жолу катышып, алдынкы орундарга жетишкендиктен, анын өнөрлөрүн телевидениеден жалпы кыргыз элине көрсөтүшкөн. Ушул жылы «Миң-Кыял» эстрадалык ансамбли түзүлгөн. Анын жетекчиси Жакып Исаков, катышкандар Аскар Тезекбаев, Гүлнур Сатылганова, Канат Амановдор болушкан. Бул ансамбль 1990-жылга чейин көптөгөн көрүүчүлөрдү өзүнө тарткан.

1984-жылы «Өмүр» ыр-бий ансамбли «Миң-Кыял» ансамбли болуп кайрадан түзүлдү. 1989-жылдан баштап Токтогул маданият бөлүмүндө көптөгөн жетишкендиктер башталды. Айлык акысы райондун эсебинен төлөнүү жагы чечилип, этнографиялык ансамбль түзүлдү. Бул ансамблде 40тан ашуун элдик аспапта ойногон жаш өнөрпоздор иштеп турду.

Жетекчиси Болот Батырканов болгон. Бул ансамбль Бүткүл союздук III-фестивалда, Тажикстандагы «ПОЕМ ДУСТИ» фестивалына катышкан. 1992-жылы этнографиялык ансамблдердин «Ала-Тоо шаңы» аттуу жумурияттык кароо-сынагына катышып, алдынкы орундарга татыктуу болгон соң, Казакстанда өтө турган Бүткүл союздук кароо-сынакка катышууга жолдомо алган. Маданият үйүнүн кызматкерлери Токтогул районунда өтүп жаткан майрамдарда, салтанаттуу күндөрдү белгилөөдө өз салымдарын кошуп келүүдө.

1989-жылдан баштап Токтогул районунун белгилүү акын-жазуучулары, куудулдарына ажайыпканалар салынып, жумурияттык деңгээлде тойлору өткөрүлдү. 1989-жылдын 4-октябрында Токтогул Сатылгановдун 125-жылдыгы Чычкан суусунун жээгинде белгиленди. 125 боз үй тигилип, СССР жумурияттарынан тышкары дагы 9 чет өлкөдөн 400дөн ашуун акын-жазуучу, маданий ишмерлери келип катышып кетишти. 1990-жылы Жоомарт Бөкөнбаевдин ажайыпканасы курулуп, 80 жылдыгы Мазар-Суу айылында жумурияттык деңгээлде өткөрүлдү. 1991-жылы Арзымат уулу Бекназар куудулдун 110 жылдык мааракеси Кызыл-Ураан кыштагында өттү. 1993-жылы Коргол Досуевдин 110 жылдыгы Чоң-Арык айылында Узун-Акмат суусунун жээгинде ырчынын ажайыпканасын ачуу менен өткөрүлдү.

1998-жылдын июнь айында Кетмен-Төбө өрөөнүндө мурун иштеп кеткен жана ушул райондо төрөлүп, башка жактарда иштеп жүргөн атуулдарыбызды чакырып, бүт райондун тургундарынын катышуусунда марафон өткөрүлдү.

Азыркы кезде районду маданият жактан тейлөөдө маданият бөлүмүнүн башчысы Корошов Бузурманкул, маданият үйүнүн жетекчиси Каттоо Аманканов, усулчусу Батырканова Ира, 25 маданият кызматкерлери, 6 айылдык маданият үйү, I айылдык клуб, I райондук маданият үйү, 20дан ашуун ар кандай ийримдер иштеп, жыл сайын 120дан ашуун маданий оюн-зоок, кечелерди өткөрүп турушат.

МАДЫЛБАЙ УУЛУ НУКУШ
1925-жылдын 15-мартында Токтогул районунун Кара-Тектир кыштагында туулган. 1932-42-жылдары 1-май орто мектебинде окуган. 1943-45-жылдары Советтик Аскердин катарында Улуу Ата-Мекендик согушка катышкан. 1945-54-жылдары 1-май колхозунда иштеген. 1954-64-жылдары Токтогул райпосунда дүкөнчү болуп эмгектенген. 1964-66-жылдары Фрунзе кооперативдик технику-

мунда өндүрүштүк жана азык-түлүк товарларынын товароведи адистиги боюнча окуган. 1966-68-жылдары Токтогул райпосунун склад башчысы. 1968-жылдан ошол эле жердин бухгалтер-инвентаризатору. 1969-73-жылдары кайрадан ошол эле жердин склад башчысы. 1973-77-жылдары Токтогул нан заводунун мүдүрү. 1977-80-жылдары пенсияда. 1981-жылдын 10-январында дүйнөдөн кайткан.

Мадылбай уулу Нукуш көптөгөн өкмөттүк сыйлыктардын ээси.

МАДЫЛБАЙ УУЛУ БЕРДИМАТ 1934-жылы Токтогул районунун Кара-Тектир кыштагында туулган. 1941-45-жылдары Комсомол атындагы башталгыч, 1945-49-жылдары 1-май жети жылдык, 1949-52-жылдары Сталин (азыркы Бөкөнбаев) атындагы орто мектептерин бүтүргөн. 1954-56-жылдары Советтик Аскер катарында кызмат өтөгөн. 1958-63-жылдары Фрунзедеги айыл-чарба институтунда окуган. Окууну бүтүп, Токтогул райондук ветеринардык станцияда иштеген. 1964-68-жылдары Токтогул атындагы совхоз-

до башкы ветврач болуп иштеген. 1968-жылы Ленинграддан ветеринардык жетекчилердин окуусун бүтүрүп келип, 1973-79-жылдары Токтогул райондук айыл-чарба башкармасын жетектеген. 1979-жылдан Токтогул райондук ветбаклабораториясынын мүдүрү болуп эмгектенген. 2001-жылы узак оорудан кийин дүйнөдөн кайткан.

Мадылбай уулу Б. көптөгөн өкмөттүк, райондук жана облустук сыйлыктардын ээси.

МАЗАР-СУУ - Токтогул районундагы Чолпон-Ата айыл өкмөтүнө караштуу кыштак. Райондун борбору Токтогул шаарчасынан 25 чакырым түндүк-батыш тарапта. Калкы 1399 (1999). Орто мектеп, фельдшердик-акушердик пункт, төрөт үйү бар.

МАЙ ЗАВОДУ 1971-жылы курулуп, ишке киргизилген. Кубаттуулугу күнүнө 25 тонна сүттү кайра иштетип чыгарууга эсептелинген. Жалпы аянты 16520 чарчы метр.

Анын ичинен курулушу 3330 чарчы метр. Суу менен шаарчанын суу түтүктөрүнүн эсебинен камсызданылган. Электроэнергиясы өзүнүн трансформатору менен берилип, шаарчанын электротармагынан алынган. Чийки заттарды райондун совхоздоруна алган. Иштегендердин жалпы саны 65 жумушчу жана кызматчыны түзгөн. Бул заводду 1971-1975 жылдары Горобец С. М., 1975-1977-жылдары Мухтаров Н., 1977-1989-жылдары Шабданов Т., 1989-1999-жылдары Жумабаева К. жетектеп келген. 1993-жылдын 30-мартында Токтогул май заводу Токтогул «Май заводу» акционердик коому болуп кайра уюшулуп, менчикти мамлекеттен 100%га ажыратып алган. Совхоздордун жоюлушуна байланыштуу райондук айыл-чарба уюмдарынан чийки зат түшпөй калган. 1997-жылы Кыргыз Өкмөтүнөн 400 миң сомдук кредит берилип, ошонун негизинде мурдагы өндүрүштөн чыккан шаймандардын ордуна сүттү кайра иштетүүчү кичи цех түзүлүп, азыркы мезгилде ошол гана иштеп жатат. Ага чийки зат фермерлерден, дыйкан чарбалардан, жеке адамдардан түшүп турат. Ошентип 1994-жылы токтоп калган өндүрүш иштери 1999-жылдан тартып кайра иштей баштады. Акционердик коом 1999-жылы 57 миң сомдук, 2000-жылы 157 миң сомдук сүт азыктарын өндүрдү. 2001-жылы 200 миң сомдук сүт азыктарын өндүрүүнү максат койгон.

Акционердик коомду 1999-жылдын ноябрь айынан бери Сагынбаев Тыныч жетектеп келе жатат. 1972-жылдан бери өндүрүштүк цехте жумушчу болуп иштеген Каипова И. 1980-жылдан бери устаттык ишти аткарат. Завод курулгандан баштап пенсияга чыкканча 35 жыл эмгектенген шофёр Каравев Жумабек, жумушчу Апсаламова Шамшыкандар дагы май заводунун ишине көп салым кошкон.

МАЙНАЗАРОВ ҮСӨНКАН Молдодосович 1968-жылдын 25-январында Токтогул районунун Кетмен-Төбө айылында туулган. 1975-82-жылдары Бөкөнбаев атындагы орто мектебинен билим алган. 1982-85-жылдары Бишкектеги Крупская атындагы спорт мектебинде окуган. 1985-жылы Кыргыз

мамлекеттик дене-тарбия институтуна кирген. 1986-88-жылдары Советтик Аскердин катарында кызмат өтөгөн. 1986-жылы СССРдин Юниорлор арасындагы биринчилигинде СССРдин спорт чебери нормативин аткарган. 1989-жылы Донецк шаарындагы Жаштар оюндарынын байге ээси, ошол эле жылы Москвадагы СССР Жамынын (кубогунун) ээси болгон. 1992-жылы СССР Чемпионатында Эл аралык спорт чебери нормативин аткарган. 1994-жылы Жапандагы Хиросима шаарында Азия оюндарынын байге ээси. 1995-жылы Дүйнөлүк Жамдын эл аралык турниринин жеңүүчүсү. 1995-жылы Кореядагы Пусан шаарында болуп өткөн Азия Чемпионатында 4-орунду ээлеген. Кытайдагы Дүйнөлүк Чемпионатта катышкан.

Майназаров Ү. Кыргыз Республикасынын эмгек сиңирген машыктыруучусу. Кыргызстандын 1999-2001-жылдардагы эң мыкты машыктыруучусу.

МАЛГАРАЕВ ЭСЕНГУЛ 1900-жылы Токтогул районунун Торкен айылында туулган. 1909-1915-жылдары дин мектебинде окуган. 1924-жылы Жалал-Абаддагы мугалимдер курсунда окуп, аны бүткөндөн кийин Токтогул районундагы Суусамыр башталгыч мектебинде мугалим болуп иштейт. 1926-жылдан комсомолдук ишке өтүп, Токтогул райондук комитетинин биринчи катчысы болуп дайындалган. 1929-30-жылдары райондук аткаруу комитетинин катчысы, 1932-жылга чейин анын төрагасынын орун басары. 1932-38-жылдары Өзгөрүш комсомол ячейкасынын катчысы, райпотребсоюздун башчысы, Жазы-Кечүү айылдык кеңешинин төрагасы кызматтарында иштеген. 1938-жылдары Үч-Терек

райондук мамлекеттик коопсуздандыруу мекемесинин башчысы, ал эми андан кийин 1956-жылга чейин райондук сактык кассасына башчылык кылган. 1963-жылы ардактуу эс алууга чыккан. 1991-жылдын 16-ноябрында дүйнөдөн кайткан.

Малгараев Э. бир топ өкмөттүк сыйлыктар жана медалдар менен сыйланган.

МАЛДЫБАЕВ АБДЫЛАС (1906-1978) - кыргыз композитору. Кемин районундагы Кара-Булак кыштагында туулган. 1925-29-жылдары Фрунзедеги кыргыз педагогика техникумунда окуган. 1929-жылы Музыкалык драма студиясында иштей баштаган. 1936-жылдан В.Власов, В.Фере менен бирдикте «Токтогул» операсын жазган. СССРдин эл артисти (1939). Кыргыз ССРинин Токтогул атындагы Мамлекеттик сыйлыгынын ээси (1970).

МАЛТАЕВ КЕЧЕШБЕК Жумабаевич 1954-жылы Токтогул районунун Кара-Жыгач айылында туулган. 1972-жылы Кызыл-Жазы орто мектебин бүтүргөн. 1977-жылы Кыргыз мамлекеттик университетин аяктаган. Окууну бүткөндөн кийин Кызыл-Кыя шаарында мугалим, мектептин мүдүрү болуп бир нече жыл иштеген. 1990-жылдан бери Ош мамлекеттик университетинин тарых факультетинде сабак берет. Тарых илимдеринин кандидаты. Доцент. Бир нече илимий эмгектин, макалалардын ээси.

2000-жылы «Сулайман-тоо - Борбордук Азиядагы эң байыркы ачык асман алдындагы храм» аттуу илимий-популярдуу китебин жарык көргөн.

МАМЛЕКЕТТИК АВТОМОБИЛЬ ИНСПЕКЦИЯСЫ Кыргыз Республикасынын ички иштер министрлигинин жолдо жүрүү коопсуздугун камсыз кылуучу орган. Көчөлөр менен жолдордо жүргөн унаалардын кыймылын жөнгө салат, унаа каражаттарын айдоого укуктуу күбөлүк берет, унааларды туура пайдаланууга, алардын бузук жүрбөшүнө көзөмөл кылат, унааларды жана унаага байланыштуу жол кырсыктарын каттайт.

МАМЫРОВ АМАНКАН 1944-жылы Токтогул районунун Торкен айылында туулган. Социалисттик Эмгектин Баатыры (1981). Эмгек жолун 1962-жылы Токтогул районундагы Кетмен-Төбө совхозунда тракторчи болуп иштөөдөн баштаган. 1964-жылдан жүгөрү өстүрүүчү звенонун башчысы. Ал башкарган звено 1980-жылы жүгөрү аянтынын ар гектарынан 149,6 центнерден түшүм жыйнап алган.

Мамыров А. 1975-80-жылдары Кыргыз ССР Жогорку Советинин депутаты. Эки Ленин ордени, Октябрь Революциясы, Эмгек Кызыл Туу ордендери менен сыйланган.

МЕДЕРОВ РАПИТБАЙ 1914-жылы 20-майда Кетмен-Төбө өрөөнүнүн Бала-Чычкан кыштагында туулган. 1933-37-жылдары колхозчу жаштарынын мектебинен (азыркы Бөкөнбаев атындагы орто мектеби) 7 классты бүтүрүп, андан кийин Фрунзедеги бир жылдык укук мектебинен окуган. 1938-жылы Чоң-Алай районуна сот болуп дайындалган. 1938-жылдын октябрь айында аскерге кетип, Омск шаарындагы 144-авиабазада кызмат өтө-

гөн. Улуу Ата-Мекендик согуш маалында Саратов шаарындагы парашют-десанттык окуу жайында окуп, Раменск шаарындагы 5-десанттык корпустун 7-бригадасына рота саясий жетекчиси (политругу) болуп дайындалат. Биринчи Украина Майданынын 13-Аскеринин катарында Европанын Висла, Одер дарыяларындагы салгылашууларга катышкан. 1946-жылы Кетмен-Төбөгө кайтып келип, советтик кызматтарда эмгектенген. 1998-жылы 84 жаш курагында дүйнөдөн кайткан.

Медеров Р. Кызыл Жылдыз, Улуу Ата-Мекендик согуштун биринчи даражадагы ордендери жана бир нече медалдар менен сыйланган.

МЕДЕТОВА БАЗАРБУ 1958-жылы 21-ноябрде Токтогул районунун Токтогул шаарчасында туулган. 1965-75-жылдары Бөкөнбаев атындагы орто мектебин аяктап, Фрунзе финансы-экономикалык техникумуна окууга кирген. Кийинчерээк Кыргыз мамлекеттик университетинин журналистика факультетинде окуган. Медетова Базарбунун ыр-макалалары райондук, облустук жана жумурияттык басма сөздө кеңири жарыяланып турат. 1992-жылы анын алгачкы ыр жыйнагы «Булуттагы таман жол» деген ат менен жарык көргөн. 2001-жылы «Не жөнүндө ырлары жалбырактын» аттуу экинчи китеби чыкты.

МЕЧИТТЕР Токтогул районунда жакында эле курула баштады. Мурун Улуу Октябрь революциясына чейин Кетмен-Төбөдө ар бир айылда мечит болгон, бирок алар кийин атеист-большевиктер тарабынан бүт бузулган.

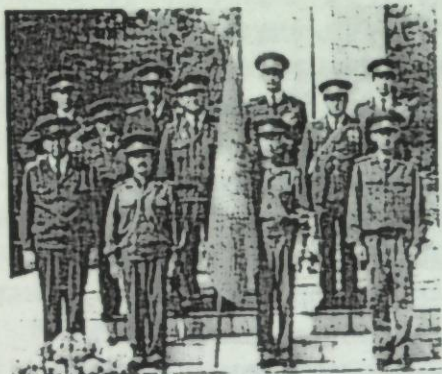
Мисалы, 1878-жылы туулган Масум уулу Азимжан-ажы азыркы Куйбышев айылына, эски Токтогул шаарчасына ал-

гачкы мечиттерди өз колу менен курган, өмүрүнүн акырына чейин алардын имамы болгон. Ал ажыга жети жашында атасы менен кетип, жыйырма жыл Мекке, Мадина, Мисирдин медреселеринде окуган.

Азыркы күнү Кетмен-Төбөдө 21 мечит бар. Алардын көпчүлүгү жергиликтүү эл тарабынан курулуп, айрымдары ашар жолу менен салынган. Демөөрчүлөрдүн колдоосу менен дагы курулган бир топ ыйык жайлар бар.

МИЙАН-РУДАН - орто кылымдардагы Кетмен-Төбөдөгү өлкөнүн аты (к. *Ничке-Көдүл шаар чалдыбары*). Борбору Хайлам (Хатлам) шаары болгон (к. *Хайлам*). Кыргызча «эки суу арасы» дегенди билдирет. Бул аймак жөнүндө маалыматтар 8-10-кылымдардагы Ибн Хордадбех, Кудаман ибн Жафар жана башка араб, фарси тилдеринде жазган саякатчылардын даректеринен кезигет. «Мийан-Рудан - айланасында жайнаган кыштактары бар өлкө,» - деп жазган алар, Ош, Куба (азыркы Кува), Узкент (азыркы Өзгөн) жана башка шаарлардын арасында Кетмен-Төбөнү дагы биринчилерден болуп эскерип. В.В. Бартольд бирде Фергананын чыгышын (Көгарт дарыясынын алабын), бирде түндүк бөлүгүн (Нарын дарыясы менен Кара-Дарыянын ортосундагы аймак) Мийан-Рудан деп эсептеген. А.Н. Бернштам Мийан-Руданды Кетмен-Төбө аймагына окшоштурган. Кыргыз археологдору кийинки жылдардагы изилдөөлөрүндө Мийан-Рудан аймагы Түндүк-Чыгыш Фергана менен Тянь-Шандын батыш бөлүгү (Кетмен-Төбө өрөөнү) экенин далилдешти.

МИЛИЦИЯ - коомдук тартипти, коомдук жана жеке менчикти, жарандардын, өндүрүш мекемелери, ишканалардын укугун жана алардын мыйзамдуу кызыкчылыгына жасалган кылмыш иштеринен ж. б. коомго жат көрүнүштөрдөн коргоочу мамлекеттик орган. Кара-Кыргыз Автономиялуу облусту болуп турганда 1924-жылы 1-ноябрда Кыргыз милициясы түзүлгөн. Кетмен-Төбө аймагында милициянын би-

ринчи жетекчиси болуп Арумов Аркадий Павлович дайындалган. Улуу Ата-Мекендик согуштун учурунда дагы милиция кызматкерлери согушта жана оорукта өз эмгектерин абийирдүүлүк менен өтөгөн. Алар Керимбаев Тургуналы, Жумабаев Жоош, Айылчиев Турат, Жедигеров Тургун, Мырзакулов Базарбай жана Шеримбеков Жуманалы. Райондон 2 полковник жана бир генерал өсүп чыккан, атап айтсак, алар Ички иштер министринин орун басары, генерал Садиев Калмурат, биринчи категориядагы юрист, полковник Караев Акынбек, Ысык-Көл башкармалыгынын начальниги полковник Дүйшөналиев Аралбай. Милицияда көп жылдар бою эмгектенген кызматкерлер Султаналиев Бешкембир, Назаралиев Кытай, Кожоев Эмильбек, Адылов Жекшен, Эгембердиев Бектурган, Алтыбаев Айылчы, Чоюбеков Төнтөр жана Искендеров Кара.

МОЛДОДОСОВ ӨМҮРЖАН
1953-жылдын 6-январында Токтогул районунун Кетмен-Төбө айылында туулган. 1960-69-жылдары Бөкөнбаев атындагы орто мектебинде окуган. 1975-жылы Кыргыз мамлекеттик дене тарбия институтун бүтүргөн. 1975-жылы СССР спорт чебери нормативин аткарган. 1975-жылы СССР элдеринин VII-спартакиадасында Кыргызстандын курамында катышкан. 1977-жылы Ливиядагы Триполи шаарында болуп өткөн Эл аралык турнирде алтын медалды утуп алган. 1978-жылы СССР кесиптик уюмдар чемпионатында 1-орунга ээ болгон. 1973-жылы Витебск шаарындагы СССРдин студенттер аралык мелдешинде коло медалды жеңген. 1975-жылдан «Алга»

коомунда оор атлетика боюнча машыктыруучу болуп иштеген. 1980-84-жылдары СССРдин спорт комитетинде Кыргызстан боюнча СССРдин мамлекеттик машыктыруучусу болуп эмгектенген. 1984-жылдан курама команданын башкы машыктыруучусу. 1992-жылдан оор атлетика боюнча Республикалык Олимпиада резервинин мектебине мүдүр болуп дайындалган.

Молдодосов Ө. Кыргыз Республикасынын эмгек сиңирген машыктыруучусу. Эл аралык категориядагы калыс.

МОМУНКУЛОВ КУДАШ 1932-жылдын 5-майында Кетмен-Төбө районунун Акчий-Карасуу айылында туулган. 1949-жылы Сталин атындагы орто мектепти бүтүргөн. 1949-55-жылдары Кыргыз мамлекеттик медицина институтунда окуган. 1955-92-жылдары Токтогул райондук ооруканасында дарыгер-хирург, хирургия бөлүмүнүн башчысы болуп иштеген. 2002-жылдын 7-апрелинде дүйнөдөн кайткан.

Момункулов К. СССР саламаттыкты сактоосунун мыктысы. Бир нече медалдар жана башка сыйлыктардын ээси.

«МУЗ-ТӨР» БАЛ ААРЫЧЫЛЫК БОЮНЧА АКЦИОНЕРДИК КООМУ эң алгач 1989-жылга чейин Совет совхозунун курамында болуп келген. Андан кийин ал өз алдынча Муз-Төр совхозу болуп бөлүнүп чыккан. Ошондон бери бул чарбанын жетекчиси болуп Пальчунов Владислав Петрович иштейт.

1989-жылы 10690 бал аары үйү менен 186 балчы жана кызматкерлер бөлүнүп чыккан. Азыркы күндө 10638 бал аары үйү бар, алар менен 250 (132 акционер жана 118 акционер эмес) киши иштейт.

Кетмен-Төбө өрөөнү боюнча бал аары жайлары негизинен Сары-Камыш, Толук, Караган-Жайык, Чоң-Дөбө, Туздуу-

Суу, Сары-Сөгөт, Бадалык, Чычкан, Жылан-Мазар, Ой-Алма, Коргон, Алатай жана башкалар болуп бардыгы 249 га жерде жайгашкан. Ар бир бал аары үйүнө балчы менен келишимдин негизинде 16 кг бал тапшыруу иши милдеттендирилет. Көп жылдан бери эмгектенип келаткан кызматкерлер: Сатыбалдиев Т., Раманкулов А., Темиралиев М., Тентмишов Д., Койчуманов К., Урустамбаева А., Өмүралиева Ж., Майнаев Ө., Удин Н. ж. 6.

«Муз-Төр» акционердик коомунун ишин башкармалыктын мүчөлөрү Бугубаев Б., Хатамова К., Аккулуев К., Тойчубеков У., Аманбеков Т. жетектеп алып барууда.

МУЗЫКАЛЫК МЕКТЕП Токтогул районунда 1968-

жылы ачылган. Мектепте кыргыз эл аспаптар бөлүмү (комуз классы), орус эл аспаптар бөлүмү (баян классы) жана фортепиано класстары ачылган. Алгач Морозов, 1975-1982-жылдары Омаров Абдыманап иштеген. Ал мезгилде Исманкулов М., Шатманалиева У., Жусупбекова Ч., Абзелов Н., Жумакадырова Б., Турдахунова А., Расылканова К., Кулик В.П. мугалим болуп эмгектенишкен.

Азыркы мезгилде мектептин мүдүрү болуп Расылканова Аписа иштейт. 1982-жылдан тартып мектепте жаңы бөлүм-

дөр ачылган. Үйлөмө аспаптар бөлүмү (бул класста мугалимдер Асанбеков Мыктыбек, Аманканов Каттоо); 1992-1993-жылдарында фольклор, акын класстары ачылган. Фольклор классында окуучулар темир ооз комуз, чопо чоор, сыбызгы, чоор аспаптарында ойноону үйрөнүшөт (жетекчиси Батырканов Болот). Болот өзү аспаптарды жасайт. Акын классынын мугалими Култаева Сабира 1993-жылдан 2000-жылга чейин иштеген, окуучуларга элдик дастан, ырларды үйрөткөн. Акын классынын окуучулары Темирова К., Каратаева Т., Сарматова Н., Айдаралиева И., Нусупбаева А. Ош телестудиясы өткөргөн 1993-жылы «Сармерден», Баластан студиясы өткөргөн «Наристе аземи» телеконкурстарында, 1995-жылы Эл аралык «Мээрим» кайрымдуулук фонду өткөргөн Эл аралык «Жаш талант», «Манас-1000» фестивалдарында оригиналдуу чыгармалары үчүн баш сыйлыктарга ээ болгон.

1983-жылдан 1997-жылга чейин мектепте Аскар Жуманалиев жетектеген «Арча бешик» ыр-хор ансамбли иштеген. Таланттуу мугалим, хормейстер Жуманалиев А. окуучуларга чет элдик, советтик, кыргыз композиторлорунун ырларын үйрөтүп, элдик ырларды иштеп чыгып көптөгөн конкурстарга катышкан. 1984-жылы жумурияттык балдар музыкалык мектебинин конкурсунда хор жана комузчулар ансамбли үчүнчү оорунду ээлеп, диплом жана акчалай сыйлыкка ээ болгон. Бул конкурс Кыргызстандын 60 жылдык мааракесине арналып, атайын конкурстук чыгарма аткарылган. 1993-95-жылдары демөөрчүлөрдүн жардамы менен атайын кийим тиктирилип, Баластан студиясынын «Ачык көңүл балдарбыз» берүүсүнө хор, комузчулар ансамбли, акын, фольклор класстарынан таланттуу окуучуларын тарттырган.

Мектептин таланттуу бүтүрүүчүлөрүнүн арасында Кыргызстандын мыкты аранжировщиктеринин бири Эркин Кадырбаев, кыргыз улуттук консерваториясынын мугалими, дастанчылар конкурсунун жеңүүчүсү Өмүрзак Кайыпов ж. б. дагы бар.

Азыркы мезгилде мектепте жогорку категориядагы мугалим Разылканова А. музыкалык адабияттан, комуз классында 1-категориядагы мугалимдер Изамбаева Р., Байназарова Д., Моңолбаева А., Батырканов Б., фолклорчу жана концертмейстер мугалимдер Сооронкулова А., Ахунов А., Савич Г.А. сабак берип эмгектенүүдө.

МУКТАРОВ МААДАНБЕК 1918-жылы Кетмен-Төбө өрөөнүндө Акчий-Кара-суу айылында туулган. 1939-жылга чейин Ленин атындагы колхоздо иштеген. 1939-46-жылдары Советтик Аскердин катарында кызмат өтөп, Улуу Ата-Мекендик согушта катышкан. 1946-жылдан Токтогул районунун Ленин атындагы колхозунда тракторист болуп иштеген. 1956-жылдан Фрунзе-Ош жолунда бульдозерист. 1967-жылдан Түштүк суу курулушу бирикмесинде иштеп, 1977-жылы "Мыкты бульдозерист" наамына татыктуу болгон. 1985-жылы "Эмгек даңкы" китебине жазылган.

Муктаров М. эки жолку Улуу Ата-Мекендик согуш, Даңк, бир жолку Кызыл Жылдыз, Эрдиги үчүн ордендери жана бир нече медалдардын ээси.

МУРЗАТАЕВА ЗУЛАЙКА 1951-жылы Токтогул районунун Чоң-Арык айылында туулган. 1957-68-жылдары Бөкөнбаев атындагы орто мектепте окуп, 1968-жылы НарынГЭС курулушуна кыш кыноочу болуп ишке кирген. 1969-74-жылдары Кыргыз мамлекеттик университетинин филология факультетинин студенти. Ошондон бери Мурзатаева З. Бөкөнбаев атындагы орто мектепте тил жана адабият мугалими болуп иштеп келе жатат. Кыргыз Республикасынын эл агартуусунун мыктысы, усулчу-мугалим. Мурзатаева З. студент

кезинде эле сынчы жана адабиятчы Качкынбай Артыкбаевдин «Ак-Шоола» адабий ийриминде катышып, анын ырлары райондук, облустук жана жумурияттык басма сөздө чыгып турган. Биринчи китеби «Жалбыз жыты» деген ат менен «Корундук» топтомунда жарык көргөн. «Кайрылып учпас каркырам» аттуу экинчи китеби 1997-жылы чыккан.

МЫРЗАКАНОВ НУРЖАН 1941-жылы Токтогул районунун Сары-Сөгөт айылында туулган. 1964-жылы Кыргыз мамлекеттик медициналык институтунун дарылоо факультетин бүтүргөн. 1964-66-жылдары Кыргыз онкология жана радиология институтунун клиникалык ординатору болгон. 1966-67-жылдары «Көгүлтүр Ысык-Көл» санаторийинин башкы дарыгерине орун басар болуп иштеген. 1967-68-жылдары онкология жана радиология илимий-изилдөө институтунун аспиранты, 1968-71-жылдары Суусамырда бөлүмдүк оорукананын башкы дарыгери, 1974-85-жылдары Ысык-Көл облустук ооруканасынын башкы дарыгери. 1985-жылы Талас облустук саламаттыкты сактоо бөлүмүнүн жетекчиси болуп дайындалган. 1988-91-жылдары №1 республикалык оорукананын башкы дарыгери болуп эмгектенген. 1991-жылдан азыркы күнгө чейин Талас облустук оорукананын башкы дарыгери болуп иштейт.

Мырзаканов Н. Кыргыз ССРинин эмгек сиңирген дарыгери. СССРдин саламаттыкты сактоо мыктысы. «Ардак Белгиси» ордени жана бир топ медалдар менен сыйланган.

Н

НАЗАРКУЛОВ АЛТЫБАЙ 1931-жылы Токтогул районунун Көдүл айылында туулган. 1953-жылы Кыргыз айыл чарба институтунун зоотехникалык факультетин бүтүргөн. 1953-55-жылдары Кыргыз айыл чарба министрлигинде улук зоотехник болуп иштеген. 1955-58-жылдары Тоң районунун

башкы зоотехниги болуп эмгектенген. 1958-70-жылдары Кара-Суу районунун «Катта-Талдык» мамлекеттик асылдандыруу чарбасынын мүдүрү. 1970-жылдан азыркы учурга чейин Кыргыз мал чарбачылык илимий-изилдөө институтунда алгач илимий кызматкер, кийин сектор башчысы, акырында технология бөлүмүнүн башчысы.

Назаркулов А. Кыргыз ССРинин эмгек сиңирген зоотехниги. Айыл чарба илимдеринин доктору. 150гө жакын илимий эмгектердин ээси. Көптөгөн өкмөттүк сыйлыктарга татыктуу болгон.

НАМАНГАН УЕЗДИ - 1876-1924-жылдары Түркстан генерал-губернаторлугунун Фергана облусундагы акимдик-аймактык бирдик. Кетмен-Төбөдөгү Арым жана Суусамыр болуштары ошол уездге карачу.

НАРБОТО-БИЙ (1751-1798) - 1770-1798-жылдары Коконду бийлеген хан. Анын тушунда Кетмен-Төбөдөгү кыргыздарды каратып алуу үчүн жортуул жасалып, анысы ийгиликсиз аяктагандыгы Мырза Каландар Исфарагийдин «Тарих-и Омар-хани» эмгегинде эскерилген.

НАРЫН (монг. *нарайин* - кууш, тар, ничке, кысылган деген мааниден) - Кыргызстандагы эң ири жана суусу мол дарыя. Сыр-Дарыянын негизги курамы. Нарын Борбордук Тянь-Шандын Ак-Шыйрак кырка тоосундагы Петров мөңгүсүнөн башталат. Узундугу 534 чакырым (Чоң Нарынды кошкондо 807 чакырым), алабынын аянты 58 370 чарчы чакырым. Алабы түндүктөн Тескей, Кыргыз, Талас Ала-Тоолору, түштүктөн Какшаал, чыгыштан Ак-Шыйрак, батыштан Фергана кырка тоолору менен чектешет.

Ак-Шыйрак кырка тоосунун түндүк-батыш капталындагы Петров мөңгүсүнүн этегинде 3730 м бийикте жайгашкан көлдөн Кум-Төр деген ат менен башталат да, Ара-Бел суусу менен кошулуп, Тарагайды (*Жаак-Таш*) түзөт. Тарагай менен Кара-Сай кошулгандан кийин Чоң Нарын деп аталып, тектирчелүү жайык өрөөн менен батышты карай агат. Жогорку Нарын өрөөнүнүн борбор бөлүгүндө салааланып, нугу кеңейип, батышында кайра кууштайт. Бул бөлүгүндө дарыяга Каракол (чыгыш) жана Улан суулары кошулат. Улан суусунун чатынан Айры-Суунун (оң куймасы) кошулушуна чейин өтө кууш капчыгай менен агат. Нарын өрөөнүнүн чыгыш бөлүгүндө Чоң-Нарын Кичи-Нарын менен кошулат да, Нарынды түзөт. Мында дарыя Нарын өрөөнүнүн сол жак чети менен кеңдик багытта агат. Бул бөлүгүндө өрөөн кенен, тектирчелүү. Сол куймасы Теке-Секирик кошулган жерде гана Нарындын сол жээгиндеги карбондук аки таш теги менен оң жээгиндеги палеоген-неогендик кызыл түстүү тектери жакындашып кууш өрөөндү пайда кылат. Ала-Мышыкты кууш Ак-Кыя капчыгайы аркылуу жандап өтүп, түндүк-батыш багытты карай шар агат. Андан төмөн бир нече чакырымга чейин өрөөнү кенен, жээктери жапыз, нугунун туурасы 80-100 чакырымга жетет. Куланак кыштагына жакын Нарын бир нече салаага бөлүнүп, майда аралдарды пайда кылат. Аралдар жана дарыя жээктери майда токой менен капталган. Бул бөлүгүндө Нарынга Ат-Башы жана Алабуга суулары кошулат. Алабуганын чатынан батышты карай 50 чакырым аралыкта Молдо-Тоо менен Ак-Шыйрак (Чаар-Таш) кырка тоолорун бөлүп туруучу кууш (нугунун туурасы 40-50 м) капчыгай аркылуу агып, Тогуз-Торо ойдуңуна чыгат. Өрөөндүн борбор бөлүгүндө жумуру таштуу аралдар жана кумдуу сайроондор менен бөлүнгөн бир нече салаа бар. Тогуз-Торо депрессиясынын батыш бөлүгүндө Нарынга Көк-Ийрим (сол куймасы) суусу кошулуп, Молдо-Тоо менен Көк-Ийрим тоосун бөлүп жаткан кууш капчыгай (узундугу 40 чакырым) менен түндүктү карай агат. Капчы-

гайдан чыга беришинде эң ири оң куймасы - Көкөмерен кошулуп, батышты карай катуу тоо тектерден түзүлгөн тектир-челүү кууш өрөөн менен жайылып (туурасы 100-150 мге чейин) агат. Батышты карай өрөөн улам кеңейип, Кетмен-Төбө өрөөнүнө чыгат. Мында Нарынга Чычкан жана Узун-Акмат суулары кошулат. Нарын Кетмен-Төбө өрөөнүнөн кийин түштүк-батышты карай 100 чакырым аралыкта Ат-Ойнок жана Фергана тоолорун бөлүп жаткан антецеденттик өрөөн менен агат. Капчыгайдан чыккандан кийин түштүккө карай бурулуп, өрөөнү кеңейип, Нарынга Кара-Суу (оң) кошулат. Дарыя Фергана өрөөнүнө чыкканда Кара-Дарыя менен кошулуп, Сыр-Дарыяны түзөт.

Нарындын алабында жалпы аянты 1357, 8 чарчы чакырым болгон 2074 мөңгү бар. Көпчүлүгү Ак-Шыйрак, Тескей Ала-Тоо, Жетим, Борколдой ж.б. кырка тоолордо жайгашкан. Ири мөңгүлөрү: Петров (аянты 70, 6 чарчы чакырым), Түндүк Кара-Сай (49, 0 чарчы чакырым) ж.б. Нарындын узундугу 10 чакырымдан ашык 130 жана андан кичине 500 куймасы бар. Ири куймалары: Кичи-Нарын, Он-Арча, Кажырты, Көкөмерен, Чычкан, Узун-Акмат, Кара-Суу (оң), Ат-Башы, Алабуга, Кара-Суу (сол) ж.б. Нарын негизинен кар-мөңгү жана булак, ортоңку жана төмөнкү агымдарында кар жана булак сууларынан куралат. Апрельде кирип, сентябрда тартыла баштайт. Башталышындагы бир аз бөлүгү кышында тонот; кышкысын Нарындын көпчүлүк бөлүгүнө шыралан жана жээк муздары мүнөздүү. Жылдык орто чыгымы Нарын шаарына жакын 88, 4 *кубометр/сек*, эң көбү 232 *кубометр/сек*. (июль), эң азы 25, 2 *кубометр/сек*. (январь), Фергана өрөөнүндө (Үч-Коргон шаарында) орто чыгымы 432 *кубометр/сек.*, эң көбү 963 *кубометр/сек*. (июнь), эң азы 161 *кубометр/сек*. (февраль). Сугатка (негизинен Фергана өрөөнүнө) кеңири пайдаланылат. Нарындан Чоң Фергана каналы башталат. Нарын гидроэнергетика ресурстарына өтө, бай; энергиясынын кубаттуулугу боюнча мурунку СССРде 7-потенциалык ресурсу боюнча Волгадан кийинки 2-орунда

болчу; жалпы кубаттуулугу 6956, 3 миң *квт*. Генплан боюнча Нарындын алабына 22 гидроэлектростанция курулмак. Азыр Нарында Ат-Башы, Токтогул, Үч-Коргон, Күрп-Сай ГЭСтери бар. Боюнан Нарын, Таш-Көмүр, Үч-Коргон, Кара-Көл шаарлары, Достук, Токтогул, Казарман шаарчалары ж.б. айыл-кыштактар орун алган.

Нарындын байыркы аты Апо (к. *Апо*) болчу.

НАСИРОВ БУЛАН 1932-жылдын 5-майында Токтогул районунун Торкен айылында туулган. 1954-жылы Ташкендеги юридикалык институтту бүтүргөн. Эмгек жолун Ленин райондук прокуратурасында тергөөчүлүк кызматынан баштаган. 1957-60-жылдары Жалал-Абад облустундагы мамлекеттик коопсуздук комитетинде жооптуу кызматкер болуп иштеген. 1960-жылдан Талас, Ысык-Ата райондук, Ысык-Көл облустук сотторунун төрагасы. 1983-96-жылдары Кыргыз Республикасынын Жогорку Сотунун төрагасынын биринчи орун басары.

Насиров Б. Кыргыз Республикасына эмгек сиңирген юрист. «Эмгек Кызыл Туу» ордени жана башка өкмөттүк сыйлыктардын ээси.

НАСИРОВ ЖЕКШЕН 1938-жылы 23-июнда Токтогул районунун Бөкөнбаев атындагы колхозунда туулган. Алгач 7 классты өз айылында окуп, андан соң Үч-Терек районундагы М. Горький атындагы мектептен 8-классты бүтүп, анан Токтогул районунун Сталин атындагы орто мектебин аяктаган. 1956-62-жылдары Кыргызстан мамлекеттик медицина институтунда окуган. Окууну бүтүргөн жылы Сузак районунун №1 оору-

канасына хирург катары жөнөтүлгөн. Ал жерде иштеген 12 жылдын ичинде беш минден ашуун чоң операцияларды жасаган. 1974-жылы Октябрьскийдеги №1 ооруканасынын башкы дарыгери кызматына дайындалган. 1980-жылы Жалал-Абад курортунда дарыгер болуп эмгектенген. 1984-жылдан бүгүнкү күнгө чейин Токтогул райондук ооруканасында физиотерапия бөлүмүнүн башчысы болуп иштейт.

Насиров Ж. СССР эл чарба жетишкендиктеринин күмүш медалынын ээси. Саламаттыкты сактоонун мыктысы. Көптөгөн райондук, облустук, жумурияттык жана союздук сыйлыктардын ээси.

НАСИРОВ ЖУМАНАЛЫ 1920-жылы Кетмен-Төбөнүн Көдүл айылында туулган. 1940-жылы аскерге кеткен бойдон Улуу Ата-Мекендик согушка туш келип, I-чи Белоруссия Майданында даңзалуу Г.К.Жуковдун штабында радист болуп кызмат өтөгөн. Польша, Германия, Австрия, Югославия, Чехословакия, Венгрия жана Румыния өлкөлөрүн фашисттерден бошотууга катышкан. 1945-жылы 9-майда Берлиндеги биринчи Жеңиш парадынан танктын командири катары өткөн. Улуу Ата-Мекендик согуш аяктагандан кийин

дагы ал тажрыйбалуу радист жана танкист катары Кытай жана Монголияда интернационалдык аскердин курамында кызмат өтөгөн.

1947-жылы аскерден кайткан соң, Насиров Ж. Токтогул райондук комсомолунун биринчи катчысы, Үч-Терек райондук аткаруу комитетинин төрагасы, Араван райондук партия комитетинин катчысы болуп иштеген. Согуштагы эрдиктери үчүн «Белоруссия партизан кыймылынын катышуучусу», Жуков атындагы медаль, Пекиндин Согуш-Аскер Академиясынын жана Интернационалдык Аскердин сыйлыктарына татыктуу болгон.

Санжырачы-манасчы катары Ж. Насировдун ысмы Түркияда Анкара шаарында басылган «Түрк дүйнөсүнүн тарыхы» китебине жазылган. Андан тышкары бул киши жөнүндө Голландиянын Амстердам университетинин профессору, атактуу манас изилдөөчү Томас Вертер көп жазып, аны менен интервьюну бүткүл дүйнөгө көрсөткөн. Жапандын Ма-сахино Караки тарабынан уюштурган интервьюсунда дагы Насиров Ж. жөнүндө, анын айткан санжыралары, «Манастан» үзүндүлөр кеңири берилген.

Насиров Ж. 2000-жылы 80 жаш курагында дүйнөдөн кайткан.

НАСИРОВ ЖОЛДОШ 1934-жылы Токтогул районунун Көдүл айылында туулган. 1947-жылы 1-май жети жылдык мектебин бүтүрүп, кийин өз айылында табелчи болуп иштеген. 1949-52-жылдары Сталин атындагы орто мектебин бүтүрүп, ошол эле мектепте химия-биология мугалими болуп иштеген. 1954-59-жылдары Кыргыз айыл-чарба институтун аяктаган соң, ветеринар, колхоз башкармасынын орун басары кызматтарын аткарган. 1962-63-жылдары Токтогул атындагы совхоздо башкы ветврач, 1964-жылы ветбаклабораториянын мүдүрү болуп дайындалган. Ошол эле жылы Ош мамлекеттик педагогикалык институтунун биология факультетине сырттан окууга кирип, аны бүткөн соң 1-май орто мектебинде мугалим, мүдүр болуп иштеген. 1976-жылдан Бөкөнбаев атындагы орто мектептин мүдүрү болуп эмгектенген. 1982-жылдан Көдүл, 1988-жылдан Жаңы-Жол айылдык өкмөттөрүнө төрага болуп дайындалып, ал жерден эс алууга чыккан.

Насыров Ж. белгилүү акын, журналист. Анын ыр-макалалары райондук, облустук жана жумурияттык басма сөздө кеңири жарыяланып турат. Үч китептин ээси. 2001-жылы «Арнадым жүрөгүмдөн ырларымды», 2002-жылы «Мөмөлүү бак» аттуу китептери жарыкка чыкты.

Насыров Ж. Ардак белгиси ордени жана бир топ медалдар менен сыйланган.

НАСЫРОВ ГУТМАНБЕК - белгилүү фольклорчу, «Манас» эпосун изилдөөчү. 1959-жылы Фрунзе шаарында туулган. 1976-жылга чейин Токтогул районунун 1-май, Комсомол орто мектептеринен билим алып, 1977-жылы Пржевальск педагогикалык жогорку окуу жайынын филология факультетине тапшырган. Ал институтту 1982-жылы бүткөн соң, Комсомол атындагы орто мектебинде мугалим, комсомол уюмунун катчысы, окуу бөлүмүнүн

башчысы болуп иштеген. Азыркы учурда Манас атындагы орто мектептин мүдүрү болуп эмгектенет.

Г.Насыровдун «Манас» жандырмагы» китеби 1995-жылы чыгып, ал китеби үчүн «Манас-1000» медалы менен сыйланган. «Курманбектин» 500-жылдыгына карата 2001-жылы «Курманбек» жандырмагын басмадан чыгарды.

НИЧКЕ-КӨДҮЛ ШААР ЧАЛДЫБАРЫ - 10-12-кылымдардагы Караханийлер мамлекетине таандык шаардын калдыгы. Жалпы аянты 700x300 м. Казуу мезгилинде кыштан жана колөктөн тургузулган 45 имараттын урандысы табылган. Алардын сакталып калган дубалдарынын бийиктиги 1-4 м. Булардын 17синин астанасына бышкан кыш төшөл-

гөн. Айрым бөлмөлөрүнүн ичинде эгин сакталуучу ороолор (эки-үчтөн кумура) болгон. Бөлмөлөрдүн ичи шыбалып, кызыл, кара ж. б. түстүү боёктор менен кооздолгон. Алардын ичинен темир зоот, канжар, найза, жаанын жебелери, караханийлердин тушунда чегилген тыйындар табылган. Айрым окумуштуулар орто кылымдардагы Хайлам (Хатлам) шаары болсо керек деп болжолдошот.

НИЧКЕ-САЙ ТУРГУН ЖАЙЫ - соңку палеолит мезгилинде адамдар жашаган журт. Ничке-Сай суусунун Кетмен-Төбө ойдуңуна чыга берген оң жээгиндеги тектирчеде. Таш буюмдарынын сыныктары, тегерек кыргычтар табылган.

НИЯЗАЛИЕВ ШАЙЛООБАЙ

Мамасалиевич 1938-жылдын 12-декабрында Токтогул районунун Кескен-Төбө айылында туулган. 1957-жылы Сталин атындагы орто мектебин бүтүргөн. 1957-60-жылдары Советтик Аскердин катарында кызмат өтөгөн. 1960-65-жылдары Кыргыз мамлекеттик университетинин тарых факультетин аяктаган. 1965-93-жылдары Фрунзе политехникалык институтунда философия окутуучусу, улук окутуучусу, доцент, профессор, кафедра башчысы, декан болуп иштеген. 1968-71-жылдары Ленинград мамлекеттик университетинин аспирантурасында окуган. 1971-жылы кандидаттык диссертациясын жактаган. 1987-90-жылдары ошол эле университеттин докторантурасында окуп, ал жерден докторлук диссертациясын жактаган. 1993-жылдан азыркы күнгө чейин Жалал-Абад мамлекеттик университетинин профессору, философия жана гуманитардык илимдер кафедрасынын башчысы.

Ниязалиев Ш.М. Кыргыз Республикасынын эмгек сиңирген билим берүү кызматкери. Философия илимдеринин доктору. Элге билим берүүнүн мыктысы. 4 монография, 60тан ашуун илимий эмгектин ээси.

НИЯЗАЛИЕВА ШАКЕН 1932-жылдын 8-мартында Кетмен-Төбө районунун Сары-Сөгөт айылында туулган. 1951-жылы Фрунзе шаарындагы кыргыз кыз-келиндер педагогикалык окуу жайын бүтүргөн. 1956-жылы Ош педагогикалык институтунун кыргыз тили жана адабияты факультетин аяктаган соң, 1957-жылга чейин Жалал-Абад шаарындагы А.С.-Пушкин атындагы педагогикалык окуу жайында мугалим болуп иштеген. 1959-жылга чейин Токтогул районундагы Торкен, Крупская атындагы орто мектептеринде мугалим, окуу бөлүмүнүн башчысы болуп эмгектенген. 1982-жылга чейин Фрунзе шаарындагы №№ 3, 4, 5 орто мектептеринде мугалимдик кесибин уланткан.

Ниязалиева Ш. Кыргыз Республикасынын эмгек сиңирген мугалими. Эл агартуунун мыктысы,

НОТАРИАТ КОНТОРУ - мамлекеттик мекеме. Келишимди, ишеним кагазды, мурас укугун күбөлөндүрөт, өлгөн адамдардын мүлкүн сактоо иштерин аткарат жана мурасчы болуу укугу жөнүндө же мурасчысы жоктугу жөнүндө күбөлүк берет, үй-мүлкүн ээлеп алууга тыюу салат, документте жана башкаларда коюлган колдун аныктыгын ырастайт. Токтогул райондук нотариат контору 1950-жылдары уюшулган, анын алгачкы жетекчиси болуп Заднепровский Андрей Иванович иштеген. Азыркы убакта 1987-жылдан бери Токтогул райондук нотариат конторун Казандагы В.И.Ульянов-Ленин атындагы мамлекеттик университеттин бүтүрүүчүсү Насырова Зуурабү башкарып келе жатат.

НУРГАЗИЕВ МУКТАР 1923-жылы 19-ноябрда Токтогул районунун Коңур-Өгүз айылында туулган. 1951-жылы Үч-Терек айылынын М.Горький атындагы орто мектебин бүтүргөн. 1941-46-жылдары Советтик Аскердин катарында кызмат өтөгөн. Советтик Аскерден кайткандан кийин, Нургазиев Муктар райондук аткаруу комитетинин бөлүм башчысы, партиянын райкомунун нускоочусу болуп иштеген. 1948-жылдын май айында коммунисттик жаштар уюмунун райкомунун биринчи катчысы болуп шайланып, ал жерде 1951-жылдын сентябрына чейин кызмат аткарган. 1951-53-жылдары Базар-Коргон партия райкомунун бөлүм башчысы, 1958-жылдын ноябрынан 1954-жылдын март айына чейин МТС зонасы боюнча партия райкомунун катчылык кызматтарын аткарган.

1954-61-жылдары Нургазиев М. райкеңештин төрагасы, совхоздун мүдүрү кызматтарында иштеп, 1961-68-жылдары Токтогул партия райкомунун биринчи катчысы болгон. 1968-73-жылдары Баткен партия райкомунун биринчи катчысы, 1973-85-жылдары Фрунзе партия райкомунун биринчи катчысы кызматтарында иштеп жүрүп, ардактуу эс алууга чыккан.

Нургазиев М. Кыргыз ССР Жогорку Кеңешинин беш чакырылышындагы депутаты, СССРдин союздук маанидеги пенсионери. Улуу Ата-Мекендик согуштун I-II-даражаларындагы ордени, Эмгек Кызыл Туу ордени, эки жолку Ардак Белгиси ордени, СССР эл агартуусунун мыктысы, Кыргыз ССР Жогорку Кеңешинин Президиумунун ардак грамоталары менен сыйланган.

ООРУКАНА - дарылоо-алдын алуучу стационардык медициналык мекеме.

Кетмен-Төбө өрөөнүндө медициналык жардам 1932жылдан баштап көрсөтүлө баштаган. Ошол жылы райондун Шевченко айылында 13 койкалуу стационар иштеп, анын ичинде оорулуу адамдарга жана төрөгөн аялдарга медициналык жардам берүү мүмкүнчүлүгү пайда болгон.

Азыркы райондун эски борборунда согуштан кийинки жылдары 25 койкалык стационар амбулаториясы менен иштеп, ошол стационарда хирургиялык жардам көрсөтүү мүмкүнчүлүгү түзүлгөн.

Райондо медициналык жардамдын чоң бурулушу негизинен 1955-жылдан баштап өнүгүү жолуна түштү, анткени ошол жылы Токтогул районунун өз балдары жана кыздары жогорку медициналык билимге ээ болушуп, өз элинин ден-соолугуна кам көрүү үчүн белсенип ишке киришкен. Алар - Орозов Чилдебай, азыркы учурда Кыргыз Республикасынын эмгек сиңирген дарыгери; Момункулов Кудаш, Досифу Зебер, Азимов Асанбай, учурдагы эмгектин ардагерлери. 1957-жылы районго жаңы кадрлар Ындыев Урумкан, медицина илимдеринин кандидаты; Кутманбаев Абаскан; 1958-жылы Жолдошов Карыпбай, Кыргыз Республикасынын эмгек сиңирген дарыгери; Аманов Бекен, саламаттыкты сактоонун мыктысы, келишкен. Токтогул райондук оорукана 1962-жылы жаңы кадрлар менен толуктанган. Алар - Жумадылова Кеңеш, Эмгек Кызыл Туу орденин ээси, эмгектин ардагери; Раманкулов Сыргатай, Кыргыз Республикасынын эмгек сиңирген дарыгери, саламаттыкты сактоонун мыктысы, Кыргыз ССР Жогорку Советинин Ардак Грамотасынын ээси; Жанов Кенжетай, медицина илимдеринин кандидаты; Табалдиев Бекматалы, Усубалиев Эдуард, Кубатов Эсенкулдар, бардыгы азыркы учурда эмгек ардагерлери, эмгек жолун ушул оорукана-

дан башташкан. 1965-1971-жылдары дагы дарыгерлердин катары төмөндөгүлөр менен толукталды. Алар - Мамытканов Майрамбек, Кыргыз Республикасынын Ардак Грамотасынын ээси; Иманалиев Сарыкойчу, Турдугулова Ырыскүл, саламаттыкты сактоонун ардактуу кызматкерлери; Сатыбалдиев Токон, Айтназарова Сымыракан, Манапова Турганбү, жогорку категориядагы дарыгерлер, Токтобеков Аскербай ж. б.

Ал эми райондо оорукана жана фельдшердик-акушердик түйүндөрдүн материалдык техникалык базасы учурдун талабына жараша өнүгүп келди. Алсак, Кетмен-Төбө өрөөнүндө алгач 13 койкалуу оорукана бар болсо, 1947-жылдары койканын саны 25ке жетип, Торкен, Бел-Алды айылдарында фельдшердик түйүндөр ачылып, элге кызмат көрсөтүшкөн. 1972-жылдан баштап райондун жаңы борбору негизделгенден кийин райондо типтүү 250 орундук оорукананын жайы эмканасы менен бирге курулуп, 1975-жылы июнь айында пайдаланууга берилген. Ошону менен катар Ак-Тектир, Уста-Сай, Жети-Суу, Саргата, Кызыл-Ураан, Жетиген, Терек-Суу айылдарында типтүү фельдшер-акушердик түйүндөр төрөт үйү менен кошо пайдаланууга берилген. Койкалардын саны 25тен (1947) 1985-жылы 605, 1990-жылы 690го чейин өсүп жетип, райондук ооруканада телефон байланышы баардык бөлүмдөрдө иштөөгө жетишкен. Райондук оорукананын базасында 2 жолу (1970, 1980) облустук жана бир жолу жумурияттык семинар-кеңешмелер өткөрүлүп, райондогу саламаттыкты сактоо кызматкерлеринин иш тажрыйбасы бүткүл кыргыз журтчулуна маалым болгон.

1990-жылдан баштап саламаттыкты сактоо тармагы реформалоого дуушар болгондон кийин койкалар райондо 690дон бүгүнкү күнү 308ке чейин кыскартылган же болбосо бул 56%ды түзөт. Азыркы учурда райондо 101 дарыгер жана 458 атайын орто билимдүү кызматкерлер эмгектенишүүдө. Алардын ичинен 2 Кыргыз Республикасына эмгек сиңирген дарыгер, 10 жогорку, 11 биринчи, 1 экинчи квалификациялык категорияга ээ дарыгерлер жана 4 Кыргыз Республикасы-

нын саламаттыкты сактоосунун ардактуу кызматкери, 71 жогорку, 64 биринчи жана 3 экинчи квалификациялык категорияга ээ атайын орто билимдүү адистер эмгектенишүүдө.

Бүгүнкү күнү Токтогул районунда 1 борборлоштурулган, 1 номерлүү, 4 айылдык ооруканалар жана 7 дарыгердик эмканалар менен катар ФАП, 1 СЭС, райондук учукка каршы диспансер жана 1 тиш дарылоо эмканасы райондун калкынын ден-соолугу үчүн кам көрүшүүдө.

ОРМОНБЕКОВ ТЫНЫМБЕК 1945-жылы Токтогул районунун Акчий-Карасуу айылында туулган. 1969-жылы Кыргыз мамлекеттик университетин бүтүргөн. Андан кийин окутуучунун ассистенти, окутуучу, улук окутуучу болуп иштеген. 1975-жылы Москва мамлекеттик университетинин аспирантурасын аяктаган. Андан бери доцент, профессор, кафедра башчысы, Билим, илим жана маданият министринин

орун басары болуп эмгектенген.

Ормонбеков Т. 60тан ашуун илимий эмгек, анын ичинде 5 монографиянын ээси. Техника илимдеринин доктору. Профессор. Кыргыз Республикасынын Илимдер Академиясынын мүчөсү (академик).

ОРОЗОВ ЧИЛДЕБАЙ 1931-жылы 12-январда Токтогул районунун Акчий-Карасуу айылында туулган. 1948-жылы Сталин атындагы орто мектепти аяктаган, 1949-жылы Кыргыз мамлекеттик медицина институтуна кирген. 1954-55-жылдары ошол эле институттун нерв клиникасында улук лаборант болуп иштеген. 1955-жылдан баштап Токтогул районунда невро-

патолог, саламаттыкты сактоо башкармасынын башчысы, санитардык-эпидемиологиялык станциянын башчысы, борборлошкон оорукананын башкы дарыгери болуп эмгектенген. Азыркы учурда Токтогул районунун Үч-Терек эмканасынын башчысы болуп эмгектенип жатат.

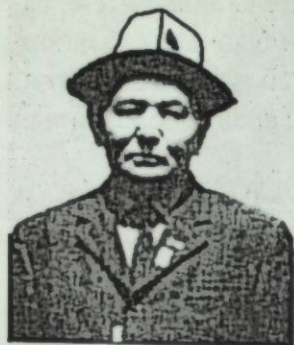
Орозов Ч. Кыргыз Республикасынын эмгек сиңирген дарыгери. Улуу Ата-Мекендик согуштун, Кызыл жарым ай коомунун, Саламаттыкты сактоо министрлигинин сыйлыктарынын ээси.

ОРТО-ЖОН - Токтогул районундагы Кызыл-Өзгөрүш айыл өкмөтүнө караштуу кыштак. Райондун борбору Токтогул шаарчасынан 70 чакырым түндүк тарапта. Калкы 1213 (1999).

ОСМОНОВ МАЙРАМБЕК 1973-жылдын 3-мартында Токтогул районунун Толук айылында туулган. 1990-жылы Толук орто мектебин аяктаган. 1990-92-жылдары Токмоктогу музыкалык окуу жайында билим алган. 1993-жылы Бишкектеги Б.Бейшеналиева атындагы өнөр институтуна кирип, ошол эле жылдан окуудан сырткары Шаршен атындагы куудулдар театрында дагы иштей баштаган. Азыркы учурда «Ак кеме» аттуу тобун жетектейт.

Осмоннов М. 60дан ашуун ырларды жараткан. Алардын ичинде «Ак кеме» (1992), «Периштем» (1994), «Түнүңөр бейпил болсун» (1998) ж. б. 2000-жылы «ЧоңКО» (Чоң Куудулдар Ордосу) фестивалынын 2-орундагы сыйлыгын пародист-куудул катары жеңип алган. «Ош-3000» мааракесинде Ош жөнүндө ыры менен биринчи орунга ээ болгон. 2001-жылы Меккеге ажыга барып, ал жактан «Араб кызына» деген ырын жаратып келген.

ОШБАЕВ ТОКТОБОЛОТ

1912-жылы Токтогул районунун Ничке-Сай айылында туулган. Биринчилерден болуп комсомолдордун катарына өткөн. 1932-жылы бытыранды чарбаларды ирилештирүүгө дилгир катышкан. 1940-жылга чейин комсомол райкомунун үгүт-насаат бөлүмүнүн башчысы болуп иштеген. Ошол жылы партиянын Сузак райкомунун үгүт-насаат бөлүмүнүн башчылыгына жиберилген. Андан кийин МТСтин саясий бөлүмүнүн башчысы, облустук саясий секторунун башчысы, партиялык иштер боюнча орун басары, партиянын райкомунун кадрлар бөлүмүнүн башчысы жана партиянын райкомунун биринчи катчысы болуп кызмат өтөгөн. 25 жыл облустук, райондор аралык жана райондук гезиттеринде ар кандай кызматтарда иштеген. 1959-жылдан бери СССР Журналисттер уюмунун мүчөсү. «Бекназар куудул» аттуу китептин ээси. Бир нече жолу медаль, ардак грамоталар менен сыйланган.

П

ПРОКУРАТУРА - мамлекеттик орган. Бардык ишканалар, кызматтагылар, ирадалар, жооптуу кызматта иштегендер жана жарандар, жергиликтүү кеңештердин буйрук берүүчү жана аткаруучу органдары коомдук жана кооперация уюмдарынын мыйзамдарды так аткаруусун көзөмөлдөйт. Токтогул райондук прокуратура аталган район түзүлгөн күндөн баштап эле ушул милдеттерди аткарып келе жатат. Анда иштеген Өмүралиев С.С., Жээналиев А.Ж., Мусаев Р.М. да аздыр-көптүр ушул ыйык милдеттерге өз эмгектерин арнашкан. Бүгүнкү күнү Токтогул райондук прокуратурасында иштеп жаткан прокурор Сатаров Р.С., анын орун басары Култаев Э.М., ага жардамчы Сүйөркулов М.Т. менен жардамчы Наркулов О.М. жана ага тергөөчү Акышев А.С. дагы мыйзам көзөмөлүндө эмгектенип жатышат.

ПОЧТА (лат. *posita*) – 1) байланыш ишканалары аркылуу жөнөтүлүүчү аманат; гезит-журнал, кат-кабар, телеграмма ж. б. 2) почта аманатын алуучу, жөнөтүүчү байланыш ишканасы (почтамт, байланыш бөлүмү). Кеңири мааниде жалпы эл пайдалануучу байланыштын бир түрү. (к. *Байланыш түйүнү*)

Р

РАДИОУКТУРУУ Токтогул районунда 1952-жылдан бери орто жана кыска толкундарынан бериле баштаган. 1954-жылы райондун борборуна радиотүйүнү курулуп, ал 600-ваттык күчөткүч аркылуу шаарчаны жана анын жака белиндеги айыл-кыштактарды радиоберүүлөр менен камсыз кылган. Ал кезде жалпысынан 1700 абонент болгон. 1974-жылы Токтогул районунун бардык айыл-кыштактарына радиоуктуруу бериле баштаган, натыйжада, абоненттердин саны 7000ге жеткен. 1992-жылдан бери Токтогул радиотүйүнү менчиктештирилип иштеп жатат.

РАМАНКУЛОВ СЫРГАТАЙ 1940-жылы 27-июнда Токтогул районунун Толук айылында туулган. 1959-жылы орто мектепти бүтүрүп, ошол эле жылы Кыргыз мамлекеттик медициналык институтунда окуган. Аталган окуу жайын бүтүргөндөн кийин 1965-жылы Токтогул райондук ооруканада невропатолог, бөлүм башчысы, башкы дарыгердин орун басары болуп иштеген. 1986-жылы Кара-Көл шаардык ооруканасынын башкы дарыгерлик кызматына дайындалган. 1987-жылдан баштап Токтогул райондук борборлоштурулган оорукананын нарколог дарыгери болуп иштеген. Азыркы учурда Токтогул районундагы майыптардын эмгекке жарамдуулугун тастыктоо комиссиясынын төрагасы болуп эмгектенет.

Раманкулов С. Кыргыз Республикасынын эмгек сиңирген дарыгери. СССРдин саламаттык сактоосунун мыктысы. Көптөгөн райондук, облустук жана жумурияттык сыйлыктардын ээси.

РАЙЫМБЕКОВА АНАПИЯ 1963-жылы Токтогул районунун Өзгөрүш айылында туулган. 1971-81-жылдары Өзгөрүш орто мектебинде окуган. 1984-86-жылдары Кыргыз мамлекеттик филармониясынын алдындагы эстрадалык студияда окуп, бүтүргөн жылы К. Орозов атындагы академиялык эл аспаптар оркестринде солист катары иштеген. 1987-жылы Пакистанга, 1988 — жылы Кампучияга, 1989-жылы Монголияга, Кытайга гастролдор менен концерт коюп барган. 1996-жылдан азыркы күнгө чейин А.Үсөнбаев атындагы эл шайырлары тобунда эмгектенет.

РАЙЫМБЕК УУЛУ КУДАЙБЕРГЕН - Сары-Камыштын болушу. Ал өз учурунун билимдүү адамы катары таанылган. Атасы Райымбек дүйнөдөн кайткандан кийин, Сары-Камышка болуштук кылып, Октябрь Революциясынын алдына чейин эл башкарып, 1916-жылы каза болгон. Кудайберген Кочкордо өткөн болуштардын курултайына төрагалык кылган.

РЫСБАЕВ СУЛАЙМАН Казыбай уулу 1956-жылы 17-февралда Ош шаарында туулган. 1973-жылы Бирлик орто мектебин бүтүрүп, Кыргыз мамлекеттик университетинин филология факультетине окууга кирген. 1987-жылга чейин Аламүдүн, Токтогул райондорунда мугалим болуп эмгектенген. Андан бүгүнкүгө чейин Кыргыз билим берүү институ-

тунда (мурдагы Кыргыз педагогика илимий-изилдөө институту), адегенде улук илимий кызматкер, кийин сектор башчысы, ал эми 1992-жылдан бери кыргыз тили жана адабияты бөлүмүнүн башчысы, доцент болуп иштөөдө. Педагогика илимдеринин кандидаты. Бөбөктөргө арналган «Жылмайып турган таш» (1997), «Сыйкырдуу жазуу» (1998), «Мендей менен Сендейдин жоруктары» (2000), «Баланын канаты» (2001) аңгеме жана жомоктор жыйнактарынын ээси. Кыргызстандагы орто мектептеринин 1-классында окулуучу «Алиппе» (1998) китебин жазган.

Рысбаев С. Кыргыз Республикасынын эл агартуусунун мыктысы. Кыргызстан жазуучулар жана журналисттер уюмдарынын мүчөсү. Тоголок Молдо атындагы сыйлыктын ээси.

РЫСКУЛБЕК УУЛУ ДЫЙКАНБАЙ 1835-жылы Кетмен-Төбө өрөөнүнүн Кашкат (Чоң оолу) айылында (азыркы Токтогул районунун Кара-Суу айылында) туулган. Атасы атактуу Нарбото уулу Рыскулбек 1851-жылы өлгөндөн кийин, 16 жаштагы Дыйканбай анын ордун басат. Ал түндүктө Шабдан, Байтиктер менен, орус падышалыгы менен, түштүктө Кокон хандыгы менен тегиз дипломатиялык алака түзүп, Кетмен-Төбө элин бөтөн элдерге талаттырбай алып калган. Рыскулбек уулу Дыйканбай 1885-жылы 50 жаш курагында дүйнөдөн кайткан.

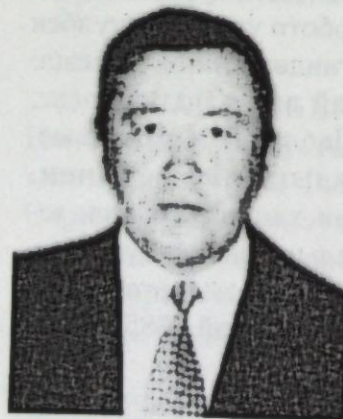
РЫСМАТОВА НАДИРАКАН 1936-жылы Токтогул районунун Кайырма айылында туулган. 1954-жылы мектепти бүтүргөндөн кийин Кыргыз мамлекеттик университетине кирип, 1959-жылы анын физика-математика факультетин аяктаган. 1959-1986-жылдарда Токтогул районунун Токтогул,

Ленин, Бөкөнбаев, Маркс атындагы мектептеринде физика, математика мугалими, окуу бөлүмүнүн башчысы, мүдүрү болуп иштеген. Бир нече жолу Токтогул райондук мамлекеттик органдарынын мүчөсү, айылдык кеңештерге депутат болуп шайланган..

1971-1974-жылдарда Кыргыз ССР Жогорку Советинин 8-чакырылышынын депутаттыгына шайланган. 1966-жылы Кыргыз эл агартуу министрлигинин ардак грамотасы менен сыйланган, 1968-жылы Кыргыз ССРинин эл агартуусунун мыктысы деген наамга ээ болгон.

С

САГЫНБАЕВ ТАЛАНТБЕК 1947-жылы Токтогул районунун Толук айылында туулган. 1965-жылы Торкен орто мектебин бүтүргөн соң Ташкендеги Политехникалык институтунан инженер-гидрогеолог адистиги боюнча билим алган. 1970-71-жылдары Ош облусундагы «Кыргыз-гидродолбооркурулуш» институтунда долбоорчу инженер болуп иштеген. 1972-жылга чейин Токтогул районун көчүрүп кондуруу дирекциясынын техникалык бөлүмүнүн башчысы, андан соң 1974-жылга чейин райондун коммуналдык чарба мекемесинин башкы инженери, 1976-жылга чейин райондун башкы меймары (архитектору) болуп эмгектенген. 1976-жылы райондун коммуналдык чарба жетекчиси болуп дай-

ындалган. 1991-жылдан азыркы күнгө чейин Токтогул районунун акиминин биринчи орун басары болуп иштейт.

Сагынбаев Т. райондук, облустук жана жумурияттык бир нече сыйлыктардын ээси.

САДИЕВ КАЛМУРАТ 1948-

жылдын 29-октябрында Токтогул районунун Көдүл айылында туулган. 1964-67-жылдары "Нарынгидроэнергокурулуш" ЖМКсынын №2 КБсында иштеген. 1967-жылы Кара-Көл шаарындагы жумушчу жаштар мектебин аяктаган. 1971-жылы Ташкендеги В.И.Ленин атындагы жогорку жалпы аскердик командачылык окуу жайын бүтүргөн. 1971-78-жылдары Түркстан аскер округунда кызмат өтөгөн. 1973-жылы атайын мектепти аяктаган. 1978-81-жылы Түштүк аскеринде кызмат кылган. 1981-84-жылдары М.В.Фрунзе атындагы аскер академиясын бүтүргөн. 1984-89-жылдары Орто Азия аскер округунда кызмат кылган. Жакын аралыктагы ракеталарды сыноого активдүү катышкан. 1989-93-жылдары Сирия Араб Республикасында (САР) Президенттик гвардиянын аскер кеңешчиси болгон. Ливан, САР, Кувейт өлкөлөрүндөгү согуш чатактарында катышкан. 1993-95-жылдары Кыргыз Республикасынын (КР) Аскер Күчтөрүнүн Башкы штабында начальниктин орун басары. 1995-2002-жылдары КР Ички иштер министринин орун басары. 1998-жылы Кыргыз мамлекеттик улуттук университетин бүтүргөн. Баткен, Чаткал согуш чатактарында катышкан. Бүгүнкү күндө КР Чек ара аскеринин башчысы.

Садиев К. милициянын генералы. Юридика илимдеринин кандидаты. Качкындар жана миграция маселелери боюнча бир нече китептин ээси.

САКТАР – биздин заманга чейин 1-миң жылдык – биздин замандын 1-кылымында Орто Азия, Казакстан, Чыгыш Түркстан аймактарын мекендеген уруулар. Сактар үч чоң уюмга бөлүнгөн:

1. Сак-сарматтар (*скифтер*),
2. Сак-турлар (*турандыктар*),
3. Сак-ариялар (*ирандыктар*).

Сактар дыйканчылык, мал чарбачылык жана аңчылык менен оокат кылган. Сактарда кенчилик (металлургия) дагы абдан өнүккөн. Сактар грек-парс согуштарына катышып, биздин заманга чейин 490-жылы *Марафон*, 479-жылы *Платея* салгылашууларында жеңген. Искендер Зулкарнайн (*Македониялык Александр*) башкарган аскерди Сыр-Дарыядан (*Яксарттан*) токтоткон. *Грек-бактриялыктардын* падышалыгын ойроң кылган. Сактар Кетмен-Төбөнүн коло доорундагы негизги калкын түзгөн.

САНИТАРИЯ - ЭПИДЕМИОЛОГИЯ СТАНЦИЯ-СЫ (*санэпидемстанция*) - райондун аймагында мамлекеттик санитариялык көзөмөлдү ишке ашыруучу, санитариялык алдын алуу жана эпидемияга каршы чараларды көрүүчү, ошондой эле иштеп чыгуучу адистештирилген негизги мекеме. 1950-жылдарга чейин калктын санитардык-эпидемиологиялык бейгамдыгы райондук оорукана жана анда иштеген врачтарга тиешелүү болгон, ал кездерде жугуштуу ооруларга каршы иш-чаралар маал-маалы менен жүргүзүлүп келген. Бирок Кетмен-Төбө өрөөнүндө безгек оорусу көп катталгандыктан 1950-жылы бул ооруга каршы станция ачылган. Натыйжада безгек оорусуна каршы иш-чаралар көрүлүп, бул ооруу 1955-жылы жок болгон. Андан соң ал станциянын негизинде санитардык-эпидемиологиялык бөлүм райондук оорукананын алдында кала берген. 1967-жылы ал бөлүм өзүнчө санитардык-эпидемиологиялык станция болуп ооруканадан бөлүнүп чыккан. Ошол кезде станциянын материалдык-техникалык базасы начар эле, болгону 1 дарыгер жана анын

жардамчысы иштеген. 1971-жылдан баштап кадрлар көбөйө баштаган жана анын курамында бактериологиялык, паразитологиялык лаборатория, ошондой эле чарбалык эсептеги залалсыздандыруу бөлүмдөрү иштеген. Азыркы учурда станцияда 2 бөлүм, 2 лаборатория иштеп, калктын санына жараша ал 1-категориядагы мекеме болуп саналат.

Бүгүнкү күнү Токтогул райондук санитардык-эпидемиологиялык станцияда башчысы болуп Сатыбалдиев Токон, андан тышкары Кодоев ж. б. иштешет.

САРГАТА – Токтогул районундагы Үч-Терек айыл өкмөтүнө караштуу кыштак. Токтогул шаарчасынан 45 чакырым чыгыш тарапта. Калкы 1825 (1999). Орто мектеп, медпункт бар.

САРПАШЕВ ТАЙЫРБЕК
Дүйшөкеевич 1968-жылы Токтогул районунун Торкен айылында туулган. 1985-жылы Торкен орто мектебин бүтүрүп, ошол эле жылы Кыргыз мамлекеттик университетинин эсеп-экономикалык факультетине кирген. 1986-88-жылдары Советтик Аскердин катарында кызмат өтөгөн. 1991-жылы Кыргыз мамлекеттик университетин бухгалтердик эсеп жана көзөмөл адистиги боюнча аяктаган. 1991-93-жылдары «Саят» компьютердик борбордун мүдүрү болуп иштеген. 1993-95-жылдары «Түшүм» биргелешкен ишканасынын мүдүрү. 1995-99-жылдары «Градиент» биргелешкен ишканасынын мүдүрү. 1999-жылдан баштап «Түгөлбай-Ата» эл аралык коомунун жетекчиси.

Сарпашев Т.Д. Кыргыз Республикасынын Жогорку Кеңешинин Мыйзам чыгаруу жыйынынын депутаты.

САРПАШЕВ ЭМИР Дүйшөкеевич 1964-жылдын 15-мартында Токтогул районунун Бел-Алды айылында туулган. 1981-жылы Торкен орто мектебин бүтүргөндөн кийин Новосибирск мамлекеттик университетинин механика-математика факультетине кирген. 1987-жылы университетти бүтүрүп, ошол эле жылдан тартып Кыргыз мамлекеттик университетинин механика-математика факультетинде инженер, кенже илимий кызматкер, окутуучу болуп иштеген. 1989-92-жылдары СССР Илимдер Академиясынын Сибирдеги бөлүмүндө Эсеп борборунун аспирантурасын бүтүргөн. 1996-жылдан баштап жекече ишкер. Азыркы учурда эл аралык Түгөлбай-Ата коомунун төрагасынын орун басары. «Кыргызстан маданияты» гезитинин редколлегия мүчөсү. «Градиент» фирмасынын мүдүрү.

САРЫ-ЖОН КӨРҮСТӨНҮ – биздин заманга чейин 6-5-кылымдарда жашаган сак урууларына таандык мүрзөлөр. Кетмен-Төбө өрөөнүндөгү Бала-Чычкан суусунун сол өйүзүндөгү бийик тектирчеде. Жети чоң дөбөдөн турат, ар биринин айланасы 23-25 м, бийиктиги 3-7 м. Бул мүрзөлөрдөн карапа идиштер, шуру-мончоктор, алтын жалатылган буюмдар табылган. Акак таш чөгөрүлүп жасалган эки шумкардын бедизи да бар.

САРЫКУНАН, Сагынбек Дыйканбай уулу 1905-жылы азыркы Аламүдүн районунун Кашка-Суу кыштагында туулган. Төкмө ырчы, жомокчу. 30-жылдардын экинчи жарымынан өмүрүнүн акырына чейин Токтогул районундагы Бөкөнбаев айылында жашаган. Калык Акиевдин шакирттеринин бири. К.Акиев анын сарылыгынан улам Сарыкунан деген лакап ат койгон. Бул ысмы элге кеңири тарап, өз аты айтылбай калган. 1927-29-жылдары Сарыкунан Кыргыз мам-

лекеттик театрында (кийин Кыргыз мамлекеттик филармониясы) иштеген.

Сарыкунан 1971-жылы Фрунзе (азыркы Бишкек) шаарында дүйнөдөн кайткан.

САРТОВ ШЕКЕРБЕК 1949-жылы 7-июнда Токтогул районунун Кызыл-Туу айылында туулган. 1967-жылы Куйбышев атындагы орто мектебин бүтүргөн. 1968-71-жылдары Жалал-Абад медициналык окуу жайынын фельдшердик бөлүмүндө окуган. 1972-74-жылдары Советтик Аскердин катарында кызмат өтөгөн. 1974-жылы Москвадагы элдик университеттин фотожурналистика бөлүмүн аяктаган. 1975-жылдын август айынан баштап азыркы малга чейин «Советтик Кыргызстан» (азыркы «Кыргыз Туусу») гезитинде фотокабарчы болуп эмгектенет.

Сартов Ш. 1977-жылдан бери СССР журналисттер уюмун, 1977-99-жылдары ошол уюмдун фотожурналисттер кеңешинин мүчөсү. 1991-94-жылдары Кыргыз фотосүрөтчүлөр уюмунун катчысы. Бир топ союздук, жумурияттык жана эл аралык сыйлыктардын ээси. Анын сүрөттөрү көптөгөн улуттук жана эл аралык көргөзмөлөрдө коюлган.

Сартов Ш. Кыргыз Республикасынын маданиятына эмгек сиңирген ишмер.

САРЫ-СӨГӨТ - кыштак, Токтогул районундагы Бел-Алды айыл өкмөтүнүн борбору. Бул айыл өкмөтүнө Бел-Алды, Коргон кыштактары дагы карайт. Райондун борбору Токтогул шаарчасынан 39 чакырым түндүк-чыгыш тарапта. 1920-жылы негизделген. Калкы 1829 (1999). Орто мектеп, фельдшердик-акушердик түйүн, китепкана бар.

САТАРОВ КАБАТАЙ 1942-жылы туулган. 1959-жылы орто мектепти бүтүргөн. Кыргыз мамлекеттик университетинин тарых факультетин аяктаган. 1964-жылы Базар-Коргон районундагы 1-май орто мектебинде эмгек жолун баштаган. 1968-жылдан бүгүнкү күнгө чейин Саргата орто мектебинде тарых мугалими болуп иштейт. 1970-90-жылдары мектепте уюштурулган өндүрүштүк бригаданы жетектеген. Шопоков совхозунун 50 га жерин бөлдүрүп алып, окуучулардын күчү менен ар гектардан 120 центнерден жүгөрү алууга жетишкен.

Сатаров К. 1975-жылкы Кыргыз ССР Жогорку Советинин депутаты. Эмгек Кызыл Туу, Ленин ордендеринин ээси. Эл агартуунун мыктысы.

САТАРОВА ГҮЛМИРА ӨКҮШОВНА 1965-жылы Токтогул районундагы Өзгөрүш айылында туулган. 1982-жылы Өзгөрүш орто мектебин бүтүргөн. 1982-жылы Кыргыз кыз-келиндер педагогикалык институтунун (КККПИ) физика-математика факультетине өткөн. 1986-жылы КККПИни бүтүргөн. 1986–1989-жылдары КККПИнин математикадан сабак берүүнүн усулу кафедрасында окуутучу. 1989–2000 жылдары Кара-Көлдөгү №4 орто мектептин математика мугалими, окуу бөлүмүнүн башчысы. 2000 жылдан баштап азыркыга чейин ЖАМУнун Кара-Көлдөгү инженердик факультетинин математикадан окутуучусу.

Сатарова Г. Ө. 1985-1990-жылдары Кыргыз ССРинин Жогорку Кеңешинин 11-чакырылышынын депутаты. 1996-жылы Кара-Көлдөгү «Жылдын мугалими» конкурсунун жеңүүчүсү.

САТЫКЕ - 19-кылымдын 20-жылдары Кетмен-Төбөдөгү кыргыздардын Кокон хандыгына каршы күрөшүнүн жетекчиси. Карапайым элден чыккан.

САТЫЛГАНОВА ГҮЛНУР

1968-жылы 1-ноябрда Токтогул районунун Токтогул шаарчасында туулган. 1985-жылы Бөкөнбаев атындагы орто мектебин бүтүрүп, Токтогул райондук маданият үйүндөгү «Миң-Кыял» аваз-аспап ансамблинде иштеген. 1978-91-жылдары Б.Бейшеналиева атындагы өнөр институтунун хор-дирижёрлук бөлүмүндө окуган. 1991-96-жылдары Бишкек шаардык жаштар театрында эмгектенген. 1996-жылдан тартып азыркы күнгө чейин Кыргыз улуттук консерваториясында мугалим болуп иштейт.

Сатылганова Г. көптөгөн улуттук: «Тян-Шан-91» (Нарын ш.), «Жаштык ыры-92» (Бишкек ш.), «Ыр-десте-93» (Бишкек ш.), «Кадыр түн-97» (Ысык-Көл); эл аралык: «Азия дауысы-98» (Алматы ш.), «Славянский базар-98» (Витебск ш.), «Азия-98» (Шанхай ш.), Түркиядагы эстрада ырчыларынын конкурсу (1998, Бурса ш.) ж. б. фестивалдарда атайын жана баш байгелерди утуп алган. Мындан тышкары драмалык ролдору үчүн дагы бир топ сыйлыктар менен белгиленген. Жаштар сыйлыгынын ээси.

Сатылганова Г. Кыргыз Республикасынын эмгек сиңирген артисти.

СЕЙДАНА МОЛДОКЕ КЫЗЫ 1924-жылы Токтогул районунун Кара-Тектир айылында туулган. Манасчы. 1935-45-жылдары мектепте окуган. Алгач мектепте мугалим болуп иштеген, андан кийин колхозго кирип, колхозчу болуп эмгектенген. Манас айта баштаганын сыйкырдуу түш көрүү менен байланыштырат. «Манас» эпосунда сүрөттөлгөн жерлерди атайын кыдырып көргөн. Кыргыз Илимдер Академиясынын Тил жана адабият институнун кызматкерлери Сейданадан «Семетейди» жазып алышкан.

СЕРЫЙ ЗОСИМ Львович 1916-жылдын 30-ноябрында Одесса шаарында туулган. 1940-жылы Киев айыл чарбаны механикалаштыруу жана электрлештирүү институтун бүткөн. В.И.Ленин атындагы, Днепр, Горький жана Кременчуг ГЭСтеринде иштеген. 1963-жылдан «Нарынгидрострой» башкармасынын башчысы болуп эмгектенген. 1977-жылдын 9-февралында Кара-Көл шаарында дүйнөдөн кайткан.

Серый З.Л. Социалисттик Эмгектин Баатыры (1976), Кыргыз ССР Жогорку Советинин 7-9-шайлоолорунун депутаты. Ленин, Октябрь Революциясы, эки жолку Эмгек Кызыл Туу, «Ардак Белгиси» ордендери жана медалдар менен сыйланган.

СМАНБЕКОВ ТЕМИРЛАН Камашович 1957-жылдын 15-апрелинде Токтогул районунун Булак айылында туулган. 1974-жылы Крупская атындагы орто мектепти бүтүргөн. 1974-75-жылдары Токтогул районунда куруучу болуп иштеген. 1975-жылы Ош мамлекеттик педагогикалык институтуна кирген. 1978-жылы Москвадагы А.Луначарский атындагы театралдык окуу жайына өткөн. 1983-жылдан Пржевальск

(азыркы Каракол) шаарындагы кыргыз драма театрында, 1992-жылдан Мамлекеттик жаштар театрында, 1995-жылдан Кыргыз улуттук академиялык драма театрында эмгектенген. Театрда ойногон ролдору: граф Альмавива (Бомарше, «Тополондуу күн же Фигаронун үйлөнүшү»), Нурдин (Т.Абдумомунов, «Сүйүү жана достук»), Эргеш-аба (М.Тойбаев, «Жаңы келин»), Бостон (Ч.Айтматов, «Кыямат») ж. б. Кинодо ойногон ролдору: Адыл (Б.Үсөнкулов, «Ак-Чардак»), Эркек (С.Раев, Н.Турапов, «Экөө») ж. б.

Сманбеков Т.К. Кыргыз Республикасынын эмгек сиңирген артисти. Бүткүл дүйнөлүк театралдык фестивалдын лауреаты.

СПАРЕТРА – биздин заманга чейин 540-550-жылдары парстардын падышасы Кир менен салгылашкан сактардын канышасы. Кир II сактардын аскерин талкалап, алардын падышасы Аморгду туткунга алганда, анын аялы Спаретра аскер чогултуп, парстарга кол салып, эрин бошотуп алган. Ошондо сактардын эр жүрөктүүсүн түшүнгөн Кир алар менен элдешип, алар менен бирдикте биздин заманга чейин 546-жылы Лидиянын падышасы Крезге каршы чыгышкан.

СТАНАЛИЕВ САМСАК 1950-жылы Токтогул районунун Жазы-Кечүү айылында туулган. 1966-жылы Кара-Көл шаарындагы Токтогул атындагы орто мектебин бүтүргөн. 1977-жылы Кыргыз мамлекеттик университетинин филология факультетин аяктаган. Эмгек жолун 1966-жылы Кара-Көл шаарындагы «Нарынгидроэнергокурулуш» башкармасында жумушчу катары баштаган. 1968-жылдан Ток-

тогул райондук камсыздоо бөлүмүндө улук эсепчи болуп иштеген. 1969-72-жылдары Советтик Аскердин катарында кызмат өтөгөн. 1971-72-жылдары Токтогул райондук «Учкун» гезитинде адабий кызматкер болгон. 1977-жылдан Кыргыз телерадиокомитетинде жаштар бөлүмүнүн редактору болуп эмгектенген. 1978-80-жылдары «Ленинчил жаш» гезитинде кабарчы, бөлүм башчы, андан соң «Мектеп» басмасынын редактору, 1986-жылдан «Кыргызстан маданияты» гезитинин адабий сын бөлүмүнүн башчысы болуп иштеген. Азыркы учурда «Кыргыз туусу» гезитинин саясий баяндамачысы.

Станалиев С. бир нече жыйнактын ээси. Алгачкы ыр китеби 1982-жылы «Сүйүнчү» деген ат менен жарык көргөн. Андан кийин «Кыймыл» (1986), «Ылдамдык» (1990) аттуу ырлар жана поэмалар жыйнактары чыккан. Акыркы мезгилде «Касым Тыныстанов» («Чагылгандын көз жашы») аттуу даректүү романы басылып, эл арасында таанымал болуп келатат. Айрым чыгармалары орус, украин, казак тилдерине которулган. Станалиев С. котормочулук жаатында да үзүрлүү эмгектенип, орус тилинен көптөгөн чыгармаларды которгон.

Кыргызстан жазуучулар уюмунун мүчөсү.

СТАТИСТИКА БӨЛҮМҮ Токтогул районунда 30-жылдары түзүлгөн, бирок статистикалык каттоолор 1860-жылдардан бери жүргүзүлүп келген. Азыркы күндө Мамлекеттик статистикалык башкармалыгынын Токтогул райондук бөлүмүндө 6 киши иштейт, бардыгы экономика билиминин ээлери. Статистика бөлүмүнүн ардагери Ташкөкүлов Ормонкул 1947-жылдан бери ушул тармакта иштеп келип, бүгүнкү күнү ардактуу эс алууда. Абдрасулова Күмүшкан, Сакеев Жаныбек, Ташболотова Сагынбү, Отунчиева Калбүлөр дагы алды 26, арты 13 жылдан статистика бөлүмүндө иштеп келе жатышат.

СУЛТАКЕЕВ ТОКТОГУЛ

1947-жылы Токтогул районунун Токтогул шаарчасында туулган. 1954-64-жылдары орто мектепте окуган. 1969-жылы Куйбышевдеги инженердик-курулуш институтун бүтүргөн. 1969-77-жылдары Кыргыз ССРинин Курулуш министрлигинин темир-бетон буюмдарын чыгаруучу заводунда мастер, улук инженер, техникалык көзөмөл бөлүмүнүн начальниги, цехтин начальниги болуп иштеген. 1977-78-жылдары Фрунзе шаардык элдик көзөмөл комитетинин нускоочусу. 1978-83-жылдары №1 курулуш-монтаждоо трестинин парткомунун катчысы. 1983-87-жылдары Кыргызстан компартиясынын БКсынын курулуш жана шаардык чарба бөлүмүнүн нускоочусу. 1987-89-жылдары Кыргыз ССРинин Калкты турмуш-тиричилик жактан тейлөө министринин орун басары. 1989-90-жылдары Мамлекеттик курулуш комитетинин курулуш индустриясынын жана менчик курулуштун базаларын өнүктүрүү бөлүмүнүн начальниги. 1990-жылдан бүгүнкү күнгө чейин Республикалык курулуш кызматкерлеринин кесиптик уюмунун комитетинин төрагасы.

Султакеев Т. бир нече өкмөттүк сыйлыктардын ээси.

СУРАНЧИЕВ ТУРГУН 1940-жылы 29-апрелде Токтогул районуна караштуу Кайырма айылында туулган. 1948-жылы Жоомарт Бөкөнбаев атындагы орто мектептин 1-классына кирип, 1958-жылы аталган мектепти ийгиликтүү аяктаган. Ушул жылдан 1961-жылга чейин Кайырмада колхозчу болуп иштеген. 1961-жылы Кыргыз мамлекеттик медицина институтунун дарылоо факультетинде окуп, аны 1968-жылы аяктайт. Ошол эле жылы Ош облусунун Шакаф-

тар шаарчасындагы атайын адистештирилген ооруканага жолдомо менен жөнөтүлөт. Ал жерде дарыгер, бөлүм башчысы болуп иштейт. 1972-жылдын июнь айынан баштап Ала-Бука районунун 1-май оорукана бөлүмүнө башкы дарыгер болуп дайындалат. Бул жерде 1977-жылдын октябрь айына чейин иштеп, ошол эле райондун Суусамыр оорукана бөлүмүнө башкы дарыгер болуп которулат. 1978-жылдын октябрь айынан Ала-Бука райондук борборлуштурулган ооруканасына чакыртылып, 1979-жылдын июль айына чейин башкы дарыгердин биринчи орун басары болуп эмгектенет. 1979-жылдын июль айынан Токтогул районунун Терек-Суу оорукана бөлмөсүнө которулуп, 1999-жылдын июль айына чейин башкы дарыгер болуп иштейт. 1999-жылдын 19-июлунда Кетмен-Төбө айыл өкмөтүнүн башчысы болуп бир добуштан шайланып, өмүрүнүн акырына чейин иштеп турган.

Суранчиев Т. Кыргыз Республикасынын эмгек сиңирген дарыгери.

СУУСАМЫР КЫРКА ТООСУ Ички Тянь-Шандын Суусамыр жана Кетмен-Төбө өрөөндөрүн бөлүп турат. Ала-Бел ашуусунан (батышта) Көкөмерен капчыгайына чейин (чыгышта) кеңдик багытта 130 чакырымга созулуп жатат. Туурасы 45 чакырым. Басымдуу бийиктиги 3400-3500 м. Эң бийик жери 4048 м. Чыгыш бөлүгү Сары-Камыш аталат.

СУУ-КАНАЛ Токтогул райондук чарбалык эсептеги мекеме. Токтогул шаарчасына таза сууну 15 чакырым алыстыктан, Бала-Чычкан дарыясынан түтүкчөлөр аркылуу жеткирет. Түтүкчөлөр 7-10 миң калкты суу менен камсыз кылууга болжолдонгон, ал эми азыркы учурда шаарчада 25 миңден ашуун калк жашайт. Анткени менен Суу-канал ишканасы 1267 үй, 42 ишкананы таза суу менен өз учурунда камсыз кылып турат. Бул мекеме 1970-жылы, же башкача айтканда, Токтогул шаарчасы жаңы жайга көчүп келгенде түзүлгөн. Суу-канал алгач Жалал-Абад облустук ишкананын бир

бөлүгү болуп келген, анан 1992-жылдан баштап гана ал өз алдынча чарбалык эсепке өткөн.

Азыркы күнү мекемеде 20 адам эмгектенет, жетекчиси Асанбаев Токон.

СУУ ЧАРБА БАШКАРМАСЫ Кетмен-Төбөдө алгач *жергиликтүү суу чарбасы (земводхоз)* деген ат менен райондук аткаруу комитетинин алдында 1936-жылга чейин ачылган. Ал чарба 4127 га сугат жер аянтын тейлеген. 1936-39-жылдары Жалал-Абад аймактык суу чарба башкармасынын Кетмен-Төбө ирригациялык тобу болуп бөлүнгөн. 1939-40-жылдары Кетмен-Төбө суу чарба башкармасы болгон. 1940-49-жылдары Жалал-Абад облустук сугат тармактар башкармасынын Токтогул сугат тармактар башкармасы болгон. Азыркы учурда Токтогул райондук суу чарба башкармасы аталып иштеп жатат.

Азыркы күндө сегиз насостук станция, 285, 8 чакырым магистралдык канал, 55, 4 чакырым чарбалар аралык ка-

нал, 624, 7 чакырым ички чарбалык канал, 975 даана гидрокурулушу иштеп, 14049 га жерди суу менен камсыз кылуу үчүн башкармада төрт суу бөлүмүндө (Узун-Акмат, Чычкан, Торкен, Үч-Терек) жана сегиз насостук станциясында 142 адам эмгектенет. Суу башкармасында 1950-жылдан бери Байдалиев Акбар, Курманкулов Шарап, Бантов Калий, Стаценко Федор, Бечелов Абдымомун, Бечелова Ырысбү, Исмаилов Кулбек; 1960-жылдан бери Ызаков Мырзабай, Казатов Чынжыр, Көкүмов Казакбай, Алипов Одур ж. б. иштеп келишкен. Азыркы күндө башкарманын жетекчиси Ниязалиев Советбек.

СУЙӨРКУЛОВ АБДЫ 1912-жылы Токтогул районунун Торкен айылында туулган. 1932-жылга чейин орто жана жогорку окуу жайларда окуган. 1932-41-жылдары райондук жана облустук чарбалык уюмдарда жетекчи кызматтарда иштеген. 1941-42-жылдары Эмгекчи депутаттарынын Жалал-Абад облустук кеңешинин аткаруу комитетинин төрагасы, 1942-44-жылдары Кыргызстан Коммунисттик партиясынын борбордук комитетинин катчысы болуп эмгектенген. 1946-жылы Партиялык жогорку мектебин бүтүргөн. 1946-49-жылдары Кыргызстан КП БКнын үчүнчү жана экинчи катчысы. 1947-50-жылдары Кыргыз ССР Жогорку Советинин, 1950-59-жылдары Кыргыз ССР Министрлер Советинин төрагасы. 1959-69-жылдары Кыргыз ССР соода министри. 1946-62-жылдары СССР Жогорку Советинин депутаты. Эки жолу Ленин, эки жолу Эмгек Кызыл Туу ордендери менен сыйланган.

СУЙӨРКУЛОВ КЫЛЫЧ 1927-жылдын 13-майында Кетмен-Төбө районунун Акчий-Карасуу айылында туулган. 1934-38 жылдары Кара-Суу башталгыч мектебинен билим

алган. 1940-жылы МТСде слесардын жардамчысы, айдоочу катары эмгек жолун баштаган. 1943-жылы трактор бригадасынын механиги болуп иштеген. 1945-46-жылдары Жалал-Абад шаарындагы механик кадрлардын мектебинде билимин өркүндөткөн. 1958-жылы Октябрь атындагы колхоздун бригадири болуп дайындалып, ошондон бери 1987-жылга чейин Токтогул атындагы совхоздо, Токтогул ДЭУсунда, УОСунда ар кандай кызматтарда үзүрлүү эмгектенген.

Сүйөркулов К. бийик өндүрүштүк көрсөткүчтөрү үчүн көптөгөн райондук, облустук жана жумурияттык сыйлыктарга ээ болгон.

Т

ТАЛИПОВА ШАХРА 1951-жылы Токтогул районунун Кызыл-Өзгөрүш айылында туулган. 1969-жылы орто мектепти бүтүргөн. Ошол эле жылдан Токтогул элдик театрында эмгек жолун баштаган. 1993-жылдан Жалал-Абад облустук филармониясында иштейт.

Талипова Ш. Кыргыз Республикасынын эмгек сиңирген артисти. Кыргыз Республикасынын эл артисти.

ТАШ-РАБАТ Токтогул районун, Кара-Көл жана Таш-Көмүр шаарларын камтыган бүтүндөй региондогу кыш заводу 1988-жылы Токтогул «Айылкурулуш» МПМКнын базасында түзүлгөн. Анын башатында Чуулдаков Жумаш тур-

ган. Заводдун азыркы жетекчилери Асылбеков Алман жана Ноотиев Рахатбектин демилгелери менен 1991-жылы өз алдынча «Жетиген» чакан ишканасы болуп негизделген. 1992-жылы катуу жер титирөөдө бир катар зыяндарды тарткандыктан, ошондой эле жалпы экономикалык оор учурунда 1997-жылга чейин токтоп турууга мажбур болгон. 1997-жылы ишкананын башкы адистери тарабынан калыбына келтирүү иштери башталып, 1998-жылы мамлекеттик реестрге «Таш-Рабат» жоопкерчилиги чектелген коому катары катталган. Бүгүнкү күндө «Таш-Рабат» коомунун эмгек жамааты өндүргөн продукциясынын сапаты менен керектөөчүлөрдүн ыраазычылыгына ээ болуп келүүдө.

Өндүрүштүк кубаттуулугу 1, 5 млн даана кышты түзгөн «Таш-Рабат» коому 40 жумушчу орунду камсыз кылуу менен бирге жакынкы мезгилдерде керамикалык жана жыгач устачылык буюмдарды чыгарууну көбөйтүүгө умтулууда.

**ТЕЛЕКӨРСӨТҮҮ ЖАНА РАДИОБЕРҮҮ РЕЛЕ
МАГИСТРАЛДАРЫНЫН ЖУМУРИЯТТЫК
ӨНДҮРҮШТҮК БИРИКМЕСИНИН (ТРРМЖӨБ)**

Токтогул районундагы бөлүмү 1963-жылы түзүлгөн. Анын биринчи жетекчилери болуп Касымов Равил, Усканов Айтылар иштеген. 1964-жылы Шайга телекөрсөтүү мунарасы курулган. Ал жакка автоунаа үчүн жол болбогондуктан, керектүү шаймандардын бардыгын жөнөкөй унаага жүктөп жеткиришкен. Эл Кыргызстандын 1-программасын (азыркы КТРды) көргөн. 1968-жылы Москванын 1-программасы (азыркы ОРТ) улашылган. 1987-жылдан баштап «Орбита» (азыркы РТР) программасы дагы кошулган.

ТРРМЖӨБтө көп жылдан бери Мендешов Тагай, Бообек Абаскан, Сагынбаев Жээналы, Мадылбаев Замир, Жамгырчиев Максат ж. б. иштеп келатышат. Алардан тышкары көп жыл бою иштеген маркум Карамурзаев Нурдиндин да эмгеги зор. Азыркы учурда Дүйшөнов Ислам, Дүйшөнов Алмаз, Бусурманов Имангазы, Манапов Райымкан, Карамурзаев Алтын жана Бакиров Мирбек Кетмен-Төбө элине телекөрсөтүү жана радиоберүүлөрдү жеткирип турушат. ТРРМЖӨБтүн жетекчиси – Жумабаев Калыбек.

ТЕЛЕКОМ Токтогул районунда «Кыргызтелеком» 1994-жылы акционердик коом болуп түзүлгөндөн баштап, өзүнчө

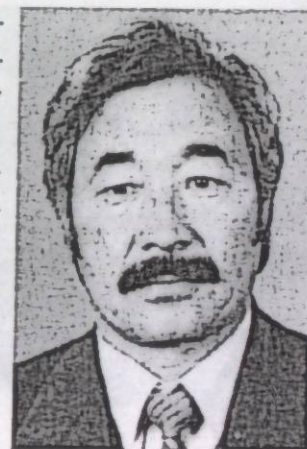
бөлүнүп чыккан. Токтогул районунун биринчи шаар аралык телефон байланышы 1952-жылы түзүлгөн. Шаар аралык байланышка эки каналдуу РРС-1 аппаратурасы пайдаланылган. Ички байланышта 1952-жылы ЦБ-120 коммутатору колдонулуп, 70 абонент жыштыгында иштеген. Абоненттердин көпчүлүгү мекеме-ишканалар, колхоздор менен байланыш түзгөн. Алгачкы жетекчилерден болуп 1954-жылы Ташкенден байланыш техникумун бүтүрүп келген Донник Василий Максимович иштеген. Ал 1954-83-жылдары байланышка жетекчи болуп келди. 1965-жылы шаар аралык байланышка жаңы аппаратуралар келе баштады. Тоолордун бийик чокуларына, радиореле станциялары орнотулуп, райондун борборуна 6-каналдуу КНК-6 аппаратурасы курулган. Ушул аппарат коюлгандан тартып телеграф байланышы пайда болгон. Ал кезде байланыш түйүнүндө 18 адам иштетчү.

1973-жылы райондун борбору жаңы жерге көчүп келгенден баштап телефон байланышы түп оорду менен өзгөргөн. 1974-жылы 700 номерлүү автоматтык телефон станциясы пайдаланууга берилген. 1974-жылы 1-ноябрда райондо биринчи жолу абоненттер автоматтык телефон байланышынан пайдаланышкан. ВО-12 аппараты орнотулуп, ал бир убакта 24 канал менен байланыштырууга мүмкүнчүлүк берген. Токтогул ша-

арчасында 700 абонент болсо, анын беш жүзү үй абоненттери болгон. 1974-жылы Торкен, Өзгөрүш айылдарында АТС 50/200 автоматтык телефон станциялары пайдаланууга берилген. Бүгүнкү күнү бул мекемеде 1975-жылы Ташкен, Фрунзедеги байланыш жогорку окуу жайларын бүтүрүп келген Керимбеков Төлөбай, Жоробаева Гүлсара ж.б. иштешет. Токтогул Телекомун 1982-жылдан бери Апсаматов Байжан жетектейт. Азыркы учурда облустун борборунда шифралык станциялар ишке берилип, абоненттер дүйнөнүн көп мамлекеттери менен байланыш түзө алат.

ТЕМИКЕЕВ КОНУШБЕК 1948-жылдын 13-августунда Токтогул районунун Бел-Алды айыл өкмөтүндөгү Сары-Сөгөт кыштагында туулган. 1966-жылы Токтогул атындагы орто мектепти бүтүрүп, ошол эле жылы Москвадагы В.В. Куйбышев атындагы курулуш-инженер институтуна окууга кирген. 1971-жылы ал окуу жайынын өнөр жай жана граждандык курулуш факультетин аяктаган соң, 1975-жылга чейин ошол жерде темир-бетон конструкциялары кафедрасында илимий-педагогикалык иштерин улантып, техника илимдеринин кандидаты даражасына ээ болгон. 1975-жылдан Фрунзе (азыркы Бишкек) шаарындагы политехникалык институтунда темир-бетон конструкциялары кафедрасында ишин уланткан. 1982-жылдан аталган кафедранын башчысы болуп эмгектенет. 1992-94-жылдары Кыргыз мамлекеттик курулуш, транспорт жана архитектура университетинин илимий иштер боюнча проректору, 1995-жылдан курулуш факультетинин деканы. Техника илимдеринин кандидаты. Профессор.

Кырдан ашуун илимий-изилдөө, жүздөн ашуун окуу-усулдук эмгектердин ээси. 1998-жылы Америка Кошмо

Штаттарынын эл аралык институту К.Темикеевге «Жылдын адамы» деген ардактуу наам берген.

ТЕРЕК-СУУ – кыштак, Токтогул районундагы Кетмен-Дөбө айыл өкмөтүнүн борбору. Бул айыл өкмөтүнө Беке-Чал, Чоң-Арык, Эш-сай кыштактары дагы карайт. Райондун борбору Токтогул шаарчасынан 32 чакырым түштүк - батыш тарапта. 1968-жылы негизделген. Калкы 4193 (1999). Орто мектеп, оорукана, 2 китепкана бар.

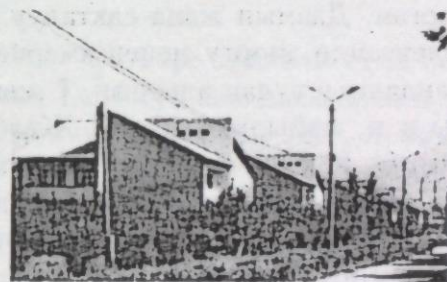
ТОКОЙ ЧАРБАСЫ токойду сарамжалдуу жана

жабыркатпастан пайдаланууну, токой өсүмдүктөрүнүн түрлөрүн жакшыртууну, алардын түшүмдүүлүгүн арттырууну, жаңы көчөттөрдү отургузууну уюштурат; жыгач даярдоочуларга уруксат берип, аны так пайдаланууну көзөмөлгө алат, жыгач белендейт, токойду коргоого алат. Токтогул районунун токой чарбасы 1947-жылы уюшулган. Ал Узун-Акмат, Алатай, Чычкан, Токтогул токойчулуктарынан туруп, анын жалпы аянты 72324 ганы түзгөн. 1992-жылы Үч-Терек району бөлүнүп чыкканда, Кара-Көл жана Токтогул токойчулуктарынын негизинде Үч-Терек токойчулугу түзүлгөн. Азыркы күндө Токтогул токой чарбасынын жалпы аянты 118404 ганы түзөт. Токтогул токой чарбасында көп жыл бою иштеген Марамов

Асылбек, Койчукараев Имангазы, Өзүбеков Жолдош, Осмонкулов Сарыбай, Токтоназаров Жуматай, Турсуналиев Зарлык, Зулпукоров Кумарбектер бүгүнкү күндө ардактуу эс алууда. Азыркы күндө алардын жолун жолдоп Токтоназаров Каныбек, Сманов Бийгазы, Ракаев Базарбек, Ажыбеков Жылдызбек, Чалов Акмат, Момунбаев Талант ж. б. иштеп жатышат. Токой чарбасынын жетекчилигин Жогорку Кеңештин Эл өкүлдөр жыйынынын депутаты Турдумамбетов Жолдошбек алып барат.

ТОКТОГУЛ, Муз-Төр - Токтогул районундагы шаарча (1970-жылдан), райондун борбору. Бишкек-Ош жолунун боюнда, Токтогул суу сактагычынан 5 чакырым түндүк тарапта жайгашкан. 1901-жылы негизделген. Калкы 16154 (1999). 3 орто мектеп, кесиптик лицей, билимкана, гимназия, оорукана, эки китепкана иштейт. Май заводу, «Айпери-Г» акционердик коомдору, маданият үйү, кинотеатр бар. Токтогул суу сактагычты курууга байланыштуу 1968-74-жылдары жаңы жерге көчүрүлүп, азыркы архитектуранын (меймарлары Уманбеков Б.К., Курдель А.И.) талабына ылайык курулган. Шаарчанын архитектуралык курулушу үчүн Кыргыз ССРинин Токтогул атындагы мамлекеттик сыйлыгы ыйгарылган (1980). Токтогул Саатылгановдун ысмынан аталган.

✓ **«ТОКТОГУЛАЙЫЛКУРУЛУШ»** ачык түрдөгү акционердик коому алгач Токтогул көчмө механизмдештирилген

колонна катары 1967-жылы түзүлгөн. Бул ишкананын күчү менен Кетмен-Төбө аймагында 60400 баш койго ылайык кашар, 800 бодо малга ылайык ферма курулган, андан тышкары 3068 орундук айыл мектептери, 280 орундук бала бакчалары ж. б. коомдук-маданий жана тиричилик курулуштары бүтүрүлгөн, жалпысынан 35157 чарчы метр турак аянттары тургузулган.

✓ **ТОКТОГУЛ 525** – алманын түрү. Кыргыз ССР Илимдер Академиясынын Ботаникалык багында Э.З.Гареев чыгарган. Даамын жана сакталуу мезгилин жакшыртуу үчүн Александр апорту менен америкалык сары Белфлор түрүн чандаштыруудан алынган. 7 жылдыгында мөмөлөйт. Дарыгы чоң, жайылма шактуу. Жалбырагы ири, саргыч жашыл түстүү. Кышка чыдамдуу. Түшүмү орточо. Мөмөсү чоң (200-600 г), беш кырлуу. Кабыгы жашыл, бышканда саргыч, майда кара тактуу. Сулпу нык, саргыч. Даамы кычкыл таттуу келип, жагымдуу. Сентябрьда бышып, мартка чейин сакталат.

ТОКТОГУЛ САТЫЛГАНОВ
1864-жылы 25-октябрда Наманган уездинин Суусамыр болушунда (азыркы Жалал-Абад облусунун Токтогул районунда) туулган. Токтогулдун балалык чагы малайлык менен өткөн. Ал 15 жашка чыккандан тартып, айыл аралап, ырдай

баштайт. Албетте, анын ал кездеги ырлары лирикалуу мүнөздө болгон, мисалы, «Гүлдөп ал», «Алымкан» ж. б.

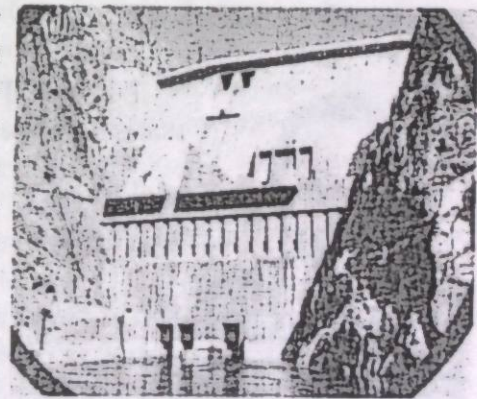
1882-жылы Токтогул Дыйканбай манаптын ырчысы Арзымат менен айтышка чыгып, аны жеңет. Ошондон тартып акын элге таанылып, анын атагы чыга баштайт. Жетилип калган ырчы бара-бара ой-толгоо, турмушка сын көз караш менен философиялык, калкчыл чыгармаларды жаратат. Бул кездеги көпчүлүк ырлары бай-манап, эшен-калпаларга каршы

ырдалган, аларда көп курч сөздөр айтылган. Бай-манаптар акынды «эшик ырчы» кылууга аракет да жасашат, бирок Токтогул алардын оюна көнбөгөндүктөн, алар акыры аны Анжиян көтөрүлүшүнө катышты деген жалаа менен 1898-жылы каматышат. Адегенде убактылуу согуштук сот Токтогулду өлүм жазасына буйрат, кийинчерээк ал жети жылдык сүргүн жумушу менен алмаштырылат. Акын камактан качууга жасаган аракети үчүн анын мөөнөтү жети жылдан он эки жылга узартылат. Ошентсе да Токтогул экинчи жолу сүргүндөн качып чыгып, 1910-жылы мекенине Кетмен-Төбөгө кайтып келет.

Кийинчерээк ыңкылап (Улуу Октябрь социалисттик революциясы) жеңип чыккан соң Токтогул аны даңазалап ырдайт. Ал учурдагы акындын көпчүлүк ырлары элге, Ленинге, жаңы бийликке арналат.

Токтогул 1933-жылдын 17-февралында дүйнөдөн кайткан.

ТОКТОГУЛ ГЭСи – Кыргызстандагы эң ири гидроэлектростанция. Нарын дарыясынын төмөнкү агымында курулган. Курулушу 1962-жылы башталып, 1975-жылы бардык агрегаты ишке киргизилген. Долбоор кубаттуулугу 1200 миң кВт (4 агрегат 300 миң кВттан). Маргатонунун (плотинасынын) бийиктиги 215 м, узундугу 400 м, туурасы 150 м. ГЭС гидротүйүнү башка станциялардан ири суу сактагычы менен айырмаланат (к. *Токтогул суу сактагычы*). Курулуш 9-10 баллга чейинки зилзалага чыдамдуу.

✓ **ТОКТОГУЛ ГЭСТЕР КАСКАДЫ (ТГЭСК)** 1980-жылы түзүлгөн. Ал 3 ГЭС, Кара-Көл шаарынын жылуулук коммуналдык энерготармагы, Шамалды-Сай ККП жана автобазадан турат. ТГЭСКнин бир жылдык электроэнергия өндүрүмү 2000-жылы 10359976 *квт/саат*, анын ичинен Токтогул ГЭСиники – 5579957 *квт/саат*, Күрп-Сай ГЭСиники – 3718863 *квт/саат*, Үч-Коргон ГЭСиники – 1061156 *квт/саат*ты түзгөн. Акыркы маалда ТГЭСКда бир топ жаңыча ондоолор жүргүзүлүп, анын натыйжасында каскад боюнча жүргүзүлгөн иштерден 8, 5 млн. сом же 170 миң АКШ долларына үнөм кылынган. Анткени менен 1975-жылдан бери Токтогул ГЭСи, 1962-жылдан бери Үч-Коргон ГЭСи иштетилип отуруп, бүгүнкү күндө алар көптөгөн дагы ондоолорду талап кылат.

✓ **ТОКТОГУЛДУН АЖАЙЫПКАНАСЫ** 1988-жылы Чолпон-Ата айылында курулган. Анда төкмө акын Токтогул Сатылгановдун чыгармачылыгына арналган буюмдар, китептер, кагаз-документтер коюлган. Долбоорду Баетов Н. түзгөн.

ТОКТОГУЛОВ ИСАБЕК 1944-жылы 3-апрелде Токтогул районунун Алмалуу кыштагында туулган. 1962-жылы Кыргызстан мамлекеттик айыл чарба институтунда агрономдук бөлүмүнө кирип, аны 1968-жылы бүтүргөн. Ошондон баштап Токтогул районунун айыл чарба өндүрүштүк башкармасында агроном, 1970-жылы «Учкун» гезитинде адабий кызматкер, 1980-жылга чейин гезиттин айыл чарба бөлүмүнүн башчысы болуп эмгектенген. 1980-86-жылдары облустук «Ленин туусу», борбордук «Советтик Кыргызстан» гезиттеринде өз кабарчы катары иштеген. 1986-жылдан бери райондук «Учкун» (азыркы «Шамшыкал») гезитинин башкы редактору болуп иштейт.

Токтогулов И. 5 китептин ээси. Анын «Арзуу саптары», «Өрүккө илинген ай», Сыргалуу жаз» ж. б. китептери окурмандарга кеңири маалым. Бүткүл союздук эл чыгармачылыгы боюнча 2-фестивалдын лауреаты. Кыргызстан журналисттер жана жазуучулар уюмдарынын мүчөсү.

✓ **ТОКТОГУЛ РАЙОНУ** 1939-жылга чейин Кетмен-Төбө району аталып келген. Азыркы учурда Жалал-Абад облусунун түндүгүндөгү акимдик-аймактык район. 1926-жылы уюшулган. Чыгышынан Тогуз-Торо, Жумгал, түндүгүнөн Жайыл, Талас, батышынан Ала-Бука, Жаңы-Жол, түштүгүнөн Ноокен, Базар-Коргон райондору менен чектешет. Аянты 8178, 5 чарчы чакырым. Калкы 77363 (1999). Райондо 102 кыштак, 1 шаар, 1 шаарча бар. Борбору Токтогул шаарчасы. Токтогул району Кетмен-Төбө өрөөнүнүн жана аны курчап турган Суусамыр кырка тоосунун, Талас Ала-Тоосунун, Ат-Ойнок кырка тоосунун, Узун-Акмат тоолорунун, Фергана тоо тизмегинин өрөөнгө караган беттерин ээлейт. Кетмен-Төбө өрөөнүнүн эң жапыз жери 800 м. Ал эми аны курчап турган тоолор деңиз деңгээлинен 3500-3700 м бийикте. Өрөөн тектоникалык түзүлүшү боюнча – кендик багытындагы асимметриялуу мегосинклиналь. Палеоген, неоген жана антропоген мезгилдеринде пайда болгон чөкмө тектер палеозойдун тоо тектерин жаап жатат. Кен байлыктары таш туз (к. *Кетмен-Төбө кени*), курулуш материалдар ж. б. Климаты кескин континенттик. Улам жогорулаган

сайын континенттүүлүк азаят. Январдын орточо температурасы – Цельсийдин 16 градуса, июлдуку 23 градуса. Жылдык жаан-чачыны 250-500 мм. Аймагынан Нарын дарыясы (куймалары: Чычкан,

Узун-Акмат, Торкен, Толук, Кара-Суу ж. б.) агып өтөт. Топурагы менен өсүмдүктөрүнө бийиктик алкактуулук мүнөздүү. Райондун эң жапыз жери боз топурактуу келип, жогорулаган сайын шалбалуу боз, бозомук, конур күрөң жана кара күрөң топурак кездешет. Өсүмдүктөрү: шыбак, карабүргөн, эбелек, чий, терекен, камгак, тоо тикен, ак кылкан, бетеге, шимүүр, аюу чачы, чайыр, мисте, карагат, алча, ит мурун, чие, табылчы, ыргай, долоно, шилби, жаңак, карагай, арча ж. б. Жаныбарлары: суур, кашкулак, түлкү,

карышкыр, арыс, аюу, догуз, элик, тоо эчки, илбирс; канаттуулардын көптүрү кездешет.

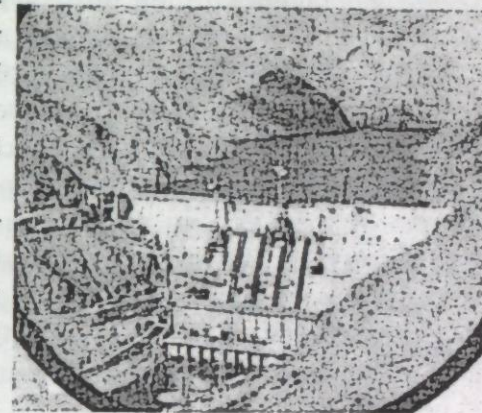
Райондо кыргыз, орус, өзбек ж. б. улуттар жашайт. Орточо жыштыгы 1 чарчы чакырымда 6 киши.

Токтогул районунда өлкөдөгү эн ири Токтогул суу сактагычы бар. Токтогул, Күрп-Сай ГЭСтери иштеп, Камбар-Ата-1, Камбар-Ата-2 ГЭСтери курулуп жатат. Аймагынан Бишкек-Ош, Токтогул-Сарыкамыш жолдору өтөт.

Токтогул шаарчасында акын Т.Сатылгановго эстелик тургузулган.

✓ ТОКТОГУЛ СУУ САКТАГЫЧЫ 1972-жылы Токто-

гул районунун аймагында Нарын дарыясындагы Токтогул ГЭСинин маргатону сууну бууганда курулган. Суу сактагычка 1974-жылы суу толтурула баштаган. Аянты 284, 3 чарчы чакырым, жалпы көлөмү 19500 млн. кубометр. Узундугу 65 чакырым, кең жери 12 чакырым, орточо тереңдиги 69 м, эң терең жери 180

м. Суу толгондогу аянты 284, 3 чарчы чакырым. Нарын жана Сыр-Дарыянын агымын жөнгө салып, кошумча 0,5 млн га жерди сугарууга мүмкүндүк берет. Маргатондун узундугу 292 м, туурасы 43 м, бийиктиги 215 м, 400 миң га жерди сугарат, 913 миң га жерди суу менен камсыз кылат.

Токтогул суу сактагычынын көлөмү 2001-жылдын 1-январына 11979, 0 млн. кубометрди түзгөн. 1999-жылы суу сактагычтын түбү биринчи жолу суучулдар тарабынан каралып, суу кабыл алуучу агрегаттардын бардык гидромеханикалык шаймандары изилденген. Токтогул суу сактагычынын эсептеги көлөмү – 19, 5 млрд. кубометр, пайдалуу көлөмү 14 млрд. кубометр.

ТОКТОМАНБЕТОВ ДЕРБИШ

1935-жылы Токтогул районунун Ленин атындагы колхозунда туулган. 1945-53-жылдары Сталин атындагы орто мектебинде окуган. 1956-жылга чейин Советтик Аскердин катарында кызмат өтөгөн. 1956-57-жылдары жылкы фермасында эсепчи болуп иштеген. Андан соң 1962-жылга чейин Кишен колхозунда комп-

лекстүү бригаданын пахта бригадирин болуп эмгектенген. Ошол жылдары Сталин орто мектебинин кечки бөлүмүнөн билим алып, 1962-жылы Токтогул райпосунда дүкөнчү ишин аткарган. 1964-жылы Фрунзедеги кооперативдик техникумду бүтүргөн. 1964-жылы Үч-Терек жумушчулар кооперативине улук тергөөчү, 1965-жылы соода башчысы болуп дайындалган. 1969-жылдан тартып Торкен айылдык керек-жарак коомун өзү уюштуруп жетектеген. 1975-80-жылдары Токтогул райондук керек-жарак коомун башкарып, андан соң Токтогул дүн соода базасына мүдүр болуп иштеген.

Токтомамбетов Д. Кыргыз ССР соодасынын мыктысы. Бир топ өкмөттүк сыйлыктардын ээси.

ТОЛТОЕВ ЖУСУП Айтмурзаевич 1951-жылдын 14-февралында Токтогул районунун К.Маркс атындагы айылында туулган. 1967-жылы К.Маркс атындагы орто мектепти бүтүрүп, ошол эле жылы Кыргыз мамлекеттик өнөр институтуна эл аспаптар оркестринин дирижёрлук бөлүмүнө окууга өтөт. 1971-жылы Ош облустук эл чыгармачылыгы үйүнө улук усулчу болуп жөнөтүлгөн. 1975-78-жылдары Аламүдүн райондук маданият үйүнүн мүдүрү болуп иштеген.

1978-79-жылдары «Кыргызфильм» киностудиясында ассистент, фильмдерге мүдүр болуп эмгектенген. З.Эралиевдин «Капкан» (1977), Б.Карагуловдун «Квартет» (1978), Г.Базаровдун «Каныбек» (1978), Д.Садырбаевдин «Айыл кайрыктары» (1979) фильмдеринде тартылган. 1979-жылы Москвадагы клоундардын жогорку курсунда Карандаштан (Михаил Румянцевден) таалим алган. 1981-жылдан баштап Кыргыз мамлекеттик циркинде артист-клоун болуп иштеп келген. Болгария, Румыния, Кытай, Араб өлкө-

лөрү, Венгрия, Польша ж. б. өлкөлөрдө гастролдо болгон. Азыркы учурда «Арена» аттуу коомдук-кайрымдуулук фондун, «Цирк-тамаша» театрын жетектейт.

Толтоев Ж. Кыргыз Республикасынын жаштар сыйлыгынын ээси.

ТОЛУК - кыштак, Токтогул районундагы Толук айыл өкмөтүнүн борбору. Бул айыл өкмөтүнө Алмалуу, Ноот, Чаар-Таш кыштактары дагы карайт. Райондун борбору Токтогул шаарчасынан 100 чакырым чыгыш тарапта. 1932-жылы негизделген. Калкы 1200 (1999). Сегиз жылдык мектеп, оорукана бар.

ТОЛУК-САРГАТА ОЙДУҢУ Токтогул районунун аймагында жайгашкан. Узундугу 40 чакырым, эң жазы жери 6 чакырым. Деңиз деңгээлинен орто бийиктиги 1500-2200 м, эң жапыз жери 1100 м (Саргата кыштагы), бийик жери 4041 м (Суусамыр кырка тоосунда). Суусамыр кырка тоосунун түштүк этегинде чыгыштан (Тер-Жайлак ашуусунан, бийиктиги 2476 м) батышты (Торкен-Ничке-Сай суу бөлгүчүнө чейин) карай созулуп, Торкен, Толук сууларынын ортоңку агымындагы жана алардын куймаларындагы бир нече туюк ойдуңдарды камтыйт. Түштүгүндөгү Нарын дарыясынын өрөөнүнөн орто бийиктиги (1600-3105 м) тоо аркылуу бөлүнөт. Чыгышы Толук, батышы Саргата ойдуңу аталат. Саргата Суусамыр кырка тоосунун тармактары аркылуу Кишен-Суу, Бел-Алды, Толук, Туздуу-Суу, Зындан, Мазар-Суу өрөөндөрүнө бөлүнөт. Ойдуңдун таманы тектирлүү. Климаты кургакчыл, континенттик. Ойдуңга талаа жана бадал-токой аралашкан шалбаалуу талаа (2800 мге чейин), андан жогору субальп жана альп шалбаасы, талаа ландшафт алкактары мүнөздүү. Ойдуң аркылуу унаа жолу өтөт.

ТОМИРИС - байыркы сактардын канышасы. Биздин заманга чейин 6-кылымда жашаган. Биздин заманга чейин 5-

кылымда жашаган грек тарыхчысы Геродоттун баяндоосу боюнча, биздин заманга чейин 530-жылдын июль айында парстардын падышасы Кир Томириске никелешүүнү сунуш кылат. Каныша Кирге ал өзү эмес, анын жерлери керек экенин билип, макулдугун бербей коёт. Кир анда ага согуш жарыялайт. Ал сактарды алдамак болуп, чоң дасторкон жайдырат да, ал жерге өзүнүн бир ууч жоокерлерин калтырып кетет. Ал жоокерлерди басып келген Томирисдин баласы Спаргапис аскери менен ошол замат тойлой баштайт. Кир негизги аскери менен аларды алаамат басып, Спаргаписти туткунга алат. Мастыктан соолуккан ханзаада уятына чыдабай, өзүн өзү өлтүрөт. Томирис Кирге чапкынчы жиберип, андан өз баласынын өлүгүн берип, сактардын жеринен чыгып кетүүсүн талап кылат. «Мен сенин канкор экениңди жакшы билем. Эгер менин талабымды аткарбасаң, анда мен сени канга тойгузам», - деп айттырат каныша. Кир анын талабын аткарбай коёт. Томирис аскери менен парстарды кырып, Кирдин өзүн өлтүрүп, анын башын кан толо чаначка малат да: «Ичкин, канкор, эми канга тойдуңбу», - дейт.

Бул окуя биздин заманга чейин 530-жылы болгон имиш.

ТОРКЕН (туурасы Төркен же Төрткен) - Токтогул районунун аймагы аркылуу аккан суу, Нарындын оң куймасы. Узундугу 43 чакырым, алабынын аянты 664 чарчы чакырым. Суусамыр кырка тоосунун түштүк капталындагы көлдөн башталат. Жогорку агымы Чоң-Муз-Төр жана Кош-Муз-Төр, ортоңку агымы Капчыгай аталат. Куймалары Борду-Кыя, Бел-Алды (сол), Чоң-Кемпирөлдү (оң). Негизинен кар, булак сууларынан куралат. Апрельде кире баштап, сентябрда тартылат. Боюнда Сары-Сөгөт, Торкен кыштактары жайгашкан.

ТОРКЕН - кыштак, Токтогул районундагы Сүйөркулов Абды айыл өкмөтүнүн борбору. Бул айыл өкмөтүнө Көтөрмө, Кара-Жыгач кыштактары дагы карайт. Шамшыкал то-

осунун чыгышында, Бишкек-Ош жолунун боюнда жайгашкан. Райондун борбору Токтогул шаарчасынан 20 чакырым чыгыш тарапта. 1936-жылы негизделген. Калкы 4389 (1999). Орто, сегиз жылдык мектептер, клуб, китепкана бар.

ТОРКЕН КӨРҮСТӨНҮ - биздин замандын 1-кылымына таандык мүрзөлөр. Кетмен-Төбө өрөөнүндөгү Миң-Дөбө деген жерде. 900дөн ашуун дөбө мүрзөдөн турат. Казанактуу көргө арча табытка бир же эки адамдын сөөгү салынып коюлган. Мүрзөлөрдөн бет кептер, акак таштар чөгөрүлгөн алтын шакектер, сөйкөлөр, темир кылычтар ж. б. табылган.

ТӨМӨНКҮ-НАРЫН КАПЧЫГАЙЫ Нарын дарыясын бойлой Кетмен-Төбө өрөөнүнөн Таш-Көмүр шаарына чейин созулат. Узундугу 80 чакырымдай. Капчыгай девон-карбондун жана юранын акиташ, кумдак, аралашма, чопо жана метаморфизмделген каттама тектеринен турган. Кочкор-Дөбө, Исфан-Жайлоо, Чокет, Чак (сол жээк) жана Ат-Ойнок, Суук, Жалгыз-Кыр (оң жээк) тоолорун кесип өтөт. Дарыя жээгинин айрым бөлүгүндө байыркы антропоген тектирлеринин калдыктары бар. Капчыгайдын орто бийиктиги деңиз деңгээлинен 670 м. Сол жээгиндеги тоолордун орто бийиктиги 2060 м, оң жээгиндегисиники 1970 м (суунун нугунан 1300-1400 м бийик жайгашкан). Капчыгайдын капталдары тик жана аскалуу келип, майда терең өрөөндөр менен тилмеленген, сел жүрүп турат. Түндүк капталында бадал, арча кездешет. Нуктун оң жана сол жээктери менен Бишкек-Ош жолу өтөт. Капчыгайдын төмөнкү бөлүгүндө Күрп-Сай, Шамалды-Сай ж. б. ГЭСтер курулган.

ТӨРӨГЕЛДИ УУЛУ КАРАТАЛ - Анжиян уездиндеги Кеңкол-Каракырдын болушу. 1890-жылы Ташкенге барып, орус мектепте 6 жыл окуган. Келгенден кийин Кеңкол-Каракырдын ыстарчыны (старшинасы) болуп дайындалган.

Үч жолу болуштукка талапкер болуп, үч жолу тең уткуруп койгон. Акыры 1912-жылы болуштукка шайланат. Үч жолу ажыга барып келген. 1920-жылга чейин болуш болуп келген. Совет бийлиги аны камакка алып, ошол жерден дүйнөдөн кайткан.

ТУЛКУЕВ АКБАРАЛЫ 1950-жылдын 12-мартында Токтогул районунун Саргата айылында туулган. 1967-жылы Үч-Терек айылындагы М.Горький атындагы орто мектебин бүтүргөн. 1969-71-жылдары Советтик Аскердин катарында кызмат өтөгөн. 1971-жылдан Кара-Көл шаарындагы “Нарын-гидроэнергокурулуш” башкармасында жыгач уста-бетончу болуп иштеген. 1976-жылы Фрунзе курулуш техникумун аяктаган. 1983-жылы Фрунзе политехникалык институтунун өнөр жай жана граждандык курулуш факультетин бүтүргөн. 1971-78-жылдары Токтогул, 1979-83-жылдары Күрп-Сай, 1984-жылдан Камбар-Ата ГЭСтеринде эмгектенген.

Тулкуев А. Кыргыз Республикасынын эмгек сиңирген куруучусу. Бир нече сыйлыктардын ээси.

ТУРДУМАМБЕТОВ ДӨӨЛӨТ-БЕК 1934-жылы Токтогул районундагы Кара-Суу айылында туулган. 1950-жылы Бөкөнбаев атындагы орто мектепти бүтүргөндөн кийин, 1952-жылга чейин Эмгек жети жылдык мектебинде мугалим болуп иштеген. 1952-1956-жылдары Ош мамлекеттик педагогикалык институтунун химия-биология факультетин аяктаган. 1956-1961-жылдары Токтогул районундагы Торкен, Горький атындагы орто мектептеринде мугалим, окуу бөлүмүнүн башчысы болуп эмгектенип, 1961-жылдан баштап Ош облустук элге билим берүү бөлүмүнүн текшерүүчүсү, Өзгөн райондук элге билим берүү бөлүмүнүн башчысы, 1970-жылдан 1989-жылга чейин Токто-

гул райондук элге билим берүү бөлүмүнүн башчысы болуп иштеп келген. 1989-жылдан тартып Ломоносов атындагы мектептин мүдүрү болуп иштеп жүрүп, ардактуу эс алууга чыккан.

Турдумамбетов Д. Кыргыз Республикасынын эмгек сиңирген мугалими. СССРдин жана Кыргыз ССРинин эл агартуусунун мыктысы.

ТУРДУМАМБЕТОВ ЖОЛДОШ-БЕК 1942-жылы 25-августта Токтогул районунун Кара-Суу айылында туулган. 1961-жылы Фрунзедеги финансы-экономикалык техникумун бүтүргөндөн кийин 1965-жылга чейин Бөкөнбаев, Куйбышев жана Ленин атындагы колхоздорунда башкы бухгалтердин орун басары, кийин башкы бухгалтер болуп иштеген. 1965-67-жылдары аскерге барып келгенден кийин Куйбышев атындагы колхоздо башкы бухгалтер кызматына дайындалган. 1972-75-жылдары райондук партия комитетинин уюштуруу бөлүмүндө нускоочу, 1975-77-жылдары элдик көзөмөл комитетинин төрагасы, 1977-1990-жылдары Үч-Терек совхозунун мүдүрү болуп эмгектенген. 1991-93-жылдары статистика комитетинин төрагасы, 1993-94-жылдары Кетмен-Төбө совхозунун мүдүрү, 1994-96-жылдары Кара-Тектир, Кара-Суу дыйкан чарбаларынын жетекчиси, 1996-97-жылдары Жалал-Абад облустук каржы башкармасынын начальнигинин орун басары болуп иштеген. 1997-жылдан бүгүнкү күнгө чейин токой чарбасынын мүдүрү болуп эмгектенүүдө.

Турдумамбетов Ж. 1985-90-жылдары Кыргыз ССР Жогорку Советинин депутаты, азыркы учурда Кыргыз Республикасынын Жогорку Кеңешинин Эл өкүлдөр жыйынынын депутаты. Ардак Белгиси ордени жана бир нече медалдар менен сыйланган.

ТЫНАЛИЕВ МОЙДИН 1938-жылы Токтогул районунун Бууракан айылында туулган. 1945-54-жылдары Фрунзедеги №5 орто мектебинен билим алган. 1954-жылы Кыргыз мамлекеттик медицина институтунда дарылоо факультетинде окуган. 1962-68-жылдары Онкология жана радиология илимий-изилдөө институтунда, Республикалык клиникалык ооруканасында, 1968-69-жылдары Фрунзе шаарынын №1 клиникалык ооруканасында иштеген. 1969-жылы кандидаттык диссертациясын «Кыргызстандагы табарсыкка таш туруу оорусунун эмиссиялык спектралдык анализи» деген темада жактаган. Ошол эле жылы Кыргыз мамлекеттик медициналык институтунун хирургия кафедрасынын ассистенти болуп дайындалган. 1970-жылдан курстун, анан урология кафедрасынын ассистенти. 1979-83-жылдары Москвадагы №2 медициналык институтунун докторантурасында окуган, ал эми 1984-жылы докторлук диссертациясын жактаган. Көптөгөн илимий изилдөөлөрдүн (260), монографиялардын (4) жана окуу куралдарынын (20) ээси.

Тыналиев М. Кыргыз Республикасынын эмгек сиңирген дарыгери. Кыргыз Республикасынын Мамлекеттик сыйлыгынын лауреаты.

У

УЕЗБАЕВ КАЛЧОРО 1924- жылы Токтогул районунун Көдүл айылында туулган. 1939-жылы Жалал-Абад педагогикалык окуу жайына кирип, аны 1942-жылы бүтүргөн. Ошол эле жылы Бел-Алды айылындагы Крупская атындагы башталгыч мектепте мугалим болуп иштеген. 1943-1944-жылдарда Улуу Ата-Мекендик согушка катышкан. 1945-48-жылдары Крупская атындагы мек-

тепте окуу бөлүмүнүн башчысы болуп иштеген. 1948-жылы Жалал-Абад шаарындагы мугалимдер институтунун физика-математика факультетине кирип, аны 1950-жылы бүтүргөн. 1953-56-жылдары Торкен орто мектебинде математика мугалими болуп эмгектенген. 1956-64-жылдары 1-май орто мектебинде мүдүр болуп иштеген. 1961-64-жылдары Ош мамлекеттик педагогикалык институтунда сырттан окуп, 1964-жылы Горький атындагы орто мектебине мүдүр болуп дайындалган. 1965-1970-жылдары райондук элге билим берүү бөлүмүнүн башчысы. 1970-73-жылдары Бөкөнбаев атындагы орто мектептин мүдүрүнүн орун басары, 1973-75-жылдары Кызыл-Жазы орто мектебинин мүдүрү, андан кийин 1975-жылдан тартып Өзгөрүш орто мектебинин мүдүрү болуп иштеген.

Уезбаев К. Кыргыз ССРинин эмгек сиңирген мугалими. Ардак Белгиси ордени жана медалдар менен сыйланган.

УЗУН-АКМАТ ЗАКАЗНИГИ - Токтогул районундагы мамлекеттик токой заказниги. Узун-Акмат тоосунун түндүк-чыгыш капталында. Аянты 500 га. Кыргыз Республикасынын кызыл китебине кирген көк карагайдын реликт ареалдарын коргоо максатында 1977-жылы уюшулган. Токой 1400-2700 м бийиктикте өсөт.

УЛУК-КОРГОН СЕПИЛИ 1973 жылы изилденген, бирок анын калдыктарын Е.З.Заурова 1967-жылы эле сызып алган. Кетмен-Төбө өрөөнүнүн түштүк-батышында, Чычкан менен Узун-Акмат суулары Нарынга кошулган жеринде жайгашкан. Илгерки даректерде «Узун-Акмат» аты менен белгилүү болгон. Биринчи жолу «Улук-Коргон» деп элден П.Ф.Резник 1899-жылы жазып алган. Мирза Каландар Мушриф Исфарагийдин «Тарих-и Омар-хани» китебинде эскерилген саяк уруусунун манаптарынын бири Сатыкенин резиденциясы болгон деген божомол бар. Кийинчерээк 18-кылымда Улук-Коргон Кокон хандыгынын сепилине айландырылып, аны 100 сарбаздан турган гарнизон ээлеген. Кокон-

дуктарды кууп чыккандан кийин ал сепил талкаланып, акырында 1946-жылкы зилзалада биротоло ойроң болгон.

УМАРОВ ИБРАГИМ 1922-жылдын 9-майында Токтогул районунун Төө-Карын (азыркы Жаңы-Жол) айылында туулган. Орто мектепти бүткөн соң эмгек жолун 1941-жылы Эмгек орто мектебинде башталгыч класстардын мугалими болуп баштаган. 1942-48-жылдары Советтик Аскердин катарында кызмат өтөгөн. 1949-жылдан Токтогул райкомунун нускоочусу болуп иштеген. 1950-52-жылдары Республикалык партиялык мектебинде окуган. 1953-55-жылдары Токтогул райкомунун үчүнчү катчысы, 1955-58-жылдары Үч-Терек райкомунун биринчи катчысы болуп эмгектенген. 1958-жылы Токтогул райондук аткаруу комитетинин төрагасы болуп дайындалган. 1960-63-жылдары Токтогул атындагы совхоздун мүдүрү. 1963-65-жылдары Алматыдагы Жогорку партиялык мектебинде окуган. 1965-жылы Кыргызстан компартиясынын уюштуруу бөлүмүнүн текшерүүчүсү болуп дайындалган. 1968-78-жылдары Алай райкомунун 1-катчысы. 1978-80-жылдары Ош облусунун жергиликтүү өнөр-жай башкармалыгынын начальниги. 1980-82-жылдары Ош облусунун айыл чарба продукцияларын сатып алуу жана даярдоо инспекциясынын башкы текшерүүчүсү. 1982-86-жылдары Ош облустук агроөнөржай башкармалыгынын бөлүм башчысы. 1986-93-жылдары Ата-Мекендик согуштун катышуучуларынын Түштүк-Кыргыз кооперативинин төрагасы.

Умаров И. Кыргыз ССР Жогорку Советинин 4-чакырылышынын депутаты. Улуу Октябрь Революциясы, Эмгек Кызыл Туу ордендери жана медалдар менен сыйланган.

УЙСУНДАР - Борбордук жана Орто Азияны мекендеген уруулар. Алар биздин заманга чейин 160-жылы ченде Борбордук Азиядан Жети-Суу жана Теңир-Тоого көчүп келишкен. Биздин заманга чейин 2-1-кылымдарда Уйсун уруулар бирикмесин түзүшкөн. Дыйканчылык, мал чарбачылыгы жана кол өнөрчүлүк менен оокат кылышкан. Сактардан кийин Кетмен-Төбөнүн негизги калкын түзүшкөн.

Ү

ҮСӨНОВА КҮЛҮЙПА 1948-жылы Токтогул районунун Кызыл-Жылдыз айылында туулган. 1965-жылы Кызыл-Жылдыз орто мектебин бүтүргөн. 1970-жылы Ош мамлекеттик педагогикалык окуу жайын ийгиликтүү бүтүрүп, эмгек чыйырын Токтогул районундагы Жетиген орто мектебинен баштаган. 1975-жылы Тельман орто мектебине окуу бөлүмүнүн башчысы болуп дайындалган. Азыркы мезгилде М.Нургазиев атындагы орто мектебинде окуу бөлүмүнүн башчысы.

Үсенова К. Кыргыз Республикасынын эмгек сиңирген мугалими. Эл агартуунун мыктысы,

ҮЧ-ТЕРЕК - кыштак, Токтогул районундагы Үч-Терек айыл өкмөтүнүн борбору. Бул айыл өкмөтүнө Жетиген, Кызыл-Ураан, Саргата кыштактары дагы карайт. Райондун борбору Токтогул шаарчасынан 54 чакырым түштүк - чыгыш тарапта. Калкы 2464 (1999). Орто мектеп, амбулатория, китепкана бар.

ҮЧ-ТЕРЕК ШААР ЧАЛДЫБАРЫ 8-12-кылымдарга таандык. Кетмен-Төбө өрөөнүнүн чыгыш тарабында, Нарын

дарыясынын сол өйүзүндө. Чалдыбардын узундугу 940 м, эң жазы жери 300 м. Түндүк бөлүгүндө (Нарындын боюнда) узундугу 85 м, туурасы 35 м, мунарасынын бийиктиги 5 м болгон чеп бар. Чалдыбардын калган бөлүгү дубал менен курчалган, бирок ал азыр жакшы байкалбайт. Маданий катмар чептин тегерегинде жакшы сакталган (түндүк-батыш бөлүгүндө 250 мге, калган жерлеринде 100 мге чейинки аралыктан учурайт). Дөбөчө болуп калган курулуш калдыктары Үч-Теректе көчөлөрдүн болгондугун далилдейт. Чалдыбарды аралап терең коо өтөт, ал убагында шаарды суу менен камсыз кылган арык экендиги божомолдонот.

Х

ХАЙЛАМ, *Хатлам* - орто кылымдардагы Мийан-Рудан («Эки суу ортосу») мамлекетинин борбор шаары. Кетмен-Төбө өрөөнүндөгү Көдүл менен Ничке сууларынын боюнда жайгашкан.

Ч

ЧААР-ТАШ АСКА БЕТИНДЕГИ СҮРӨТТӨРҮ коло жана алгачкы темир дооруна (биздин заманга чейин 2-1-миң жылдык) таандык эстеликтер. Токтогул районундагы Толук кыштагынын чыгыш тарабындагы Суусамыр жана Жумгал тоолору ашташкан Улар-Төр коктусундагы таштарга (700дөн ашуун) көбүнчө теке, бугу, төө, ит, чабандес жана жаа тартып турган мергендин сүрөттөрү тартылган.

ЧАПРАШТЫ (к. *Кубатбеков Чапрашты*).

ЧЕРИКЧИ УУЛУ КЕРИМБАЙ 1887-жылы Кетмен-Төбө өрөөнүнүн Сары-Сөгөт айылында туулган. 1921-26-жылдары Кыргызстандын Түштүгүндөгү атайын уюшулган кыр-

гыз атчандар дивизионунда кызмат өтөгөн. 1926-31-жылдары Сары-Сөгөт, Бел-Алды кыштактары боюнча дыйкандар комитетинин төрагасы болуп шайланган. 1931-жылдан баштап Совет колхозун уюштуруп, өзү анын алгач төрагасы болуп иштеген. 1934-38-жылдары Кетмен-Төбө районунун Көдүл, 1938-42-жылдары Бел-Алды айылдык кеңештеринин төрагасы, 1942-49-жылдары Кара-Суу, Октябрь, Бордуу-Кыя колхоздорунун башкармасы болуп эмгектенген. Черикчи уулу Керимбай өмүрүнүн бардык жылдарында эл үчүн, айыл чарбаны өнүктүрүү үчүн талыкпай кызмат кылган. Бир нече жолу айылдык, райондук жана облустук кеңештерге депутат болуп шайланган. 1983-жылдын август айында дүйнөдөн кайткан.

ЧЕРНОТКАЧ ЛЮБОВЬ Дмитриевна 1941-жылдын 2-январында Токтогул районунун Токтогул шаарчасында туулган. 1963-жылы Ош мамлекеттик педагогикалык институтунун филология факультетин бүтүргөн. 1960-жылдан Токтогул районундагы Куйбышев, Бөкөнбаев, Токтогул атындагы орто мектептеринде мугалим болуп иштеген. 1967-жылы Токтогул атындагы орто мектептин окуу бөлүмүнүн башчысы, 1976-жылдан мүдүрү болуп эмгектенип, 1996-жылдан ардактуу эс алууга чыккан.

Черноткач Л.Д. бир нече райондук, облустук, жумурияттык сыйлыктардын ээси.

ЧОДОШОВ КАЗАТ 1909-жылы Үч-Терек айылында туулган. 1928-29-жылдарда кесиптик уюм комитетинин төрага-

сы болуп иштеген. Кыргыз айыл чарба институтун бүткөн. 1935-жылы Кочкор МТСинде начальниктин саясий иштер боюнча орун басары болуп иштейт. 1937-жылы партиянын Лейлек райкомунун секретарлыгына шайланат. 1938-жылы партиянын Тогуз-Торо райкомунун биринчи катчылыгына шайланып, 1940-жылга чейин иштеген. 1940-жылы эл депутаттарынын Тянь-Шан облустук аткаруу комитет төрагасынын орун басары болуп шайланат. 1942-жылы Улуу Ата-Мекендик согушка кетип, оор жарадар болуп кайтат. 1947-жылы кайра партиялык кызматка келип, партиянын Сузак райкомунун 2-катчысы болуп шайланат да, ошол эле жылы Республикалык партиялык мектепке өтөт. Окууну бүткөндөн кийин 1949-жылы партиянын Жаңы-Жол райондук комитетинин биринчи катчылыгына шайланат. Кийин ден-соолугуна байланыштуу ар түрдүү советтик, чарбалык кызматтарда иштеп жүрүп, 1969-жылы пенсияга чыгат.

Чодошов К. 1978-жылы дүйнөдөн кайткан.

ЧОКОЕВА РЕЙНА 1938-жылы 13 июлда Кетмен-Төбө районунун Үч-Терек кыштагында туулган. 1956-жылы Ваганова атындагы Ленинград хореография окуу жайын бүткөндөн кийин А.Малдыбаев атындагы Кыргыз мамлекеттик опера жана балет театрынын солисти болуп эмгектенген. Аткарган партиялары: Чолпон (М.Раухвергер, «Чолпон»), Одетта, Аврора (П.Чайковский, «Ак куу көлү», «Уйкудагы сулуу»), Жизел (А.Адан, «Жизел») ж. б. «Чолпон» фильм-балетинде Чолпондун ролун аткарган. Р.Чокоеванын бийчилик өнөрүнө элпектик, образдуулук мүнөздүү. 1976-жылы К.Молдобасановдун «Саманчы жолу» балет-ораториясында башкы партияны аткарган. Монголия, Чехословакия, Румыния, Куба, Сирия, Канада, Швеция ж. б. өлкөлөрдө гастролдо болгон.

Чокоева Р. СССР мамлекеттик сыйлыгынын лауреаты. Эмгек Кызыл Туу, «Ардак Белгиси» ордендери жана медалдар менен сыйланган.

ЧОЛПОН-АТА - кыштак, Токтогул районундагы Чолпон-Ата айыл өкмөтүнүн борбору. Бул айыл өкмөтүнө Балыкты, Кушчу-Суу, Мазар-Суу, Кара-Күңгөй, Ак-Тектир кыштактары дагы карайт. Арым тоосунун түштүгүндө жайгашкан. Райондун борбору Токтогул шаарчасынан 43 чакырым батыш тарапта. Калкы 1310 (1999). Орто мектеп, фельдшердик-акушердик түйүн, китепкана, Токтогулдун ажайып-канасы жана эстелиги бар.

ЧОҢКОЛОР - Кетмен-Төбөдөгү Кең-Тулукутун Камыш-Башы айылынын жака белинде жашаган калктын жалпы Кыргызстанга белгилүү аты. Мурун чоңколор Дөөлө тарабында жашап, ошол жакты Чоң коо (колот) деп атаган, ошондуктан ал жерде турган элди дагы чоңколор атап калган деген имиш бар. Акыркы мезгилде курч, таамай, какшыктап сүйлөгөндүн баарын «чоңко» атап, бара-бара жалпы элдин баарын ошол энчи ат менен айтып калышты.

ЧОҢМУРУНОВ САСЫКЕ 1898-жылы Каракыр болушунун Өзгөрүш айылында туулган. 1929-жылы колхоздо чабан болуп иштеген. 100 тубар койдон 140тан төл алган. 1968-жылы дүйнөдөн кайткан.

Чоңмурунов С. 1947-жылкы Кыргыз ССРинин Жогорку Советинин депутаты. Ленин, Эмгек Кызыл Туу ордендеринин ээси.

ЧОҢ ООЛУ - Кашкат кыштагынын эл арасындагы аты (азыркы Кара-Суу айылында). 1870-жылы Кетмен-Төбө Наманган уездине өткөндө, Дыйканбай Наманган шаарына барат да, ал жерден 70 уста тандап, аларды өз жерине ээрчитип келет. Усталар 150 га жерге дубал уруп, оолу (коргон) тургузат. Анын ичине «ак үй» деп узундугу 20 м, туурасы 12 м ак сарай салдырат. Ортосунда далис, эки жагында 6 бөлмөдөн, жалпысы 12 бөлмө. Ал оолунун короосуна ар кыл жаныбар, куштарды коё берип, мындайча айтканда, корук кар-

матып, аны «Чоң оолу» атаган. Ак сарайдын пайдубалы азыркы күндө дагы бар.

ЧОТОВЕВ КОЁН Токтогул атындагы совхоздун улук чабаны болуп иштеген. Бул кесипке ал 1959-жылы келген. Ага чейин К.Чотоев шофёрдук кесипти аткарган.

Чотоев К. 1970-жылы оторундагы ар жүз тубар койдон 135тен төл, 3, 5 кг жүн алган болсо, кийинчерээк ал көрсөткүчтөрүн 160тан төл, 4 кгдан жүн кыркып алууга жетишкен. К.Чотоевдин рекорду - ар жүз тубар койдон 163тен козу, 4, 6 кг жүн кыркып алган.

Алдыңкы чабан кенже зоотехник адистигине дагы ээ. Бул кой багып өстүрүүдө мыкты көрсөткүчтөрдү жаратууга өбөлгө түзгөн.

Чотоев К. Кыргыз ССР Жогорку Советинин эки жолку депутаты. Бир нече орден-медалдардын ээси.

ЧОТУРОВА БАКТЫГҮЛ 1955-жылы Токтогул районунун Кара-Жыгач айылында туулган. 1972-жылы Кызыл-Жазы орто мектебин бүтүп, 1979-жылга чейин Кыргыз мамлекеттик университетинин филология факультетинде окуган. Алгачкы жылдары Токтогул райондук №39 кесипчилик-техникалык окуу жайында мугалим болуп иштеген. Андан соң 1990-жылдан тартып райондук «Учкун»

гезитинде бөлүм башчы болуп эмгектенген. 1996-жылы Кыргыз мамлекеттик улуттук телерадио корпорациясынын «Манас» студиясына редактор болуп дайындалган. 1997-жыл-

дан ушул күнгө чейин «Кыргыз Туусу» гезитинде кабарчылык кесипти аркалап келет.

Чотурова Б. чыгармачыл жаштардын (1987), жаш акындардын «Алыкулдун ак боз ат» жумурияттык фестивалдарынын лауреаты. «Кызыл ат» (1989), «Боз торгой» (1998) ыр жыйнактарынын ээси.

ЧЫНЫБАЕВ КУДАЙБЕРГЕН 1930-жылы Токтогул районунун Бел-Алды айылында туулган. Шахтёр. Социалисттик Эмгектин Баатыры (1971), СССРдин ардактуу шахтёру (1965). 1950-жылдан «Капитальный» шахтасында өткөөлчү, 1970-жылдан Таш-Көмүр шахта башкармасынын «Северный» шахтасында өткөөлчүлөрдүн бригадири болуп иштеген.

Чыныбаев К. 1967-84-жылдары Кыргыз ССР Жогорку Советинин депутаты. Ленин, Эмгек Кызыл Туу, Ардак Белгиси ордендери, медалдар менен сыйланган.

ЧЫЧКАН - Талас жана Токтогул райондорунун аймактары аркылуу аккан суу. Талас Ала-Тоосунун түштүк капталындагы Түш ашуусу чендеги майда булактардан башталып, башы Туяк-Төр аталат. Жогорку агымында жайык, ортоңку жана төмөнкү бөлүгүндө кууш өрөөн аркылуу агып, Токтогул суу сактагычына куят. Узундугу 78 чакырым, алабынын аянты 1290 чарчы чакырым. Чычкан өрөөнү токойлуу келип, Кыргызстандагы кооз жерлердин бири. Өрөөнүндө гидрометеорологиялык жана көчкүнү изилдөөчү станциялар жайгашкан. Жылдык орточо чыгымы секундуна 19 кубометр. Эң чоң чыгымы июнда секундуна 72, 7 кубометр, азы мартта секундуна 0, 80 кубометр. Апрельде кирип, сентябрда тартылат. Негизинен

кар, булак жана жаан-чачын сууларынан куралат. Ири куймалары: Итагар, Арым (оң), Бала-Чычкан, Терн-Сай (сол). Сугатка кеңири пайдаланылат. Чатына жакын Токтогул шаарчасы жайгашкан.

ЧЫЧКАН ЗАКАЗНИГИ - Токтогул районундагы мамлекеттик аңчылык заказниги. Чоң-Чычкан, Күйүк-Булак, Корумду-Сай, Итагар, Арым сууларынын алабында. Аянты 36 миң га. Кыргыз Республикасынын кызыл китебине катталган ак тырмактуу тын-шан күрөң аюусун, азайып бараткан доңуз, элик, тоо эчки, улар, кекиликтерди коргоо жана көбөйтүү максатында 1973-жылы уюшулган.

ЧЫЧКАН КАПЧЫГАЙЫ өлкөдөгү өтө кооз капчыгайлардын бири. Чычкан суусу палеозой тектеринен туруучу аскалуу капчыгайды тепе-тең экиге бөлүп, түндүктөн түштүктү карай агып өтөт. Чычкандын жаратылышын, андагы тынымсыз жүрүп жаткан ар түркүн кубулуштарды

сүрөттөп жазуу кыйын: тоо беттериндеги аскага жармаша өскөн түркүн жыгачтардын жана бадалдардын түрлөрү ондоп саналат; тескей беттеринде карагайлар жана бадал жыгачтары басымдуулук кылат. Ал эми арчалар болсо тоо беттеринин бардык экспозицияларынан орун алышкан. Мындай кубулуш бардык эле жерде боло бербейт. Өлкөнүн көпчүлүк өрөөндөрүндө арча тоонун күнгөй беттерине гана мүнөздүү болуп, карагайлар түндүк беттеринде өскөнүн көрөбүз. Бул жерде мөмө-жемиш токойлору жок болгону менен дарак жана бадал өсүмдүктөрүнө бай келет. Суу жээктеринде карагай, кызыл карагай (пихта), кайың, тал, чыны карагат, жылчын, жер-жемиштерден кожогат, бүлдүркөндөр өсөт.

Бул жерде Семенов карагайынын калдыктары сакталып калган. Мындай жыгачты сактоо гана эмес, аларды отургузуп көбөйтүү керек.

Карагайдан тышкары арча токойлору кеңири таркаган. Алар токой аянтынын негизин түзөт. Мындан арча жыгачынын эки түрү - түркстан арчасы жана жарым шар сымал арчалар кездешет. Алар өрөөндүн күнөстүү тоо беттеринде, негизинен түштүк экспозицияларында таралган. Жарым шар сымал арча карагайга окшоп бийик өсүп, өтө көрктүү келет да өрөөндүн тоолуу беттеринде сейрек токойду түзөт. Мындан тышкары арча токою топ-топ болуп аскаларга жана шагылдарга жармаша өсөт, ошондуктан карагай жок тоолордо да кездешет. Алар жоон сабактуу, ийри бутактуу келет. Кышында кар көп токтобогон жерлерде өскөн арчалар жапыс болуп, жер талашып өсөт: Арчалардын кээ бирлери 500-800 жылга чейин жашаганы белгилүү. Алардын сабактары эң эле бекем, чыдамдуу болот жана жүз жылдар бою чирибейт.

Арча жана карагайлуу токойлордун эл чарбасында мааниси өтө чоң. Алар атмосфералык нымды көп сактайт, кыртыштын желип кетишине жол бербейт. Мындан тышкары алар курулуш иштеринде жана эмерек өндүрүшүндө колдонулат.

Азыркы мезгилде элибиздин сүймөнчүктүү ажайып бурчу, узундугу 50-55 чакырымга созулган сейрек Чычкан капчыгайынын тагдыры көп тынчсыздандырат. Себеби, турмуш-тиричиликтин кыйынчылыгынан, күнүмдүк жашоонун айынан, Чычкан капчыгайынын ичине ашканаларды куруп, ар кандай калдыктарды калтырып, токойлорду кыйып, отун катары пайдаланышууда. Ошондой эле Арал жана Кызыл-Туу айылдарынын койлору, саан уйлары капчыгайга жайылып, жаздык-күздүк жайыт катары пайдаланып келишүүдө. Мындан сырткары Бишкек-Ош жолун ондошуна байланыштуу Чычкан капчыгайынан өткөн унаа жолу кеңейтилгендиктен айлана чөйрөгө терс таасири тийип жатат. Алсак, капчыгайдагы үйдөй болгон чоң-чоң таштарды ташып кетүү-

гө мүмкүн болбогондуктан, Чычкан суусун көздөй тоголотушууда. Натыйжада жолундагы дарак-бадалдарды жана башка өсүмдүктөрдү кыйратып, кээ бир учурда Чычкан суусунун нугун бөгөп, жээк бойлору жепирилүүдө. Ошондуктан Токтогул райондук мамлекеттик акимчилиги тарабынан көзөмөлгө алынышы керек.

ЧЫЧКАН КЕНИ, *Арым кени* - Токтогул районундагы кооз мрамар ташы жаткан жер. Токтогул шаарчасынан 25-30 чакырым түндүк тарапта, Суусамыр кырка тоосунун түштүк капталындагы Чычкан суусун бойлото (ага Арым суусу кошулган жерде) жайгашкан. Арым-1 жана Арым-2 бөлүктөрүнөн турат. 1969-жылдан белгилүү. Кен аймагын рифейдин аягында пайда болгон мрамар, доломит, акиташ тектери түзөт. Мрамар катмары каледон мезгилинде жиреп чыккан граниттин тийгизген таасиринен пайда болгон. Мрамар майда жана орто кристалдуу. Өңү ак, боз, көгүш. Арасындагы саргыч, күрөң-кызыл жана сары жол-жол темгилдер (калыңдыгы 2-3 смге чейин) өзүнчө кооз көрүнөт. Жалпы калыңдыгы 30 мге, узундугу ондогон чакырымга чейин жетет. Мрамар абдан кооз, оңой кесилип, жакшы сайкалданат. Ал таш кооз буюмдарды жасоого жана имараттарды кооздоп каптоого жарактуу. Бишкек шаарындагы көп имараттарга Чычкан кенинин мрамары пайдаланылган. Көлөмү Арым-1 бөлүгүндө А категориясы боюнча 258, 5 миң кубометр, В - 156, 8 миң кубометр, С-1 - 118, 5 миң кубометр, С-2 - 888, 8 миң кубометр.

ЧЫЧКАН ӨРӨӨНҮ Талас Ала-Тоосу менен Суусамыр кырка тоосунун аралыгында түндүктөн түштүккө созулуп жатат. Аянты 1150 чарчы чакырым. Узундугу 63 чакырым, туурасы баш жагында 1, 5-2 чакырым, ортоңку бөлүгүндө (Итагар куйган жерде) 0, 3-0, 5 чакырым, төмөнкү бөлүгүндө (Кетмен-Төбөгө чыга бериште) 2-3 чакырым. Деңиз деңгээлинен 1000-2800 м бийикте жатат. Тегерегиндеги тоолор

өрөөндүн таманынан 1500-2000 мге көтөрүлөт. Капталдары тик (40-70 градус), аскалуу, палеозойдун гранит, чополуу каттама, акиташ, кумдук, өрөөндүн тар жагындагы таманы антропогендин чөкмө тектеринен турат. Чычкандын төр жагы байыркы мөңгүнүн аракетинен түзүлгөн тепши сымал өрөөн, ортоңку бөлүгү тоолордун көтөрүлүшүндө суунун эрозиялык аракетинен пайда болгон V түрүндөгү капчыгай, төмөн жагы кенен, антропогендик тектирлерден турат. Климаты континенттик. Июлдун орточо температурасы баш жагында Цельсийдин 3, 9 градус, төмөнкү бөлүгүндө 21, 3 градус; январдыкы баш жагында - 18, 6-16, 2 градус. Жылдык жаан чачыны 334-634 мм. Агын суулары: Чычкан (жылдык орточо чыгымы секундуна 19 кубометр), анын куймалары - Итагар, Козу-Жар, Арым, Даңке, Корумду-Сай (он), Күйүк-Булак, Ала-Бел (сол). Чычкан өрөөнүндө ландшафт тилкелери: карбонаттуу ачык күрөң топурактуу жарым чөл (1000-1600 м бийикте шыбак, эфемер, баялыш ж. б. өсүмдүктөр өсөт), күнүрт күрөң топурактуу талаа жана шалбалуу талаа (1600-2200 м; кызыл от, түктүү буудайык, аюу чач, чайыр ж. б.), каралжын орто гумустуу семиз тоо топурактуу бийик өскөндөн өсүмдүктүү түркүн чөптөр, арча-карагайлуу сейрек токой (2200-3000 м), субальп шалбаасы, шалбалуу талаа, жапалак арча (3000-3500 м), альп шалбаасы жана шалбалуу талаа (3500-4000 м), гляциалдык-нивалдык (4000 мден жогору). Айбанаттардан - карышкыр, түлкү, суур, аюу, тоо эчки ж. б.; канаттуулардан - кекилик, чил ж. б. кездешет. Чычкан өрөөнү аркылуу Кара-Көл - Бишкек ЛЭП-500 электролиниясы жана Бишкек - Ош унаа жолу өтөт. Өрөөн өлкөдөгү өтө кооз жерлердин бири.

Ш

ШАБДАНОВ АСАНКУЛ Турдукулович 1955-жылдын 27-сентябрында Токтогул шаарчасында туулган. 1962-70-жылдары Бел-Алды айыл өкмөтүндөгү Крупская атындагы мектепте окуган. 1970-74-жылдары Фрунзедеги унаа жана жол техникумун бүтүргөн. 1974-75-жылдары Токтогул районундагы ДЭУ №23тө механик болуп иштеген. 1974-75-жылдары Советтик Аскердин катарында кызмат өтөгөн. 1977-83-жылдары Кара-Көл шаарында ДЭУ №30та

механик, башкы механик. Ошол эле жылдары Фрунзедеги политехникалык институтту сырттан окуп, инженер-механик адистигине ээ болгон. 1983-89-жылдары ички иштер органында, Кара-Көл шаардык ички иштер бөлүмүндө МАИ, БХСС кызматкери. 1989-90-жылдары Кыргызстан КП Кара-Көл шаардык комитетинде уюштуруу бөлүмүндө нускоочу. 1990-94-жылдары Кара-Көл шаардык ИИБнүн начальнигинин орун басары. Ошол эле жылдары Кыргыз мамлекеттик университетинин юридика факультетинде сырттан окуп, юрист адистигине ээ болгон. 1994-99-жылдары ИИМнин Борбордук аппаратында эмгектенген. 1999-2001-жылдары Токтогул райондук ИИБнүн начальниги. 2001-жылдан бүгүнкү күнгө чейин ИИМнин Борбордук аппаратында Коомдук коопсуздукту сактоо башкармасынын начальнигинин орун басары.

Шабданов А.Т. милициянын полковниги.

ШАБДАНОВ ТУРДУКУЛ 1928-жылдын 10-августунда Токтогул районунун Акчий-Карасуу айыл өкмөтүндөгү Ленин атындагы колхоздо туулган. 1943-44-жылдары Акчий-Карасуу айыл өкмөтүндө катчы болуп эмгектенген. 1945-49-жылдары Ленин колхозунда жардамчы бухгалтер. 1949-52-

жылдары Советтик Аскердин катарында кызмат өтөгөн. 1953-54-жылдары Токтогул райондук айыл чарба башкармасында жана Кетмен-Төбө МТСинде колхоздук эсеп-отчёттор боюнча улук нускоочу-бухгалтер. 1956-60-жылдары Токтогул райондук статистикалык башкармасынын начальниги. 1961-жылы Бүткүл союздук финансылык-экономикалык институтту бухгалтер-экономист адистиги боюнча бүтүргөн. 1960-62-жылдары Токтогул райондук аткаруу комитетинин төрагасынын биринчи орун басары. 1962-72-жылдары Токтогул районундагы Совет колхозунда башкарма. 1972-77-жылдары Толук совхозунун мүдүрү. 1977-89-жылдары Токтогул районунун май заводунун мүдүрү. 1991-93-жылдары Токтогул райондук дыйкандар уюмунда бухгалтер-экономист.

Шабданов Т. Эмгек Кызыл Туу, Ардак Белгиси ордендери жана көптөгөн медалдар, мамлекеттик жана өкмөттүк сыйлыктардын ээси.

ШАБДАНОВ ҮСӨНКУЛ Турдукулович 1962-жылдын 23-декабрында Токтогул шаарчасында туулган. 1970-80-жылдары Гагарин атындагы орто мектебинде окуган. 1982-89-жылдары Фрунзедеги политехникалык институттун өнөр жай жана граждандык курулуш факультетинен инженер-куруучу адистигине ээ болгон. 1983-85-жылдары Советтик Аскердин катарында кызмат өтөгөн. 1989-90-жылдары Түндүк өндүрүштүк бирикмесинде мастер, прораб, инженер болуп иштеген. 1990-92-жылдары "Обувщик" фабрикасында прораб, бөлүмдүн на-

чальниги. 1992-жылдан “Имарат-Сервис” фирмасын уюштуруп, аны өзү жетектеген. Бүгүнкү күндө Бишкектеги көп тармактуу “Имарат-Сервис” фирмасынын президенти.

«ШАМШЫКАЛ» ГЕЗИТИ 1933-жылдан баштап «Большевиктик колхоздор үчүн» деген ат менен чыгып турган. 1938-жылдын 7-ноябрынан «Ленин осуяты» аталган. 1962-жылдын 1-майынан тартып райондук гезиттерди ирилештирүү максатында Ала-Бука, Жаңы-Жол, Токтогул райондорунун басма сөзү бириктирилип, «Жаңы турмуш» аттуу гезит чыга баштаган. Бирок элдин суроо-талабы боюнча ал кайра 1962-жылы 17-июнь күнү «Учкун» деген ат менен жарыкка чыккан. 1992-жылы 12-февралда дагы эле ошол үч район, Таш-Көмүр, Кара-Көл шаарларынын редакциялары кошулуп, «Нарын нуру» деген ат менен Таш-Көмүр шаарынан чыга баштаган. Бул чөлкөмдүк гезиттин райондор үчүн натыйжасыздыгы, таасирсиздиги эске алынып, 1993-жылы 29-январдан баштап «Шамшыкал» деген ат менен жарык көрүп келе жатат. Кыргыз тилинде чыгат.

ШАМШЫКАЛ КЕНИ Суусамыр кырка тоосунун тутумундагы Шамшыкал тоосунун неогендик көл чөкмөлөрүндөгү таштуу катмарынан турат. Туз кенин жергиликтүү эл эзелтен бери эле тиричиликке пайдаланып келген.

Кенди биринчи болуп А.Д.Каленов изилдеп, 1935-жылы В.М.Попов ал жөнүндө маалымат жарыялаган. Кыргыз ССР геологиялык башкармасы 1959-60 жана 1972-жылдары ал жерге геологиялык чалгындоо жумуштарын жүргүзгөн. Кендин жалпы көлөмү 5589 миң тонна деп аныкталган. Туз кени 6 туздуу катмардан турат. Анда 2-Здөн 8-11ге чейинки таш туз катмарларынын калыңдыгы ондогон сантиметрден 3-5 метрге жетип, бешинчи катмарда чополуу мергел, ири кесектелген кумдактар жана кээде гравилиттер кездешет. Тоо тектердин жантаюу бурчу 80 градусту түзөт. Токтогул суу сактагычынын жээгинде туздуу кыртыштар 5 чакырымга чейинки аралыкта болгондуктан жергиликтүү мааниде гана казылууда.

ШИРАК (Сирак) - байыркы сактардын арасынан чыккан эр жүрөк жылкычы. Биздин заманга чейин 2-кылымда жашаган грек жазуучусу Полиендин айтымында, парс падышасы Дару I көптөгөн аскери менен сактардын жерин басып келгенде, алардын алдынан мурду-кулагы кесилген бир киши чыгат. Ал өзүнүн сак экенин, аты Ширак, аны өз жердештери кескилеп-кыйнаганын, ошондуктан ал сактардан өч алгысы келгенин айтат. Сүйүнгөн парстар аны өздөрүнө жолчу кылып алышат. Ширак жети күн бою чөлдө ээрчитип жүрүп, парстарды жолдон адаштырып, акыры Дарунун аскери бүт суусуз, ачка кыйналат. Ошентип Ширак өз элин баскынчылардан сактап калат.

ШООРУК УУЛУ БАЙГАЗЫ 1880-жылы Конур-Өгүз айылында туулган. 1893-жылы Эрбото чоң атасы Ак-Чийге (азыркы Токтогул районунда) алып барып, аны Керимбай болуштун сыноосунан өткөрүп, Конур-Өгүз айылына ыстарчын (старшина) болуп дайындалат. 1896-жылы Кара-Кыр болушуна 16 жашында шайланып, “Бала болуш Байгазы” атыккан. 18 жыл болуштук кызматын аткарган. 1929-жылы ыңкуу (НКВД) тарабынан сүргүнгө айдалып, 1935-жылы Оштун камагында каза болгон.

Ы

ЫЗАКОВ ТЕМИРБЕК 1954-жылдын 10-январында Токтогул районунун Үч-Терек айылында туулган. 1960-70-жылдары Горький атындагы орто мектебинен билим алган. 1970-76-жылдары Фрунзедеги Политехникалык институтунун инженер-куруучулук факультетинде окуган. 1976-98-жылдары «Нарынгидроэнергокурулуш» башкармалыгында мастердин жардамчысы, техникалык

бөлүмдүн инженери, өндүрүштүк бөлүмдүн начальниги, ЖМКнын начальниги, Шамалды-Сайдагы Түштүк курулуш башкармалыгынын начальниги, «Камбар-Ата» курулуш башкармалыгынын мүдүрү, «Нарынгидроэнергокурулуш» АК-сынын башкы мүдүрүнүн орун басары болуп иштеген. 2000-жылдан азыркы күнгө чейин Кыргыз Республикасынын Айыл жана суу чарба министрлигинин алдындагы атайын фонддун төрагасы.

Ызаков Т. Кыргыз Республикасынын эмгек сиңирген куруучусу.

Э

ЭЛЕКТРОТАРМАГЫ Токтогул районунда 1958-жылы түзүлгөн. Анда кубаттуулугу 2/560 киловольтамперлик трансформатор орнотулуп, Муз-Төр ГЭСи ишке киргизилген.

Ошол жылы Ленин колхозуна, райондогу кыш чыгаруучу чакан заводко, райондун борбору Токтогул шаарчасына, ал жерде орношкон МТС, автобаза, ДЭУ, пахта заводуна, оорукана жана башка мекеме-уюмдарга, айылдын жашоочуларына электр энергиясы берилген.

Районго ГЭСтин ишке берилиши экономикалык жана социалдык жактан өнүгүүсүнө бир топ салымын кошкон. Муз-Төр ГЭСин иштетүү үчүн 7 чакырым аралыкка Чычкан дарыясынан канал казылып 14 кубометр суу алынып келинген. Жетекчи болуп Селиванов С.А. дайындалган. ГЭСтин мастери болуп Нигиевич А.П., Сидоренко А. иштешкен. Нигиевич А.П. ГЭС токтогонго чейин эмгектенди. ГЭСтин ачуу аземине Кыргыз ССРинин айыл чарбасын электрлештирүү башкармасынын начальниги Решетников Сергей Платонович катышкан.

Район чачыранды жайгашкандыктан Торкен, Совет, Шопоков айылдарына энергия берүү кыйынчылыкка турган. Бул маселени чечүү үчүн ошол эле жылы 1958-жылы райондо Муз-Төр ГЭСи менен бир убакта Торкен ГЭСинин курулушу да бүткөрүлгөн. Негизинен Торкен ГЭСи Шопоков, Торкен жана Үч-Терек айылдарын электр энергиясы менен камсыз кылган.

ГЭСтин кубатуулугун таратуу үчүн 2/320 киловольтамперлик трансформатор иштеген. Шопоков айылына 7 чакырым 10 кВ линия жана 2 дарактуу КТП орнотулуп айылдын ичине 0, 4 киловольтук линия тартылып, электр энергиясы берилген. Торкен айылына 5 чакырым 10 кВ линия, 4 КТП курулуп айыл ичине 0, 4 кВ линия орнотулуп электр энергиясы берилген. Үч Терек айылына 2 КТП орнотулуп 3, 5 чакырым 10 кВ, 3 чакырым 0, 4 кВ линия менен берилген.

Райондун калк жашаган пунктарынын жаңы жерге көчүп чыккандыгына байланыштуу жаңы курулган Токтогул шаарчасына жайгашкан кубаттуулугу 10 миң кВ подстанция менен 110 кВ линия курулуп 1969-жылы 5-ноябрда ишке киргизилген.

Негизинен районду электирлештирүү 1969-75 жылдарга таандык, ал эми Кара-Күнгөй, Толук айылдары 1975-77 жылдары бүткөрүлдү. Азыркы учурда РЭСтин жетекчиси Абдылдабеков Абакир.

ЭЛДИК СОТ - административдик райондун аймагындагы сот системасынын негизги бөлүгү. Мыйзам боюнча башка сотторго өткөрүлүүгө тийиш болгон иштерден башка бардык жарандык жана кылмыш иштерди карайт. Төрагасынан, элдик сотунан жана эл өкүлдөрүнөн турат.

Токтогул райондук сотунун кызматкерлери дагы башка аймактардын сотторундай эле жарандык жана кылмыш иштерин карайт, анын ичинде ар бир кызматкер өзүнө жүктөлгөн милдеттерди аткарат. Мисалы, соттун төрагасы сот аппаратынын ишин жетектеп, анын өз максаттарын аткаруу үчүн бүт талаптарды жоопкерчилик менен ишке ашыруусун камсыз кылат. Сот аткаруучулары кылмыш, жарандык жана административдик иштер боюнча сот чечимин ишке ашырат. Соттун катчысы кылмыш жана жарандык иштер боюнча кагаз иштерин алып барат. Бүгүнкү күндө Токтогул райондук

сотто он чакты киши иштейт, алар соттун төрагасы Султанов Кушчубай, сот Бактыгулов Бузурманкул, кеңсе башчысы Балбаева Элмира, соттун башкы аткаруучусу Кыдыкеев Эшим, сот аткаруучусу Төрөгелдиев Кумар, катчысы Калназарова Анара ж. б. иштейт.

ЭЛДИК ТЕАТР Кетмен-Төбө өрөөнүндө 20-жылдардан баштап эле жаралган. Жаңыбай, Курман, Коргол Досуев, куудул Бекназар, кыякчы жана манасчы Жолой Боогачын уулу, кыякчы жана жамакчы Кулмат Асанбаев, ар өнөргө шыктуу Молдомуса

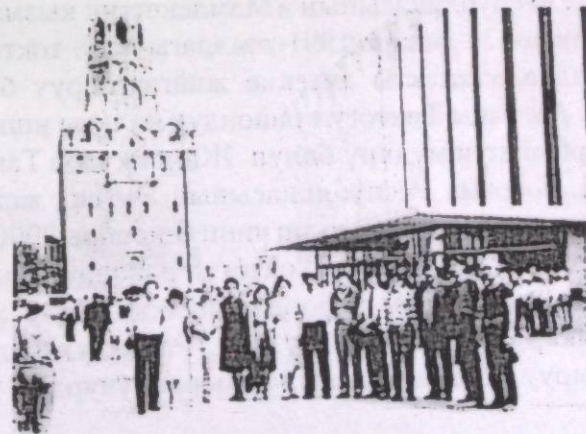

Жолборсов, Текебай Мураталиев, Батыш Разаковалар өз күчтөрү менен даярдашкан чакан пьесалардан тартып «Курманбек» драмасын жана кыргыздын классикалык чыгармаларын эл алдына тартуулашкан. 1941-жылдагы согуштун учурунда Молдомуса Жолборсов бир көшөгөлүү комедияда Мамалак деген каармандын ролун жеткире аткаргандыгы үчүн элден «Мамалак» деп экинчи энчи атка ээ болгон. Текебай Мураталиев Жоомарт Бөкөнбаевдин «Кош Ала-Тоо, уулуң кетти майданга» деген ырына обон жаратып, жаш обончу, ырчы аталып калган. Бул эки таланттын өнөрлөрүнө баа берилип, жергиликтүү партиянын райкомунун 1-катчысы жана аткаруу комитетинин төрагасынын чечими менен согуштан калтырылат. Алар эл аралап, өнөрлөрүн тартуулашып, активдүү үгүтчүлөрдөн болуп калат. Андан кийинки 50-60-жылдарда Тууганбай Абдиев, Алтымыш Мундузбаев, Бабажан Токтогулов, Кади Сатиев ж. б. элдин сүйүктүү шайыр-

лары болушкан. 1969-жылы Б.Жакиевдин «Миң Кыял» аттуу тарыхый драмасын, Ч. Айтматовдун «Кызыл жоолук жалжалым» аттуу драмасын коюп, борбордун элине жыйынтык концерт берип, маданият министрлигинин токтому менен «элдик театр» деген наам ыйгарылат. Режиссёрлору Кыргыз академиялык театрдан келишкен Кыргыз ССРинин эмгек сиңирген артисти Ашыралы Боталиев жана артист Беккул Алиевдер болушкан. Ошол кезден баштап элдик театрдын активдүү катышуучулары, маданият майданында 40 жыл эмгек кылган Текебай Мураталиев, жаш таланттар Асылбү Борсокбаева, Насыр Искендеров, Мураша Жунусалиев, Калкабек Текебаев, Ырыскан Ормонова, Шахра Талипова, Эркин Батырканов, Асанкалый Керимбаев, Самат Аскаров, Рыскүл Тилебаева. 1972-жылдан баштап кошулган Бусурманкул Корошов, Бакбү Медетбекова, Эсенжан Медетбеков, Назира Матаирова. Элдик театр 1974-жылы Т. Абдумомуновдун «Сүйүү жана үмүт» драмасын коюп, облустук жана жумурияттык кароо-конкурстарда биринчи орунду жеңип алып, 1-даражадагы дипломго татыктуу болгон (спектаклди койгон Сабира Кулатаева). 1977-жылы Ч. Айтматовдун «Биринчи мугалим» аттуу драмасын коюп, Улуу Октябрь Социалисттик революциясынын 60 жылдык мааракесине эл чыгармачылыгынын Бүткүл союздук 1-фестивалында 2-орунду жеңип алып, 2-даражадагы диплом жана фестивалдын медалына ээ болгон (режиссёр Сабира Кулатаева). 1987-жылы Ж.Молдобаевдин «Көктөмдөгү чагылгандар» аттуу драмасын коюп, Улуу Октябрь Социалисттик революциясынын 70 жылдык мааракесине, эл чыгармачылыгынын Бүткүл союздук 11-фестивалында облустук жана жумурияттык кароо-конкурста биринчи орунду жеңип алып, Москва шаарында өткөн декадага жиберилип, диплом жана күмүш медалына татыктуу болот (режиссёр Самат Аскаров). 1991-жылы М. Байжиевдин «Он эки күн» аттуу комедиясын коюп, жумурияттык кароо-конкурста биринчи орунду жеңип алып, экинчи жолу Москвага жиберилип, Курск ша-

арында өткөн декадага катышып келген (режиссёр Самат Аскаров). 1997-жылы Т.Абдумомуновдун «Жарыктык карыларым» аттуу комедиясын коюп, жумурияттык кароо-конкурста 2-орунду жеңип алып, 2-даражадагы дипломго ээ болгон (режиссёр Рыскүл Тилебаева).

Элдик театр бүгүнкү күндө дагы таланттуулар менен толукталып, Байжен Кулматов, Турсункан Борсокеева, Каныкей Анарбаева, Жоомарт Карымшаков, Максат Кулматов, Ира Батыркуловалар үзүрлүү эмгектенип келе жатышат. Учурда кыргыз журтунун сыймыгы болуп калышкан Кыргызстан жана Казакстандын эл артисти, төкмө акын Тууганбай Абдиев, Кыргыз Республикасынын эмгек сиңирген жана эл артисти, шандуу ырчы Шахра Талипова, Кыргыз Республикасынын эл артисти, маркум Асанкалый Керимбаев, Кыргыз Республикасынын эмгек сиңирген артисти Гүлнур Сатылганова, куудулдар Жаныбек Алыкулов, Абдылда Иманкуловдор мына ушул биздин маданият үйүндө жана элдик театрда эмгек жолун баштап, бир топ жыл иштеп, анан борборго, облуска чакырылышкан. Мындай элдик наамдарга татыктуу таланттар биздин Кетмен-Төбө өрөөнүндө дагы эле көп. Элдик театрдын сахнасында бүгүнкү күнгө чейин 40ка жакын ар кандай жанрдагы, учурдун талабына ылайык көп актылуу жана бир актылуу пьесалар коюлду.

ЭМГЕККЕ ЖАЙГАШТЫРУУ БЮРОСУ 1982-жылы Токтогул райондук аткаруу комитетинин алдында уюшулган. Эмгекке жайгаштыруу бюросу тикеден-тике Кыргыз Республикасынын мамлекеттик эмгек боюнча комитетине баш ийген. Эмгекке жайгаштыруу бюросунун негиздөөчүлөрү Канатов Токон, Чылпаков Мокуш жана Кудакеев Сыйдалы болгон.

Кыргыз Республикасынын «Мамлекеттик кызматты уюштуруу боюнча» 21-январь 1991-жылдагы №18-токтомунун негизинде өлкөдө калкты эмгекке жайгаштыруу борборлору түзүлгөн. Алгачкы Токтогул райондук калкты ишке жайгаштыруу борборунун мүдүрү болуп Жаманкулов Ташкара дайындалган. Кыргыз Республикасынын Эмгек жана социалдык жактан коргоо министрлигинин 9-ноябрь 2000-жылдагы №96-токтомунун негизинде Токтогул райондук калкты ишке жайгаштыруу Борбору райондук калкты ишке жайгаштыруу Башкармасы болуп түзүлгөн. Райондук калкты ишке жайгаштыруу Башкармасында азыркы учурда 11 адам эмгектенет.

ЭСЕНГЕЛДИЕВ ДАҢКАНАЙ 1888-жылы Наманган уездинин Музтөр болушунун Эш-Сай айылында туулган. Кыргызстандын түштүк аймактарында Совет бийлигин орнотуу үчүн күрөштүн катышуучусу. 1918-21-жылдары Кетмен-Төбө өрөөнүндө коргонуу араанынын башчысы. 1921-жылдын сентябрынан 1924-жылдын март айына чейин ыктыярдуу милициянын өзүнчө атчандар араанында Кетмен-Төбөдөгү басмачыларга каршы күрөшкө катышкан. Кийин советтик жана чарбалык кызматтарда иштеген. Токтогул районундагы Бек-Багыш, Көдүл айыл кеңештеринин төрагасы болгон. 1958-жылы Токтогул районунун Эш-Сай айылында дүйнөдөн кайткан.

Эсенгелдиев Д. Эмгек Кызыл Туу ордени менен сыйланган.

ПАЙДАЛАНЫЛГАН АДАБИЯТ:

- Абдиев Т. Залкарлар. Замандаштар. Чоңколор. «Кыргызстан», Бишкек, 1999-ж.;
- Авеста. «Адиб», Душанбе, 1990г.;
- Аламанов С.К., Акматов Р.Т. Токтогул суу сактагычы, «Элпек», Бишкек, 1998-ж.;
- Ботбаева М.М. Растительность Кетмень-Тюбинской котловины, «Мектеп», Фрунзе, 1971г.;
- Boyse M. Zoroastrians. London, 1979;
- Виноградов В. Токтогул Сатылганов и киргизские акыны, Гос.муз.изд-во, Москва-Ленинград, 1952г.;
- Дандамаев М.А., Глукоинин В.Г. Культура и экономика Древнего Ирана. «Наука», Москва, 1980г.;
- Исаев И.К. К морфологии Кетмень-Тюбинской депрессии. Изд-во АН Кирг.ССР, сер. естеств. и техн. наук, т.1, вып. 2. Кетмень-Тюбе. «Илим», Фрунзе, 1965г.;
- Искусство Древнего Мира. «Просвещение», Москва, 1980г.;
- Историки античности: В двух томах. «Правда», Москва, 1989г.;
- История Древнего Мира, ГУПИ, Москва, 1962г.;
- Киргизия при Караханидах, «Илим», Фрунзе, 1989г.;
- Кыргыздар. 1-2-т.т., «Кыргызстан», Бишкек, 1993-ж.;
- Кыргыз Советтик Социалисттик Республикасы, Фрунзе, 1983-ж.;
- Кыргыз Совет Энциклопедиясы, 1-6-том, Фрунзе, 1975-80-ж.;
- Кузьмина Е.Е. В стране Кавата и Афрасиаба. «Наука», Москва, 1977г.;
- Матикеев К.М. Закономерности распространения лесных ландшафтов Средней и Центральной Азии. Ош, 1994г.;
- В.П. Мокрыннин. По следам прошлого, «Кыргызстан», Фрунзе, 1986г.;
- Мурзаев Э.М. Материалы по геологии и геохимии Тянь-Шаня. Уч. в 10,58, 1935г.;

Мурзаев Э.М. Очерк истории исследования бассейна Суусамырского Кокомерена и Нижнего Нарына. Тр. Кирг. компл. экспедиции, т.2, ч.5, 1935г.;

Неуструев С.С. Почвенный очерк Наманганского уезда Ферганской области. Пред. отчет переселенч. упр. за 1912г. СПб. 1913г.;

Огнев В.Н. Баубашатинский горный узел и прилегающие части Ат-Ойнокского и Ферганского хребтов. «Геология Уз.ССР», т.1, 1937г.;

Ономастика Средней Азии, «Илим», Фрунзе, 1980г.;

Осмонаалы Сыдыков. Тарых кыргыз Шадмания (Кыргыз санжырасы), Бишкек, 1990-ж.;

Памятники культуры и искусства Киргизии. «Искусство», Ленинград, 1983г.;

Писатели Советского Киргизстана, КГИ, Фрунзе, 1958г.;

Попов В.И. Геологические наблюдения и полезные ископаемые в Кетмень-Тюбинском районе. Тр. Кирг. компл. эксп. АН СССР, т.1, ч.4, 1935г.;

По следам памятников истории и культуры Киргизстана, «Илим», Фрунзе, 1982г.;

Урстанбеков Б., Чороев Т. Кыргыз тарыхы: Кыскача энциклопедиялык сөздүк. Кыргыз Совет Энциклопедиясынын Башкы ред., Фрунзе, 1990-ж.;

Хрестоматия по истории Древнего Востока, ч. II, «Высшая школа», Москва, 1980г.;

Шукуров Э.Д. Птицы Киргизии. «Мектеп», Фрунзе, 1981г.

ТУРУСБЕК МАДЫЛБАЙ (*Мадылбаев Турусбек Нукушевич*) 1957-жылдын 19-апрелинде Токтогул районунун Токтогул шаарчасында туулган. 1964-74-жылдары Токтогул атындагы орто мектебинде окуган. 1974-75-жылдары Токтогул райондук ветеринардык станциясында веттехник, «Нарынгидроэнергокурулуш» ЖМКсында бетончу болуп иштеген. 1975-80-жылдары Ростов мамлекеттик университетинин филология факультетин бүтүргөн. 1980-

81-жылдары Токтогул районунун Крупская атындагы орто мектебинде орус тили жана адабияты мугалими. 1981-89-жылдары Токтогул атындагы орто мектебинде мугалим. 1989-92-жылдары Гагарин атындагы орто мектебинде мүдүрдүн орун басары. 1992-94-жылдары Москвадагы Дипломатиялык академияда окуган. 1992-98-жылдары «Кыргыз руху» гезитинин жооптуу катчысы. 1999-2000-жылдары Кыргыз Республикасынын Жогорку Кеңешинин ага кеңешчиси. 2000-2002-жылдары «Эл үнү» гезитинин башкы редактору.

Турусбек Мадылбай 1986-жылы «Кыргызстан маданияты» гезити тарабынан жарыяланган мыкты фантастикалык аңгемелердин конкурсунда 1-сыйлыкты утуп алган. 1987-жылы Юрмаладагы Бүткүл союздук фантасттардын семинарынын катышуучусу. 1998-жылы «Сорос-Кыргызстан» фондунун мыкты макалаларга конкурсунун жеңүүчүсү.

Турусбек Мадылбай «Дубал» (1989) аңгемелер жыйнагы, «Көктөм» (1988), «Чалмачы» (1990) кыргыз тилинде, «Эридиана» (1990) орус тилинде антологияларынын маалиби.

МАЗМУНУ

Кириш сөз.....	5
Жалпы маалымат.....	8
Акимдик-аймактык жайгашуусу.....	8
Географиялык абалы.....	8
Табияты.....	9
Рельефи.....	9
Геологиялык түзүлүшү.....	13
Климаты.....	15
Дарыялары жана көлдөрү.....	17
Топурак, өсүмдүктөрү.....	18
Жаныбарлар дүйнөсү.....	20
Айыл чарбасы.....	22
Суу чарбасы.....	26
Токой чарбасы.....	26
Байланыш коммуникациясы.....	27
Өнөр-жай тармагы.....	28
Керектөө рыногу, кызмат көрсөтүү.....	28
Электр менен жабдуу.....	29
Эмгек ресурстары.....	30
Билим берүү, маданият.....	31
Саламаттыкты сактоо.....	32
Спорт жана дене-тарбия.....	33
Токтогул районунун финансалык абалы.....	33
Тарыхы.....	34
Маалымый бөлүм макалалары (А-Я).....	45
Китеп маалиби жөнүндө.....	230

Турусбек Мадылбай
КЕТМЕН-ТӨБӨ
Энциклопедия

*Маалиби жана түзүүчүсү Турусбек Мадылбай
Көркөм редактору жана сүрөтчүсү Шекербек Сартов
Компьютерде терип, калыпка салгандар Өмүрбек Мадылбаев,
Кубан Абдрашитов, Айбек Сөлпиев*

Тираж 300. Көлөмү 14,5 ф.б.т. Ченеми 60 x 84/16
ЖЧК «Айат» басылды. Бишкек ш. Тоголок Молдо к., 60